Nyárádi Éva/Nyárádi Róbert

Hat év Jugoszláviában

100.

ORSZÁG–VILÁG

3. r. sz. Könyvkártya
AKV Könyvtárellátó
Közl. Ny.

Ára: 6 fillér

Ujváradi Éva / Ujváradi Róbert 100.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
IV/6. Körzeti Alapszervezet Vezetősége

Kossuth Könyvkiadó /1980

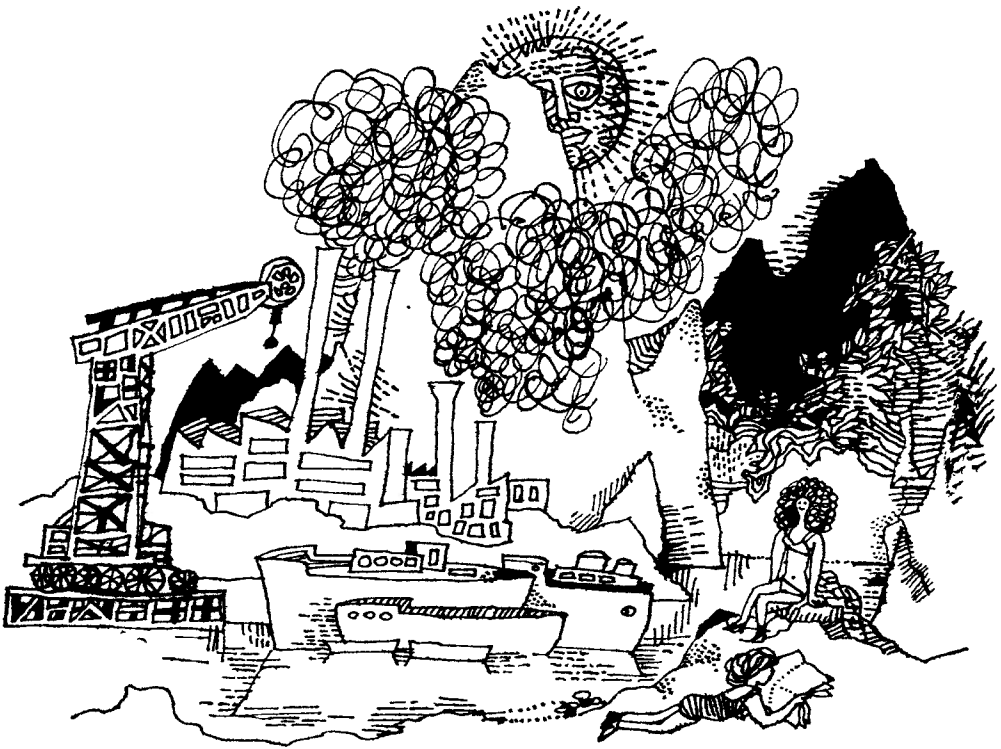

Nyárádi Éva / Nyárádi Róbert

Hat év Jugoszláviában

ISBN 963 09 1571 5
ISSN 0133-8730
© NYÁRÁDI ÉVA, NYÁRÁDI RÓBERT 1980
(3042)

A hetvenes évek Jugoszláviája

AHOL MINDEN ELKEZDŐDÖTT

Jajce! Csinos, üde kisváros. Sportközpont, felkapott üdülő- és kirándulóhely a boszniai hegyek egyik bűbájos zugában. A házaktól nem messze fut a Pliva patak, amely húsz méter magasból zuhan a Vrbas folyóba, nagy örömére a fotózás szerelmeseinek. Ritka szép látvány a fenyvesek között mélybe zúduló hófehér víztömeg, mögötte a hegygerincre épült mai és több száz éves házakkal.

Órákig lehet kóborolni az óvárosban, amely már sehol másutt az országban nem található együttesét nyújtja a szűk görbe utcákban épült több száz éves lakóházaknak. Sokuk valóságos képzőművészeti remekmű – a díszítő faragásokat, az építészet sajátos stílusát látni kell, leírni szinte lehetetlen. Némelyik utcát mintha festő álmodta volna a vásznára. Az ember úgy érzi, hogy meg kell tapogatni a házak falát: valóban kőből vannak-e? A karavánszeráj a régi török világot idézi, a városkapu és a fal azt a védekező törekvést, amely minden várost annyira jellemzett e töröktől sanyargatott vidéken. A város felett, mintegy uralkodva a tájon, egy régi-régi várrom. Omlatag bástyáján országzászló. Kövei mesélni tudnának Corvin Mátyásról is, aki seregével 1463 őszén, négynapos ostrom után itt verte meg a törököt, majd elfoglalta a jajcei alsóvárost, és két hónap múlva, december 25-én, bevette a katonaságtól zsúfolt várat is.

A régi korok szépségeiben, históriáiban megfáradt látogatót a vízesés felett, a domboldal sziklafalába vájt boltíves kis helyiségek várják. Hangulatos snackbárok, emléktárgyüzletek, meg apró kis utazási irodák – a jelenkor emlékeztetői.

Visszafelé, a főutca egy jelentéktelen épületében találjuk meg azt, amitől Jajce mai arculatát kapta, amitől ismert és híres lett: a Sokol otthont, ahol megszületett a szocialista Jugoszlávia.

1943 őszére Bosznia e részét már felszabadították a partizánok a náci megszállás alól. Egy nap néhány tucat partizán érkezett a csendes, eső áztatta kisvárosba, Jajcéba, és nekilátott a németek által lebombázott Sokol otthon újjáépítésének. A kíváncsiskodóknak azt válaszolták, hogy kell a helyiség a partizánszínháznak, meg a fiataloknak, akik néha táncolni is szeretnének. A ház november utolsó napjaira el is készült.

29-e látszólag semmiben sem különbözött más hétköznapoktól. A partizánhadsereg legfelsőbb parancsnokságának tagjai és munkatársai, a Jugoszláv Kommunista Párt vezetői és az AVNOJ Végrehajtó Bizottságának tagjai mindennapi tevékenységüket végezték közeli táborhelyeiken. Semmi sem utalt arra, hogy a várost övező hegyi falvakban több száz embert helyeztek el az óvatos szervezők, attól tartva, hogy a készülődésre felfigyelhetnek a német hírszerzők is.

Szorgos munkában érkezett el az este. A koromsötét jajcei utcákat néma embersorok lepték el. Valamennyien a Sokol otthonba igyekeztek. A kívülről sötétnek és elhagyatottnak látszó épület nagyterme fényárban úszott. A zsúfolásig megtelt helyiségben a partizánhadsereg forradalmi parlamentjének küldöttei ültek és várták, hogy kezdetét vegye a tanácskozás, a Jugoszláv Népi Antifasiszta Tanács, az AVNOJ második összejövetele, amelyen sok véres harc és áldozat eredményeként megalakították az új, demokratikus és szocialista Jugoszláviát.

A jajcei múzeumban – abban a teremben, amelyben egykor a partizánhadsereg vezetői és küldöttei mérlegelték órákon át az ország sorsát és jövőjét – dokumentumok sora tárja elénk azt a történelmi időszakot, amikor Tito marsall, a mellette dolgozó vezetők és a partizánhadsereg küldöttei elhatározták az államalapítást. Két és fél éve vérzett már a partizánhadsereg. Emberfeletti erőfeszítéssel harcoltak az ország felszabadításáért. Az első kis csoportokból rendkívül rövid idő alatt reguláris hadsereg szerveződött. Az ország fasisztaellenes politikusaiból alakult AVNOJ, a Jugoszláv Népi Antifasiszta Tanács, a Sokol otthonban megtartott ülésén erősítette meg azt az elhatározást, amelyre már minden ember vágyott: „Péter királyt a trónjától megfosztjuk és a mai naptól kikiáltjuk az egységes, föderatív népköztársaságot."

Történelmi igazság, hogy a második világháború sorsa ekkorra már eldőlt. A fasiszta megszállás elől 1941-ben Londonba menekült Péter király azonban, hírét véve a partizánhadsereg akcióinak, megpróbálta országát és hatalmát visszahódítani. Az elkövetkező hónapokban, az AVNOJ vezetőinek fegyverrel és diplomáciával egyaránt sokat kellett még harcolniuk az új szocialista jugoszláv állam megerősítéséért és elismertetéséért. De azt, ami Jajcéban elkezdődött, már nem lehetett megsemmisíteni sem sajtóháborúval, sem katonai missziókkal, sem parlamenti támadásokkal.

E barátságtalan, sötét novemberi este a szabadság, az emberhez méltó élet reményét villantotta fel egy nép előtt, amely erről már nem volt hajlandó lemondani.

AZ ELSŐ RIPORTÚT

Véget nem érően zengett és zúgott az éljenzés, a taps, a forradalmi dalok éneklése, majd a kóló, a körtánc lassú forgataga következett. 1974. május 30-a volt. Ezen a verőfényes májusi napon a belgrádi Pionir sportpalotában a küldöttek együtt ünnepeltek a meghívott vendégekkel, a testvérpártok küldötteivel, valamennyi jelenlévővel. A határozatok elfogadásával és az új vezető szervek megválasztásával ezen a napon fejeződött be a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének X. kongresszusa.

A hosszan tartó ünneplés az Internacionálé hangjaival zárult. Kedves kollégámmal, a jugoszláv Tanjug hírügynökség vezető kommentátorával tapsoltuk végig a záróakkordokat, majd indultunk hazafelé. „Tudod – jegyezte meg elgondolkozva –, ezzel a mai nappal számunkra a háború utáni évek legnehezebb időszaka zárult le." Rám nézett: „Te is tudod, ugye? Hiszen te akkor érkeztél Jugoszláviába, amikor mindez elkezdődött."

1971 nyara. Mint mindenütt a világon, Jugoszláviában is az emberek többsége évi szabadságát töltötte. Előző tudósítói helyem tapasztalataiból kiindulva úgy gondoltam, hogy e forró nyári napokban nemigen történhet semmi olyan érdemleges esemény, amiről hírt adhatnék. Valóban így is volt és ez lehetővé tette, hogy augusztus második felében Horvátországba utazzak riportútra.

Már az is meglepett, hogy újdonsült belgrádi ismerőseim nagy megnyugvással vették tudomásul, hogy – szolgálati kocsim nem lévén – utamat vasúton teszem meg. A házban, ahol a lakásunk és egyben az irodánk is volt, a lakók – nyilván nem tudták, hogy a külföldi újságírók Belgrádban járműveikre külön rendszámot kapnak – jóindulatúan elmagyarázták, hogy Horvátországba nem túl szerencsés

szerbiai városok betűjével ellátott kocsikkal utazni, mert bizony megesik, és inkább többször, mint néhanapján, hogy ezeket a kocsikat megrongálják, sőt, össze is törik.

A furcsaságokat csak fokozta, hogy Zágrábban és más horvátországi városokban is, egyes funkcionáriusok beszélgetéseink során arra célozgattak, hogy a jövőben Horvátország – úgymond – növeli önállóságát, gazdasági függetlenségét, esetleg saját hadsereget hoz létre és „kiválva" Jugoszláviából talán az ENSZ-be is kéri a felvételét. Arról is szó esett, hogy „a Nyugatra kényszerült horvát vezetők" – azaz a háború után Nyugatra szökött és az azóta ott szervezkedő horvát fasiszták, az usztasák és mindazok, akik mögöttük állnak – teljes egészében támogatják ezt az elgondolást.

1971 nyarán és őszén a nacionalista hullám elárasztotta Horvátországot, de nem maradt hatástalan az ország más köztársaságaira sem. Megdöbbentő volt, hogy a nacionalizmusnak ez az áradata mennyire magával ragadta az egyes horvát vezetőket. Az ellenforradalmi folyamatot egyes nyugati újságírók Belgrádban örömmel fogadták és biztosra vették, hogy az általuk hőn óhajtott „változások" Horvátországban rövidesen bekövetkeznek. November második felében a zágrábi egyetemeken az ellenforradalom politikai céljait hirdetve sztrájkot kezdeményeztek, s résztvevői csatlakozásra szólították fel a köztársaság minden egyetértő lakosát. „Elkezdődött" – nyugtázták örömmel Belgrádban egyes nyugati kollégáink, csakhogy a folytatás már nem úgy alakult, ahogyan azt várták.

A IX. kongresszus után december 1-én a vajdasági Karagyorgyevón 21. alkalommal ült össze a JKSZ elnöksége. A számjelölésnek ezúttal azért van jelentősége, mert a párt vezető testületének ez a tanácskozása „21. ülés" néven vonult be a jugoszláv párt történetébe.

Másnap, december 2-án közzétették Tito elnöknek az ülésen mondott beszédét. Ebben kifejtette, hogy Zágrábban ellenforradalmi akcióról van szó, „amelynek szálai az országon kívülre is elvezetnek". Mélyrehatóan ismertette a negatív folyamat kialakulásának állomásait és célul tűzte ki az ellenséges erők tevékenységének gyors ütemű és erőteljes felszámolását.

A pártelnökség ülését és állásfoglalását határozott tett követte, mégpedig két síkon: egyrészt rendőri és adminisztratív úton hozzáfogtak a nyugatbarát

ellenforradalmi szervezkedés felszámolásához, másrészt hosszú távra szóló programot dolgoztak ki az ezzel járó politikai küzdelmek véghezvitelére.

Az ellenforradalmi tevékenységet gyorsan felszámolták. Az egész folyamatot egy ötven főből álló „forradalmi bizottság" irányította, a nyugati kémközpontokban kidolgozott és jóváhagyott „forgatókönyv" alapján. Miután a jugoszláv belügyi szervek letartóztatták a fő szervezőket, és az „összekötők" többsége elhagyta az országot, az önigazgatáson alapuló szocializmus ellenségeiből álló „tömegmozgalom" néhány hét alatt összeomlott.

A 21. ülés után napirendre került a párt eszmei és politikai céljainak világos meghatározása, szervezeti felépítésének megerősítése és a nem megfelelő személyek eltávolítása. Még decemberben összeült Zágrábban a Horvát Kommunisták Szövetségének Központi Bizottsága és kizárta a vezetésből mindazokat, akik aktív, vagy passzív módon hozzájárultak az ellenforradalmi folyamat kibontakozásához. Új vezetőséget választottak, amely nagy lendülettel kezdett hozzá a karagyorgyevói elnökségi ülésen meghatározott feladatok teljesítéséhez.

A horvátországi eseményekből fakadó általános, országos érvényű tanulságokat az 1972 január végére összehívott II. országos konferencia volt hivatva levonni. A parlament épületében megtartott tanácskozáson a külföldi újságírók is megjelenhettek. Az épületbe csak a legszigorúbb biztonsági ellenőrzés után lehetett belépni. A pártkonferenciát ugyanis a nyugati sajtó dühödt jugoszlávellenes kampánya és az usztasák fenyegetőzései előzték meg. Dühük oka világos volt: az ellenforradalmi változásokhoz fűzött remények teljes megsemmisülése. A pártkonferencia résztvevői a tanácskozások alatt értesültek a megrendítő hírről: a bosszú áldozatai egy jugoszláv személyszállító gép utasai lettek. Az usztasák a repülőgép csomagterébe bombát helyeztek, amely felrobbant, és a gép lezuhant.

A II. országos pártkonferencia a JKSZ valamennyi szervezetének elsődleges feladatává tette a nacionalizmus és a sovinizmus mindenfajta megnyilvánulása ellen folyó állandó harcot. Megerősítette a szocializmus építésének azt a már-már feledésbe merült tételét, hogy a folyamat vezető ereje a munkásosztály, amely élcsapatának, a pártnak az irányításával küzd céljai megvalósításáért. A leghatározottabban elvetették Gyilasznak, a jugoszláv kommunista mozgalom renegátjának azt a tételét, mely szerint a szocialista önigazgatás viszonyai közepette a párt

vezető szerepe állandóan csökken és csak valamiféle „eszmei irányításra" korlátozódik. A párt hatékonyságának növelése érdekében megszüntették a több száz főből álló, kizárólag „vitatkozásra" alkalmas mammut alapszervezeteket, és helyettük a tényleges gondokkal foglalkozó, hatékony pártszervezeteket hoztak létre. Határozatot fogadtak el a pártfegyelem megszilárdítására, megszegőinek pedig a JKSZ-ből való kizárására. Ezeket a feladatokat a tanácskozáson jóváhagyott „Akcióprogram" tartalmazta.

1972 tavaszán sorra látogattuk a II. konferencia után újjászületett üzemi és hivatali pártszervezeteket. Pezsgő élet, lelkes munka folyt mindenütt. A horvátországi események tanulságait valamennyi pártszervezetben gondosan elemezték és levonták belőle a helyi viszonyokra vonatkozó következtetéseket. Sok helyen történtek személyi változások, nemcsak az alapszervezetekben, hanem az egyes köztársasági és központi vezető szervekben is. Elmozdították tisztségükből mindazokat, akik szembekerültek a JKSZ-nek a 21. ülésen és az országos konferencián meghatározott irányvonalával.

Jóllehet a JKSZ bel- és külpolitikájának alapelvei változatlanok maradtak, hiszen a fő feladat továbbra is az önigazgatáson alapuló szocializmus építése volt, külpolitikájában pedig az el nem kötelezettség, a szocializmustól való eltávolodásról és a nyugati katonai szövetséghez való közeledésről táplált nyugati remények egyre halványabbak lettek. Így egyre inkább fokozódott az országra nehezedő nyomás, és élesedett a jugoszlávellenes sajtókampány.

Nyár elején egyik este csehszlovák kollégám hívott telefonon. Elmondta, hogy értesülései szerint nyugat-európai országokban kiképzett terroristákat dobtak át Jugoszláviába, és a modern fegyverekkel ellátott banditák a sűrű boszniai hegyekben már tevékenykedni kezdtek. Szabotázsakciókra készülnek és „felkelést" akarnak kirobbantani. Mit tagadjam, nekem hihetetlennek tűnt, hogy egy európai országban néhány terrorista és gyilkos „átdobásával" próbáljanak külföldről zavart kelteni. De a hír igaznak bizonyult. Hetekig tartott, amíg végeztek a hegyekben bujkáló usztasákkal. A fegyveres harcnak több áldozata és sebesültje volt a katonák, rendőrök és a segítségükre sietők közöt is.

Belgrádban a nyári hónapokban kezdetben csak szűk körben, később mind nyíltabban olyan hírek keringtek, hogy az ország legnagyobb köztársaságának,

Szerbiának a vezetői elégedetlenek a JKSZ-nek a 21. ülés óta folytatott politikájával. Helytelenítik az ellenforradalom erőivel, a szocialista Jugoszlávia ellenségeivel szembeni határozott fellépést, a JKSZ szervezeti megerősítését és társadalmi vezető szerepének növelését, továbbá a II. országos konferencia Akcióprogramjában meghatározott feladatok teljesítését.

Ezekben a hónapokban a belgrádi sajtó, de egyes vajdasági lapok is, ha nem is közvetlenül, de közvetve és aligha félreérthető célzásokkal bírálták a belső helyzet alakulását, sőt a jugoszláv külpolitikát is, jóllehet az következetesen és minden ingadozás nélkül az el nem kötelezettség irányvonalát követte. E tekintetben ezek a bírálatok azt kifogásolták, hogy Jugoszlávia a korábbinál jobb kapcsolatot alakított ki a Szovjetunióval és más szocialista országokkal, így Magyarországgal is.

Az ellentéteknek 1972 októberében már nyíltan is hangot adtak. Belgrádban ekkor politikai aktívaértekezletet tartottak, amelyen Tito elnök is jelen volt. A szerbiai pártvezetők, a Vajdaság néhány vezető pártfunkcionáriusával egyetemben úgy érezték, hogy itt az ideje annak, hogy nyilvánosan is kifejezésre juttassák saját nézeteiket. A párt elnöke ekkor mondott beszédében keményen bírálta a szerbiai pártvezetőket, és felhívta a figyelmet arra, hogy nem elegendő csak a dogmatizmus ellen küzdeni. Ennek párosulnia kell az osztályellenség és a liberalizmus elleni harccal, s ez Szerbiában háttérbe szorult. Véleménye szerint ez az eszmei-politikai munka elhanyagolásában, a politikai bűncselekmények üldözésének lazaságában és a sajtó munkájában is megnyilvánult. Szerbiában a szocialista demokrácia fogalma – jelentette ki Tito – időnként a polgári demokrácia jegyeit öltötte magára.

A Szerb Kommunisták Szövetsége Központi Bizottságának ezt követő ülésén a JKSZ irányvonalával szembehelyezkedő pártvezetők lemondtak tisztségükről. Példájukat követte a vajdasági KSZ több vezetője is. A politikai vezetésben történt változásokkal egyidőben személycserék voltak a sajtóban is. Távozniuk kellett a lapok éléről azoknak a vezetőknek, akik helytelenítették a párt 21. ülése óta folytatott politikáját.

A horvátországi ellenforradalmi kísérlet bukása, a szerbiai ellenzéki csoport kudarca és más köztársaságokban lezajlott változások után most már napirendre került a JKSZ soron következő, X. kongresszusának összehívása. Ennek fő fel-

adataként az országban és a pártban történtek összegezését, és a további feladatok világos meghatározását jelölték meg. Az előkészítő munka elvi alapját a JKSZ elnökének és a Végrehajtó Irodának 1972 szeptemberében elfogadott, az ország valamennyi pártszervezetében ismertetett, majd nyilvánosan is közzétett levele képezte.

1972 őszétől Jugoszláviában ez a „levél" a mindennapi életben is fontos beszédtéma lett, mint olyan dokumentum, amely az egész ország életére kihat. A füzet alakban kiadott, tíz és fél oldalas okmány leszögezte, hogy a JKSZ fő feladatának változatlanul az önigazgatáson alapuló szocializmus felépítését tartja, külpolitikájában pedig az el nem kötelezettség irányvonalát követi, és e mozgalom egész tevékenységében és formálásában a jövőben is tevékenyen kíván közreműködni.

A JKSZ-szel foglalkozva a levél kiemelte, hogy a munkásosztály élcsapataként, vezető szerepét a szocializmus építésében csak akkor töltheti be, ha kiküszöböli a korábbi évek során felgyülemlett hibákat. Ezek közé tartozik az azzal a felfogással való szakítás is, hogy a párt feladata csak valamiféle „eszmei irányításra" korlátozódik. Az okmány a JKSZ céljául tűzte ki a munkásosztály érdekeinek előtérbe helyezését a kispolgári mentalitással szemben, valamint „a megalkuvás nélküli harcot az ellenséges nézetek és azok képviselői ellen". A „levél" a pártszervezetek hatékonyabb munkáját szorgalmazta és ezzel összefüggésben szervezeti intézkedéseket hozott. A JKSZ feladatává tette, hogy eltávolítsa soraiból mindazokat, akik szembehelyezkednek ideológiájával, frakciós tevékenységet folytatnak és nem teljesítik a pártmegbízatásokat. Megerősítette a párt felépítésének lenini elvét, a demokratikus centralizmust, és hangsúlyozta a pártoktatás és az eszmei-politikai képzés fontosságát.

Az okmány részletesen tárgyalta a népgazdaság helyzetét is. E tekintetben állást foglalt az 1965-ben megkezdett gazdasági reform mellett, amely jelentősen növelte a köztársaságok és tartományok gazdasági önállóságát, de emellett kihangsúlyozta a tervgazdálkodás érvényesítését és az egységes jugoszláv piac fenntartását is.

1973 az előkészület éve volt. Egymást követték a sajtóértekezletek, és a jugoszláv vezetők a külföldi újságírókat úgynevezett „háttérbeszélgetéseken" is rendszeresen tájékoztatták a következő év nagy eseményeinek menetéről,

mindenekelőtt a X. kongresszus előkészületeiről. De egy ezzel szorosan összefüggő másik várható eseménysorozatról is, az új alkotmány elfogadásáról és az ennek alapján tartandó választásokról. Júniusban a Belgrádban dolgozó újságírók három napon belül, két tájékoztatón két dokumentumot is kézhez kaptak: az alkotmánytervezetet, amelyet a parlament elnöke ismertetett, és a kongresszusi téziseket, amelyek lényegéről a pártelnökség egyik tagja tájékoztatta a tudósítókat.

A két tervezet egyidőben történő nyilvánosságra hozatala, valamint az az elgondolás, hogy közvetlen az alkotmány elfogadása, a választások megtartása és a helyi, a köztársasági, valamint a szövetségi (állami) testületek újraválasztása után rendezik meg a X. pártkongresszust – nem véletlen egybeesés, hanem tudatos politikai elgondolás volt. Mindkét dokumentum megvitatása a társadalomban végbement folyamatok elemzését szolgálta, és a tanulságok levonása elsőrendű fontosságú volt mind az ország egésze, mind pedig a szocializmus vezető ereje, a JKSZ számára.

A bevezető sorokban a Tanjug kommentátorát idéztem, aki visszaemlékezett, hogy jómagam is akkor kezdtem belgrádi munkámat, „amikor mindez elkezdődött". Ez a megjegyzés nemcsak a belső helyzet alakulására vonatkozott. Még két hónapja sem volt, hogy Belgrádban dolgoztam, amikor a jugoszláv főváros rendkívüli jelentőségű esemény színhelye lett. Több éves szünet után szovjet–jugoszláv csúcstalálkozóra került sor. Leonyid Brezsnyev 1971 szeptemberében látogatott el Jugoszláviába és több napig tartó eszmecserét folytatott vendéglátójával, Joszip Broz Titóval.

A megelőző években a két ország kapcsolatainak alakulásában voltak bizonyos negatív jelenségek. Különösen egyes külpolitikai kérdésekben tért el a két ország álláspontja, s ez kedvezőtlenül befolyásolta a bilaterális fejlődést. A belgrádi csúcstalálkozón a vitát véglegesen lezárták. Elvi döntések születtek arról, hogy a szocializmus építésében mutatkozó eltérések nem akadályozhatják az együttműködést és megállapodtak a pártközi, a politikai, gazdasági és az élet minden területére kiterjedő kapcsolatok fejlesztésében.

A Szovjetunióhoz fűződő viszony új, szilárd, baráti alapokra épült. Ez kedvezően hatott Jugoszláviának más európai szocialista országokkal való kapcsolataira is. A következő években az egyre bővülő szovjet–jugoszláv együttműködés

mellett erősödtek a szálak Lengyelországgal, az NDK-val és Csehszlovákiával is. Magyarország és Jugoszlávia között a baráti együttműködés pedig még inkább fokozódott. A belső gazdasági fejlődés és a jugoszláv külpolitikának ez az új vonása ingerelte több nyugati ország – különösen a NATO tagállamainak – vezetőit. Rágalmak özönét zúdították Jugoszláviára és amikor ez hatástalannak bizonyult, az amerikai flotta fenyegető hadgyakorlatot rendezett az Adriai-tengeren, a jugoszláv határ közelében.

Az 1974-es esztendő az egymást követő események sorozatát hozta. Az első lépés az új alkotmány elfogadása volt, amelyet ünnepi hangulatú ülésen a parlament hagyott jóvá. Ezt követték az új rendszerű, lépcsőzetesen megtartott választások és az új vezető testületek megalakulása a helyi tanácsoktól a szövetségi kormányig és az államelnökségig bezárólag.

Mindezekkel párhuzamosan folytak a X. kongresszus előkészületei. Az alapszervezetek és a járási pártbizottságok után újjáválasztották a köztársaságok és tartományok vezető testületeit. A X. kongresszus csak ezt követően ülhetett össze, de a pártértekezleteken már jóval előbb nyilvánvalóvá vált, hogy az országos pártkongresszussal a JKSZ történetének súlyos harcokkal telített időszaka zárul le. A pártnak ezekben az években egy külföldről támogatott ellenforradalmi kísérlettel és ezzel párhuzamosan olyan próbálkozásokkal kellett szembeszállnia, amelyeknek célja a jugoszláv szocialista társadalom építésének eltorzítása volt.

Azon a május végi napon a belgrádi Pionir sportpalotában éljenző kétezer küldött a szocializmus sikerrel vívott harcát ünnepelte, amely 1971 decemberében, a 21. üléssel kezdődött és a X. kongresszussal fejeződött be.

EGY MINISZTERELNÖK TRAGÉDIÁJA

1977. január 18-án a belgrádi repülőtéren vártuk, hogy Tito elnök útra keljen. Több országot kívánt meglátogatni és, amint ez már Jugoszláviában is hagyomány, a búcsúztatásnál ott voltak a kormány tagjai és persze a fotósok, az újság-

írók és a televízió stábja is. A ceremónia végeztével a gép a magasba emelkedett. A kísérők is szedelőzködtek, hogy visszatérjenek teendőikhez.

A kormányfő, Dzsemal Bijedics, felesége és néhány kísérő azonban továbbra is ottmaradtak a kormányváróban. Többünket izgatott a kérdés: elutazik talán valahová anélkül, hogy bejelentette volna? Megkérdeztük Dzsemal Bijedicset, aki nevetve válaszolt: csak néhány napos útról van szó, szűkebb hazájába Szarajevóba megy, ahol fontos pártülést tartanak, s oda őt is meghívták. Néhány perc múlva jelentkezett a kormány különgépének kapitánya, és a kormányfő, feleségével s kíséretével beszállt a nyolcszemélyes Cesena típusú kis gépbe.

A délutáni híreket gyászzene vezette be, majd bejelentették, hogy Dzsemal Bijedics, felesége és kísérete Szarajevó mellett repülőszerencsétlenség áldozata lett. Később a délutáni lapok már részletes tudósításokat közöltek a kormány elnökének és kíséretének haláláról.

A szarajevói repülőtér délelőtt 10 órakor elvesztette a rádióösszeköttetést a kormányfő gépével. Katonai helikopterek indultak azonnal a helyszínre, s méterről méterre kutatták át a tájat. Szarajevótól 40 kilométerre, Kresovónál, egy hegyoldalban találták meg a gép roncsait. Utasai közül már senki nem élt. A jugoszláv televízió az esti híradóban helyszíni riportot sugárzott. A magas hegyekben tenyérnyi tisztáson szóródtak szét a gép roncsai. 300 méterre a szerencsétlenség színhelyétől egy hegyi pásztor lakott a feleségével. Elmondták, hogy reggeltől erős hóvihar dúlt. Tíz óra után néhány perccel repülőgépzúgást hallottak. Kinéztek az ablakon, mert a zajt túl közelinek ítélték. A hóviharban csupán annyit láttak, hogy valami villan, majd dörrenést hallottak és a gép darabokban zuhant a tisztásra. Odarohantak, hogy valaki talán még él és segítségre szorul. A repülőgép roncsai között azonban a felismerhetetlenségig összezúzva hevertek a holttestek.

A néhány nap múlva közzétett hivatalos vizsgálat szerint a balesetet sem irányítási, sem műszaki hiba nem okozta. A szarajevói repülőtértől kapott utasítások helyesek voltak. A gépet gyakorlott, jól képzett pilóták vezették és a hóvihar ellenére a meteorológiai viszonyok nem akadályozták a biztonságos műszeres repülést. A baleset azért következett be, mert a gép a leszállást kideríthetetlen ok miatt a megengedettnél öt és fél kilométerrel távolabb kezdte meg és a szerencsétlenség pillanatában az előírtnál 300 méterrel alacsonyabban és a megengedettnél

69 kilométerrel gyorsabb óránkénti sebességgel repült. Így elkerülhetetlenül a hegycsúcsoknak kellett ütköznie, melynek következtében a gép felrobbant.

Az egész ország gyászolta a magas, ezüstös hajú, erős testalkatú férfit, akinek önirónia országszerte ismert volt. Anekdoták keringtek róla, sőt, ami Jugoszláviában elég ritka, sok viccnek volt a szereplője. Szerették és tisztelték, és talán ezért is kapta a Dzsemó becenevet. A hivatásos politikusok azon kis csoportjához tartozott, akiket a négyéves mandátum lejárta után egyhangúlag ismét megválasztottak.

Bijedics Mosztárban született, Bosznia–Hercegovinában, de kevés török vér is volt benne. A gimnázium elvégzése után került Belgrádba, elvégezte a jogi egyetemet és csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Sokféle feladatot bíztak rá, munkaszeretete, „fiskális esze" megoldotta az egyre több és egyre nehezebb feladatokat. A pártmegbízatásokat államiak követték, így került a kormányfői székbe.

1971 júliusában kapott megbízatást a parlamenttől. Már az első ülésen formabontó volt. Az új kormányra váró feladatokat olyan fontosnak és halasztást nem tűrőnek tartotta, hogy a kormány többi tagja azonnal és egyöntetűen vállalta: elhalasztja rendes évi szabadságát és részt vesz az új gazdasági program azonnali kidolgozásában.

Dzsemal Bijedics sietsége nem a frissen pozíciót kapott hivatalnok buzgalma volt. Jugoszlávia ezekben az években nehéz gazdasági problémákkal küszködött. Az ország vezetői közül sokan igen borúlátóak voltak. Dzsemal Bijedics nem osztotta véleményüket: „Tudom – válaszolta a kétkedőknek –, helyzetünk nehéz, de nem annyira, hogy ne lenne belőle kiút." Székfoglaló beszédében nagyon őszintén feltárta a helyzetet az ország lakosságának, lemondást és erőfeszítéseket kért a helyzet javítása érdekében. Terveiben nagy szerepet kaptak a szocialista országok is, amelyekkel az eddiginél jobb kereskedelmi és munkakapcsolatokat kívánt létesíteni.

Néhány héttel kormányfői tisztének átvétele után bejelentették, hogy új megbízatásában első útja Magyarországra, Budapestre vezet. A látogatást az év végére tervezték. Az időpont végleges tisztázása után interjút kértem tőle, s kérdéseimet a szokásoknak megfelelően írásban közöltem a Tájékoztatási Titkár-

sággal. Még aznap visszajelezték, hogy a kormányfő írásban válaszol ugyan, de az elkövetkezendő napokban szívesen lát különbeszélgetésre.

A népszerű Dzsemó az új belgrádi kormánypalotában fogadott, igen szívélyesen. Elmondta, hogy nagy örömmel utazik Magyarországra, szeretné, ha tárgyalásai sikeresek lennének, és ha a két ország közötti kapcsolat szorosabb és gazdaságilag erősebb lenne, mint korábban volt. Szavaiban nem volt semmi mesterkéltség. Valóban töprengett azon, hogy milyen módon segíthetné elő a további jó együttműködést.

Ezekben a napokban voltak Zágrábban azok a diáksztrájkok, amelyek mögött – senki által nem titkoltan – ellenforradalmi kísérletek álltak. Mint már említettem, e súlyos belpolitikai problémákkal behatóan foglalkozott a JKSZ elnöksége is. Érthető tehát, hogy nem hagyhattam ki azt a lehetőséget, hogy ne a legilletékesebbek egyikétől, a kormány fejétől kérjek információt. Így hát a sztrájkokról és azok hátteréről érdeklődtem.

Dzsemal Bijedics részletesen válaszolt. Elmondta, hogy minden kétséget kizáróan kívülről támogatott ellenforradalmi kísérletről van szó. Beszélt a Karagyorgyevón megtartott 21. pártelnökségi ülésről. Elmondta, hogy hosszú eszmei és politikai harc indul az önigazgató szocializmussal szemben álló nézetek, mindenekelőtt a nacionalizmus és liberalizmus ellen. Bijediccsel a következő években még sokszor volt alkalmunk találkozni. Mindig kellemesen emlékezett vissza a Magyarországon töltött néhány napra. Örült, hogy a két ország kapcsolatai javultak, és bővült a gazdasági együttműködés.

Miniszterelnöksége idején a jugoszláv gazdaságban jelentős változások történtek. Az akkori feszült politikai légkörben rendkívül fontos volt a belső gazdasági problémák sürgős megoldása. Az infláció ezekben az években óriási méreteket öltött, az árak és a megélhetési költségek állandóan emelkedtek. Egyre több üzem és gyár vált fizetésképtelenné, s ez külkereskedelmi és fizetési mérleghiánynyal, valamint egyre nagyobb külföldi adóssággal párosult. Kiéleződtek a szociális különbségek, és rendkívüli mértékben elszaporodtak az ügyeskedéssel szerzett mammutjövedelmek. Ez elégedetlenséget váltott ki a bérből és fizetésből élők körében. Mindezt még csak tetézte az ország fejlett és elmaradott tartományai közötti állandó feszültség.

A Bijedics-kormány kemény kézzel látott hozzá a nehézségek megoldásához. Csökkentették a gazdaságon kívüli, nem termelő beruházásokat, valamint az importot. Behozatali engedélyt csak azok az üzemek kaptak, amelyek igazolni tudták, hogy az importhoz hasonló, vagy annál nagyobb mértékű exportot bonyolítanak le saját termékeikből. Nagyobb forgalmi adót vetettek ki egyes luxuscikkekre, a dohányra, szőrmékre, italfajtákra, speciális bőrárukra stb.

Már az első években megmutatkoztak a Bijedics-kormány gazdaságpolitikájának eredményei. Csökkent a mérleghiány, nőtt a termelés és a kivitel. A szocialista országokkal tovább erősödtek a gazdasági kapcsolatok. A jugoszláv kormányfő is részt vett a KGST-tanácskozáson. A kormány által meghatározott, és a párt által jóváhagyott gazdasági irányvonal sikeresnek ígérkezett. E nagy munka közben érte a váratlan halál.

Kiro Gligorov, a szövetségi képviselőház akkori elnöke emlékbeszédében ígéretet tett, hogy „Dzsemót" soha nem felejtik el. Jugoszláviában minden évben, a repülőszerencsétlenség napján a parlamentben és a sajtóban megemlékeznek a Szarajevó közelében, 1977. január 18-án történt tragédiáról.

KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÓKKAL BELGRÁDBAN

A világ minden tájáról érkezett külföldi tudósítók Belgrádban, akárcsak más fővárosokban, külön világot alkottak. A sokféleséget az „egységes" nyelv fogta össze. Mindenki, aki itt dolgozott, jól vagy rosszul, de beszélt szerb-horvátul. Ez mindannyiuknak előnyös volt és könnyebbé tette a fogadó ország – Jugoszlávia – tájékoztatással megbízott szakembereinek dolgát is. A külföldi tudósítókkal foglalkozó jugoszláv Tájékoztatási Titkárság jól tudta, és túlzás nélkül mondhatjuk, hogy soha nem is hagyta figyelmen kívül azt a tényt, hogy a világ közvéleményét, a Jugoszláviáról kialakított képet és hangulatot ezek az emberek „csinálják", és akiket éppen ezért – érthetően – igyekeztek befolyásolni. Mindent elkövettek, hogy a világsajtó képviselői országukról a lehető legkedvezőbb képet továbbít-

sák. Dicséretes törekvés ez, amely bizony sokszor nagy többletmunkával, fáradozással és idegeskedéssel járt.

A külföldi tudósítók egymáshoz fűződő kapcsolatait jugoszláviai tartózkodásuk éveiben – függetlenül a sokszor merőben eltérő politikai felfogástól – általában a korrektség és a jó kollegiális viszony jellemezte. Természetes, hogy a kapcsolatok alakulásában meghatározó erővel bírt az azonos világnézet. Így például az európai szocialista országokból érkezett tudósítók között, a személyektől szinte függetlenül, szoros és baráti volt a kapcsolat. Kölcsönösen tájékoztattuk egymást a legfontosabb értesülésekről, és segítettünk egymásnak a tudósítások összeállításában (ezt főleg a még gyakorlatlan, „elsőhelyes" fiatal tudósítók értékelték). Gyakran összejártunk, jó kapcsolat alakult ki a gyermekek és a feleségek között is.

Más volt a helyzet a nyugati kollégákkal. A hozzájuk fűződő kapcsolatokat a személyes vélemény, vagy a kölcsönös rokonszenv irányította. Hogy munkánkat jól végezhessük, szükségszerűen jó kapcsolatokat kellett kialakítanunk minden kollégával, köztük természetesen a nyugati országokból érkezett újságírókkal, hírügynökségi, valamint rádió- és tv-tudósítókkal is.

A magyar kormányfő, Lázár György látogatását például igen nagy érdeklődéssel várták a Belgrádban dolgozó külföldi tudósítók. Nyugati kollégáink közül egykettőt dús fantáziával áldott meg a sors, így sok hír keringett a miniszterelnök látogatásával kapcsolatban. Lakásunkban gyakran csengett a telefon, hogy „direkt" módon, vagy kisebb-nagyobb, kacskaringósnak vélt kérdések útján próbálják meg valószínűsíteni a hírpiacon hallottakat. A látogatás előtti napon például késő este csengetett ránk osztrák kolléganőnk, aki burgenlandi születésű lévén kiválóan beszélt magyarul. Érdeklődött a tanácskozás napirendje, és az esetleges vitás kérdések iránt. Megígértük neki, ahogy a többieknek is, hogy a látogatás folyamán majd tájékoztatjuk.

Jó barátságba kerültünk a francia AFP hírügynökség tudósítójával. Jean jól ismerte a szocialista országokat, közel egy évtizedet töltött Moszkvában. Az ott végzett munkáját a szovjet kollégák is nagyra becsülték. De Gaulle tábornok meggyőződéses hívének vallotta magát és ízig-vérig francia hazafi volt. Jugoszláviai kiküldetése ugyanabban az évben fejeződött be, mint a miénk. Sok estét töltöttünk együtt és sokszor csábítottuk, látogasson el családjával együtt Magyar-

országra. Még sohasem járt itt, és mégis bizonyos ellenérzéssel viseltetett hazánk iránt. Végleges hazautazásunk előtt két héttel váratlanul azzal keresett fel bennünket, hogy két napra ellátogat Magyarországra. A két napból végül négy lett, s tizedik emeleti lakásunk ablakánál állva Zugló egyik legszebb részében gyönyörködve így búcsúzott a kicsit már megismert Budapesttől: „negyven éve vagyok újságíró. Mindig ilyen nyugodt, kellemes helyen szerettem volna dolgozni . . ."

Szakmai tekintélye, nagy újságírói hírneve hazatérése után sem engedett pihenést számára. Később, amikor az Iránban történt nagy változások idején különtudósítóként Teheránba utaztam, a külföldi tudósítók listáján Jean nevével találkoztam. A rendkívül bonyolult helyzetben, baráti segítsége nélkül aligha tudtam volna feladatomat ellátni.

Éveket töltöttünk együtt jó barátságban a nyugatnémet DPA hírügynökség belgrádi tudósítójával is. Rendkívül kulturált, figyelmes fiatalembernek ismertük meg, feleségét szintén. Kiválóan végezte munkáját. Mindig jólértesült volt, s megbízható munkakapcsolatai voltak a jugoszláv vezetőkkel és a sajtó több jó nevű munkatársával. A nyugati hírügynökségek közül egyébként abban az időben ez a kettő – az AFP és a DPA – volt közismert arról, hogy írásaik – természetesen a saját politikai nézeteiket tükrözve – sohasem tartalmaztak a tényeknek nem megfelelő állításokat, vagy nevetséges valótlanságokat. Ezt azért érdemes külön kihangsúlyozni, mert általában nem ez jellemezte a nyugati tudósítók Jugoszláviáról közölt anyagait.

Az angol Reuter hírügynökség belgrádi irodájának néhány évig egy rendkívül szorgalmas, fürge amerikai fiatalember volt a vezetője. Rendszeres kapcsolatot tartott fenn a külföldi kollégákkal, köztük a szocialista országokból érkezett tudósítókkal, így velünk is. A szocialista országokbeli kollégákkal kialakított kezdeti jó viszony azonban fokozatosan megromlott. Írásai ugyanis, engedve szenvedélyesen kommunistaellenes meggyőződésének – finoman szólva – nem mindig az igazságot tartalmazták.

Nekünk is volt vele egy kellemetlen esetünk. Magyar–jugoszláv külügyminiszteri tárgyalások folytak Belgrádban. Kollégánk felhívott és arra kért, tájékoztassam a tanácskozásról és az ott elhangzó főbb kérdésekről. Elmondtam, hogy a légkör

jó, a megbeszélések a két ország közötti baráti viszonyt tükrözik, ellentétek nincsenek, s az együttműködés további lehetőségeiről tanácskoznak. Másnap megdöbbenve olvastam a Tanjug visszajelentésében, hogy 30 soros anyagában azt írta: a két ország külügyminisztereinek tanácskozása a háború utáni legsúlyosabb ellentétek közepette folyik.

Igencsak felbosszantott az eljárása, s a személyes tiltakozáson kívül módot kaptam arra is, hogy a Kossuth-rádióban egy külpolitikai műsor keretében utasítsam vissza állításait. Kollégánk ezután már nem sok időt töltött Jugoszláviában. Ezt a módszert követte ugyanis a vendéglátókkal szemben is. Több olyan írása jelent meg az angol sajtóban, amely a fogadó ország érdekeit súlyosan sértette. Helyzete egyre inkább tarthatatlanná vált. Néhány hónap múltán visszahívták és a Reuter új tudósítót küldött Jugoszláviába.

Kiküldetésünk legszebb emlékei a tudósítók számára szervezett vidéki utazásokhoz fűződnek. Évente két-három, de volt olyan esztendőnk is, amikor hét alkalommal szerveztek utazásokat az ország különböző vidékeire. Ezáltal módunk volt jobban megismerni Jugoszlávia valamennyi köztársaságát és tartományát. Ilyenkor vendéglátóink kora reggeltől késő estig tartó zsúfolt programokat állítottak össze. Néhány napba kellett tömöríteni ugyanis mindazt, amit számunkra érdekesnek és figyelemre méltónak találtak. Egymás követték a helyi vezetőkkel folytatott beszélgetések, a gyárlátogatások, a különféle létesítmények és kulturális centrumok megtekintése. Ezek az utazások közelebb hozták egymáshoz a külföldi tudósítókat. Az oldottabb légkörben a protokoll szabályait elhagyva, vidáman, egymással tréfálkozva élveztük a néhány nap fárasztó, de a megszokottól eltérő, szabadabb hangulatát.

Sokáig emlékezetes marad számunkra az a macedóniai kirándulás, amelyet ugyan szeptember végén, de az időjárás szeszélye folytán forró nyári kánikulában tettünk meg. A szervezők kellemes meglepetésként az albán határon levő Ohridi-tóhoz vittek bennünket. A vacsorát követően szinte mindenki a langyos meleg éjszakát akarta élvezni. Csendesen beszélgetve, dúdolgatva ültünk a tó partján, a víztől simára koptatott köveken. A leglelkesebb „kórustag" egy amerikai lap, a *Chicago Tribune* tudósítója volt. Számára Európa és különösen a szocialista államok élete, céljai teljesen ismeretlenek és kicsit érthetetlenek is voltak.

Sokáig volt Vietnamban mint haditudósító, s „megcsömörlése", ahogyan ő nevezte, ott kezdődött.

Figyelmét mindenekelőtt a kulturális események kötötték le. Ekkortájt vendégszerepelt Belgrádban a budapesti Nemzeti Színház. Mindhárom bemutatót végignézte – a jegyeket nem kérte, hanem megvette. Meglepte és fellelkesítette – szavait idézem – „az az évszázados kulturáltság és humánum, amely a művészek játékában érződött". Kérésemre meghívták a magyar nagykövetségen a Nemzeti Színház művészeinek tiszteletére rendezett fogadásra is. Késő éjszaka, majdnem utolsónak távozott a fogadásról, sűrűn köszönve a nagykövetnek és nekünk azt a páratlan művészi élményt, amelyet a színészekkel folytatott beszélgetés és viták nyújtottak neki.

A tudósítók kapcsolataiban voltak – szerencsére csak ritkán – nehéz időszakok is. Ilyenkor bizony háttérbe szorultak a személyes érzések és a leghatározottabban elkülönültek egymástól a szocialista országokból, illetve a nyugati kommunista pártok lapjaitól érkezett tudósítók állásfoglalásai a nyugati, főként a NATO-tagállamokból jött kollégákétól. Ezek a periódusok az évenként két-három alkalommal megrendezett „találkozókra" estek, amikor Jugoszlávia vezetői válaszoltak a kiküldött tudósítók kérdéseire. Ezek közé tartozott a külügyminisztérium szóvivőjének sajtóértekezlete is.

A jugoszláv vezetőkkel való találkozókon a szocialista országok tudósítói abból indultak ki, hogy munkájukat baráti, szocializmust építő országban végzik, s természetesen tartózkodtak attól, hogy a vendéglátó ország vezetőit személyükben sértegessék, vagy az ország politikai-gazdasági irányvonalára tegyenek megjegyzéseket. Ez a magatartás azonban nem zárta ki, hogy becsületesen – tehát hátsó gondolat nélkül – és megfelelő hangnemben ne érdeklődjenek a jugoszláv kül- és belpolitika számukra nem világos részleteiről.

A nyugati újságírók egy része viszont szinte bikaviadalnak tekintette ezeket a rendezvényeket, ahol felbosszanthatják, ingerelhetik és sértegethetik a jelenlevőket, bírálhatják és kioktathatják az ország vezetőit és bizonyos általuk kívánt irányba befolyásolhatják politikájukat. Valóságos tanulmány volt annak a megfigyelése, ahogy szervezetten, többségében inkorrekt kérdések özönével igyekeztek sarokba szorítani a válaszadókat.

Két hónappal azután, hogy 1971 decemberében Jugoszláviában szétverték a Nyugatról támogatott horvátországi ellenforradalmi kísérletet, Stane Dolanc és Vladimir Bakarics, ismert jugoszláv vezetők tartottak sajtóértekezletet. A nyugati újságírók kérdésdömpingje ez alkalommal a letartóztatott ellenforradalmárok szabadon bocsátására összpontosult, és azt igyekeztek sugallni a jelenlevő vezetőknek, hogy az ellenséggel való leszámolás gyengíti az önigazgatást és a dogmatikus erőket segíti.

Az 1975 februárjában megtartott találkozáson a JKSZ KB elnökségének VB titkára, Jure Bilics és Ali Shukrija, a VB tagja válaszolt az újságírók, köztük néhány nyugati tudósítónak érthetetlenül durva kérdéseire. A téma ekkor a zágrábi *Praxis* nevű, magát marxistának nevező – de egyre inkább a rendszer ellen fellépő – lap kollektívájának feloszlása volt. Ezt a nyugati sajtó – mely ezúttal felcsapott a „marxisták" védelmezőjének – rendkívüli felháborodással vette tudomásul. A *Süddeutsche Zeitung* tudósítója például ezt kérdezte a két vezetőtől: „Lehet-e még az elméletnek és a bírálatnak szerepe ebben az országban azok után, ami a *Praxis*sal történt?"

Jure Bilics érvekkel és tényekkel válaszolt, hangsúlyozva, hogy a lapot nem tiltották be, hanem az önmagát oszlatta fel. A párizsi *Le Monde* tudósítójának ehhez az volt a megjegyzése, hogy „a *Politika* című lap nem ezt írta", vagyis Bilics nem mond igazat. A *The New York Times* tudósítóját az érdekelte, hány politikai fogoly van az országban, majd ismét a *Süddeutsche Zeitung* munkatársa következett és visszatérve a Praxis-ügyre, azt kérdezte: „egy sor nyugati értelmiséginek, akik hívei voltak a jugoszláv önigazgató szocializmusnak, most gondot okoz a Praxis-ügy. Önök szerint ezek ellenségek, vagy komplett hülyék lettek?"

A kanadai tv tudósítóját bosszantotta, hogy bíráló megjegyzések csak a nyugati sajtóról hangzanak el és kissé emelt hangon jegyezte meg: „Önök azt mondják, hogy a nyugati sajtó nem ír igazat Jugoszláviáról. A szocialista sajtó talán mindig az igazat írja?" Jure Bilics válasza így hangzott: „Ezen a konferencián »bizonyos« kérdéseket csak nyugatiak tettek fel. Ami a szocialista országok sajtóját illeti, – Ön is olvashatja és saját maga vonhatja le a következtetéseket."

JÓ REGGELT, BELGRÁD!

Belgrádban töltött hat évünk alatt szakmai irigységem állandó tárgya volt. Nem szégyellem bevallani, hogy emberismeretét, hozzáértését, briliáns szakmai megoldásait, az eseményekre való gyors válaszait, és az ezt követő sikert követendő példaként tekintettem és tekintem még ma is az újságírásban. Pedig Dusán Radovics nem tartozott – ahogy „a szakmában" mondják – a „cápák" közé. Nem rohant a lehetőségek után, nem használta fel a tömegkommunikáció valamennyi fórumát, hogy nevét forgalmazza: Duskó – ahogy barátai és hallgatói becézték – csak a rádiónak dolgozott, mindennap reggel hétkor, mindössze tíz percig. Kellemes mély hangján ő kívánt jó reggelt a belgrádiaknak, s aztán pontosan célba találó megjegyzéseivel, véleményével tömören, ironikusan és elmésen „kivesézte" az éppen terítéken levő eseményeket, vagy társadalmi jelenségeket.

Duskó úgy társalgott az éteren keresztül hallgatóival, ahogyan az ember csak kellemes, összeszokott, egymás humorát felfogó és továbbfejlesztő baráti társaságban tud. Emlékszem, egy időben – akárcsak nálunk – Jugoszláviában is lábra kapott a kutyakultusz. Pillanatok alatt terjedt el, mint a járvány. Jól öltözött fiatal hölgyek és a legújabb „divatsikolyban" pipiskedő fiatal fiúk drágábbnál drágább kutyákat sétáltattak a Teraziján, Belgrád egyik főutcáján, vagy a város szívében levő parkban. A kutyakultusz olyan méreteket öltött, hogy a ragyogó tiszta parkok állandóan tele voltak kutyapiszokkal és szabadjára engedett, rohangáló ebekkel. A fiatal mamák, akiknek eddig nem jelentett gondot, ha kisgyermeküket a parkban szaladgál, vagy játszik – félve attól, hogy valamelyik vadul rohangáló állat fellöki, vagy megijeszti a gyereket –, már nem merték kivenni őket a gyerekkocsiból. Duskó egyik reggeli műsorában szellemes, csípős humorral mondta el véleményét „a kutyavilágról", amelyben „lassan már több lesz a négylábú, mint a gyerek és ez érthető is ugyebár, hiszen a kutyából nem kell embert faragni – míg egy gyerekből mégiscsak illik, s mennyivel könnyebb és olcsóbb egy kutyát sétáltatni, mint egy gyereket felnevelni". Két nap múlva a városi tanács kijelölte a parkokban azt a helyet, ahová vihetik a kutyákat. Sok, Belgrád

mindennapi életét érintő esetben hoztak ésszerű határozatot a város vezetői Radovics reggeli jegyzetei, szellemes megjegyzései és tréfái nyomán.

Duskót egy fogadáson mutatta be nekünk egyik újságíró ismerősünk. A negyvenes éveiben járó, körszakállt viselő, magas férfit szinte mindenki üdvözölte. Véleményét kérték, vagy vitatkozni próbáltak vele egy-egy csípősebbnek ítélt műsora kapcsán. Szerényen, csendesen védte álláspontját. Nézeteit senkire sem akarta ráerőszakolni. Partnereit közbeszólás nélkül mindig végighallgatta, de saját elképzeléseiből nem engedett. Mikor végre csökkent az érdeklődők áradata, leültünk egy sarokba beszélgetni.

„Több mint tíz éve vezetem a »Jó reggelt, Belgrád!« műsorát. Kezdettől fogva arra törekedtem, hogy ez a reggeli órákban elhangzó, rövid kis beszélgetés, amely egyoldalú ugyan, hiszen a hallgatókkal nincs közvetlen kapcsolat, olyan legyen, hogy töprengésre késztessen, intézkedésekre, tettekre. Nagyon gondosan ellenőrzök minden szálat azzal kapcsolatban, amiről beszélek. A tévedést nem engedhetem meg magamnak."

Dusán Radovics kedvenc témája a gyerekek. Különösen az apák és a fiúk kapcsolata. „Volt egy műsorom a nevelésről, az értelmes nevelésről. Százával kaptam utána a leveleket a gyerekektől. Mind arról panaszkodott, hogy bármit csinál, minden pofonnal végződik. Újra felvetettem a témát és elmondtam, hogy a pofonokat rendszerint az apák osztják, főleg hétvégeken. Hét végén a gyerekek megismerik az »Istent«. Egy borotválatlan, rossz külsejű, ingerlékeny Istent, akinek minden szava szent, s nincs ellene »apelláta«. A hétvégi Isten mindazt, amit hét közben reá mondtak a munkahelyén, mondjuk, hogy lusta, hanyag, lassan dolgozik, vagy elviselhetetlen stb. stb. továbbadja a gyermekeinek. Ilyenkor jönnek a pofonok is, pedig jobb lenne, ha az apák akkor kezdenék verni a gyermekeiket, amikor az elkezd hasonlítani rájuk."

Kemény szavak. Mégis, hosszú pályafutása alatt egy tucat bíráló levelet sem kapott. A hallgatók szeretik ezt a mély, basszus hangot, amely reggelenként türelmesen próbálja kioperálni mindennapi életünk apró, de sokszor nagyon fájó tüskéit. Néha őt is megtréfálják. Amikor a gyerekek testi fenyítése ellen emelte fel a szavát, valaki felhívta telefonon és izgatottan csak ennyit mondott: „Tudja mit, adjanak egy jó gyereket és majd meglátják micsoda nagyszerű apa vagyok."

ÉPÍTÉSI IDŐ: 11 HÓNAP

1976 tavaszán magyar újságíró-küldöttséget vártunk Belgrádban. Már indulófélben voltam, amikor Djuro Radulovics, a Tájékoztatási Titkárság külföldi tudósítókkal foglalkozó részlegének vezetője keresett telefonon. Djuróhoz baráti szálak fűztek. Nagyszerű, segítőkész ember volt, akinek igen sokat köszönhettek a Belgrádban dolgozó tudósítók. Megkért, vigyem ki őt is a repülőtérre, így legalább az üdvözlés után mindjárt tisztázhat egy-két dolgot a látogatással kapcsolatban.

Az Új Belgrádot átszelő autópályára térve, a repülőtér felé kanyarodtunk. Egy homokos Száva-parti részhez érve kimutatott a kocsi ablakán: „Egy év múlva itt tartjuk meg az európai biztonsági értekezletet" – mondotta. Homok, kő, száraz kóró – azt hittem, tréfál, így hát visszakérdeztem: „Itt, a homokban?" Sértődötten válaszolta: „Egyáltalán nem tréfálok, itt épül majd fel a kongresszusi palota."

Az építkezés még azon a nyáron megkezdődött; a konferencia megnyitásának tervezett időpontja 1977 május–júniusa volt. Tíz, talán tizenegy hónap volt még addig hátra. A hazai építkezési tempóhoz szoktam és bizony meglepett, amikor a Száva palota, a kongresszus otthona a határidő előtt egy hónappal készen állt.

Az építkezés tervezője és egyben vezetője a nagyon szimpatikus és igen energikus Sztojan Makszimovics főmérnök volt. Még csupaszon álltak a betonoszlopok, amikor egy alkalommal sikerült vele hosszabban beszélgetni. „Már a Helsinkiben megszületett döntést követően – amikor is elhatározták, hogy a következő találkozó színhelye Belgrád lesz – a jugoszláv főváros vezetői megállapodtak abban, hogy a palota Új Belgrádban fog felépülni. Ez távolról sem volt egyszerű, sok minden szólt ellene, de mellette is.

A tervezésnél a legnagyobb gondot a mocsaras talaj jelentette. Közismert, hogy Új Belgrád egész területe feltöltött mocsárra épült. A súlyos épület biztonságos alapozásához tehát különleges aljazatot kellett terveznünk. A színhely mellett szólt viszont az, hogy széles és modern útjain jól és gyorsan közlekedhetnek a gépkocsik, valamint az, hogy a tervezésnél semmi sem gátolta, hogy azt építsük, amit szívünk szerint akarunk: nagyon modern és mégis kényelmes tanácskozó- és

munkatermeket. Egy külföldi munkám beindításához a helyszínre kellett utaznom. Már bőrönddel a kezemben álltam a lakásom ajtajában, amikor csengett a telefon és a munkatársaim elújságolták a hírt: jóváhagyták az új belgrádi területet – tehát kezdődhet a tervezés. Az első vázlatokat a repülőgépen rajzoltam, oda- és visszajövet."

1976 júniusában a környező házak lakóinak „örömére" fantasztikus monstrum jelent meg a jövendő palota helyén és iszonyú zajjal hatalmas betonoszlopokat kezdett leverni 15 méter mélyre. Itt találtak ugyanis a geológusok olyan szilárd talajt, amely biztonságosan és szilárdan tartotta az épület alapjául szolgáló betonoszlopokat. A 250 méter hosszú és 90 méter széles épület alapja 700 betonoszlop.

A négyszintes palota, amelynek fotója azóta már sokszor bejárta a világot – a maga nemében építészeti különlegesség. A belső térben elhelyezett vasoszlopokat, amelyek az emeleteket, a mozgólépcsőket és a pihenőket tartják, csak sötét színűre festették. A betonból készült belső választófalak sincsenek kendőzve. Az egyhangú szürkeséget a bútorok sokszínű foltja, a rengeteg virág – a földszinten széles kővályúban kis patak fut, s „partján" különböző virágok díszlenek–, a színes szőnyegek, képek, fotók, s a fából készült álfalak oldják fel és teszik otthonossá. Méltó helye egy olyan nagy jelentőségű tanácskozásnak, mint az európai biztonsággal és együttműködéssel foglalkozó értekezlet.

Az ország lakói büszkén és elégedetten nyugtázták, hogy a helsinki értekezlet után az első főváros, ahol a 35 ország küldöttei ismét találkoznak, Jugoszlávia fővárosa lesz. Ebben a választásban az ország el nem kötelezett politikájának elismerését látták.

Az egész ország készült a nemzetközi eseményre. A rádió, a televízió és az újságok naponta közöltek nyilatkozatokat és riportokat az épülő kongresszusi palotáról, a tanácskozás más irányú előkészületeiről és a jugoszláv diplomácia ezzel összefüggő tevékenységéről.

A külügyminisztériumban rendszeres sajtótájékoztatókat tartottak a kiküldött tudósítóknak és a hazai lapok munkatársainak. Ezeken a tájékoztatókon a jugoszláv diplomácia vezetői nem győzték hangsúlyozni, hogy a tanácskozás vendéglátói el nem kötelezett külpolitikájukkal összhangban arra törekszenek, hogy a 35 ország találkozóján mindenekelőtt a leszerelés és a fegyverzet csökkentésének kér-

déseiben sikerüljön előbbre lépni. „Nem titkoljuk – mondták –, hogy az eddig elért eredményekkel semmiképpen sem vagyunk elégedettek."

A sokat hangoztatott „megoldásra való törekvés" mögött a vendéglátók aggodalma rejtőzött. Magánbeszélgetésekben nem is tagadták – különösen az előkészítő tanácskozást megelőző napokban –, hogy tartanak attól, hogy egyes küldöttségek nem a Helsinkiben aláírt Záróokmány szellemében fognak tevékenykedni és a konferenciát majd a kölcsönös vádaskodások színhelyévé teszik.

A Száva palota ünnepélyes premierje a belgrádi találkozót előkészítő értekezlet volt 1977. június 15-én. A palotát ellepték a küldöttek és a világ minden részéből érkezett újságírók. A megnyitó napján egy amerikai kolléga mellé kerültem. A szokásos udvarias bevezető után megkérdezte, mit tudok a mai – helyesebben az e percben zajló tüntetésről itt, a palota előtti téren. Értesülései szerint több ezer ember tüntet kint Carter elnök emberi jogok kampánya mellett. A dolog hihetetlennek tűnt, de arra gondoltam, ha több ezren nem is, esetleg néhány tíz vagy száz ember összejöhetett. Elnézést kértem és ismét átverekedtem magam a rendkívül szigorú és többlépcsős biztonsági kordonokon, a térre siettem. Mondanom sem kell, hogy sem közelben, sem távolban a biztonsági őrökön kívül nem volt senki. A város felől a megszokott közlekedési zajokon kívül semmi sem hallatszott. Némi dühvel visszaverekedtem magam a biztonsági emberek furcsálló tekintetétől kísérve. A helyemre már vissza se mentem, látni sem bírtam „jól informált" kollégámat.

A délutáni lapok aztán megmagyarázták az elefánttá nőtt kacsa eredetét. A találkozó megnyitójának reggelén ugyanis egy nyugati országból tizenöt „szabadságért harcoló" külföldi érkezett Belgrádba. Céljuk az volt, hogy nagyobb tüntetést szervezzenek a konferencia székhelye előtt az emberi jogok védelmében. Ehhez kívánták – senki sem tudja, milyen úton-módon – a jugoszláv főváros lakóit megnyerni. A tervezett tüntetés azonban a jugoszlávok „részvétlensége" miatt elmaradt. A tizenöt külföldi el sem juthatott a Száva palotáig, még aznap kitoloncolták őket az országból. Az amerikai kollégát nyilván nem véletlenül, „megfelelő helyen" informálták ugyan, de arra már sem ő, sem más nem gondolt, hogy az egész provokáció ilyen szégyenteljes véget ér.

A sajtóközpontban, ahol dolgoztunk, fantasztikus hírek kavarogtak. Bizony

ügyelni kellett, nehogy valamelyik szándékosan felröppentett hírt továbbadjuk. A józanabb és a külpolitikát nem csupán szenzációként kezelő nyugati újságírók között sok volt a pesszimista. Úgy vélték, hogy a küldöttek munkája hiábavaló és az ellentétek olyan nagyok, hogy már az előkészítő tanácskozás kudarcba fullad.

1977 nyarának e napjaiban a nyugati sajtóban tetőpontjára hágott a szocialista országok elleni sajtókampány és hangulatkeltés, az emberi jogok biztosításának ürügyén. A helyzetet súlyosbította, hogy az amerikai delegáció tagjai hivatalos és magánbeszélgetésekben egyaránt azt hangoztatták, hogy érdemi munkára csak akkor kerülhet sor, ha „az emberi jogok kérdése" lesz a fő téma, s erről az egyes küldöttségeknek, saját belső helyzetüket illetően, beszámolót kell tartaniok.

Az amerikai küldöttség elgondolásait végül a szocialista országokon kívül az el nem kötelezett és semleges államok, valamint több nyugati küldöttség is elvetette. Bizonyos, hogy ezek a körülmények is közrejátszottak abban, hogy az előkészítő tanácskozás végül is teljesítette a Helsinkiben elfogadott és a Záróokmányban lefektetett elképzeléseket és meghatározhatta az ősszel folytatandó konferencia napirendjét.

Belgrádi kiküldetésünk ideje lejárt. Az előkészítő tanácskozás ottani munkám befejezését jelentette. Magam sem hittem, hogy az őszi érdemi megbeszéléseken részt vehetek majd. Igaz, akkor már mint Budapestről érkezett különtudósító dolgoztam a Száva palotában. A tényleges találkozó októberi kezdésére már minden másképp volt. A Belgrádban tárgyaló amerikai delegáció élére új vezetőt és helyettest neveztek ki. A vezető, Artur Goldberg a találkozó harmadik napján, a konferencia soros elnökeként, a délelőtti ülés befejeztével így búcsúzott el a delegátusoktól: „Arra kérem Önöket, hogy a délutáni ülésre pontosan érkezzenek, mert az első felszólaló az én régi és kedves ismerősöm, Jurij Voroncov, a szovjet delegáció vezetője lesz."

Szavait hatalmas taps fogadta, és ez távolról sem a diplomata udvarias, tiszteletre méltó magatartásának szólt, hanem annak a változást sejtető, enyhültebb légkörnek, amely méltó volt a tárgyalt témák komolyságához.

A zárónyilatkozat végül is megerősítette az európai biztonság és együttműködés legfőbb dokumentumát: a helsinki Záróokmányt és meghatározta a két év múlva rendezendő találkozó színhelyét is.

A belgrádi találkozóval lezárult a Száva palota történetének egy fejezete. A nemzetközi konferencia záróülésének résztvevői az ablakon kitekintve már egy újabb készülő épületet láthattak, a Száva II. palotát. A munka ugyanolyan bravúros gyorsasággal haladt, mint az előző esetében. Azóta már a négyezer főt befogadó Száva II. premierje is megvolt: 1978 júniusában itt rendezték meg a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének XI. kongresszusát. 1979-ben pedig már a létesítmény harmadik tagját, az ország egyik legelegánsabb és legmodernebb tizenegy emeletes szállóját, a Száva Intercontinentált is felavatták.

Jajce, a csodálatos szépségű boszniai kisváros, ahol megszületett a szocialista Jugoszlávia

A jajcei vízesés

A kultúrház, amelyben a tanácskozás lezajlott...

... s a tanácskozás résztvevői. Balról az ötödik Tito, mellette Ribar doktor, a fiatalon elpusztult partizán Ivo Lola Ribar édesapja

A magyar küldöttség a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége X. kongresszusán

Dzsemal Bijedics Budapesten

Száva kongresszusi palota

Ez a 242 méter hosszú alagút vezet rá a hídra, amely a régi városrészből Új Belgrádba vezet

Ezen a mocsaras tájon épült fel Új Belgrád

Ifjúsági építőbrigádok százai dolgoztak napkeltétől napnyugtáig a mocsár lecsapolásán és feltöltésén

Új belgrádi lakóházak

Az építészetileg Európában is ritkaságszámba menő Modern Képzőművészetek Múzeuma

A múzeum egyik belső terme

A kormánypalota a Duna partján

Este a „Skadi"-ban

A „Kérdőjel" nevű kávéház, a belgrádiak kedvenc találkozóhelye

A városi könyvtár

A Parlament és a tér Belgrád szívében

Esküvői menet Szerbiában

A Ganz-Mávag motorvonatja — a Kék Nyíl

A Belgrád—Bar vasútvonal egyik legszebb építménye a 200 méter magas és 500 méter hosszú Mala Rijeka nevű híd

A Fekete Hegyek országa

Csekélyke életjel — egy magányos ház — a sziklarengetegben

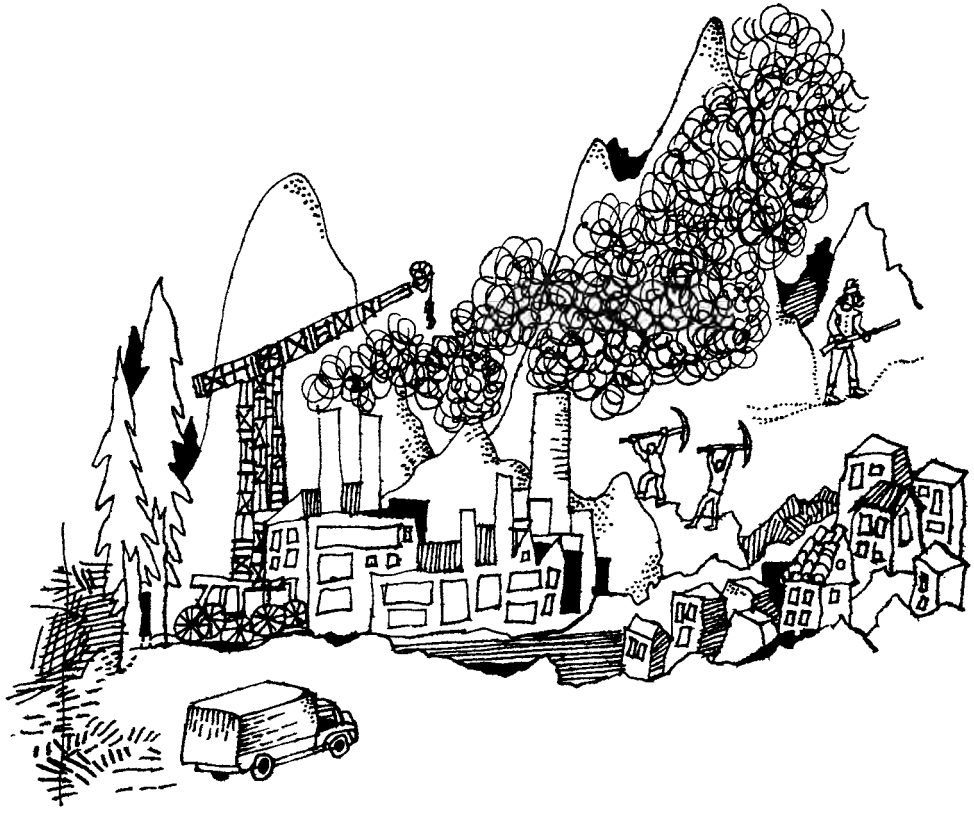

Belgrád

Kevés városrész építéséhez fűződik annyi terv és elképzelés, mint Új Belgrádéhoz. A háború vérzivataros esztendői után Belgrád akkori vezetői nagyszabású városrendezési program tervezését határozták el. A régi város nagy része romokban hevert. Házsorok, utcák tűntek el a bombázások idején, s bár megfeszített erővel folyt az újjáépítés, az évszázadok során kialakult városmagot már nem lehetett tovább fejleszteni. Új területet kellett keresni a város bővítéséhez. Néhány mérnök merész tervvel jelentkezett: ha feltöltenék a Száva túlsó partján levő árterületet, több hektárnyi területet kapnának, egy ugrásra a régi város szívétől, a Terazijától. A terv tetszetős volt és kivitelezhetőnek látszott. Ismertették tehát a városfejlesztési programot a belgrádiakkal és mindenkit felkértek, hogy vegyenek részt a tízezernél is több ember munkáját igénylő földmunkákban.

A tájat így írja le a *Borba* című lap egyik 1948. áprilisi száma:

„Még nézni sem kellemes ezt a mocsaras, zsombékos területet, ahol csenevész növényeken játszik zörgő nótát a hideg belgrádi szél, a kosava. Fantáziám szegény ahhoz, hogy elképzeljem, miként fognak a felhívásra egybegyűlt emberek ezrei megbízható szilárd alapot teremteni ezen a süppedős, kígyókkal, bogarakkal teli tájon, hogy majd parkokat, házakat építhessenek rajta az elkövetkezendő években."

1948. április 11-én tízezer ember jelentkezett földmunkára. 95 százalékuk fiatal, 20–22 éves lány és fiú. Itt alakultak meg, Tito védnökségével, a híres építőbrigádok. Már az első napokban 1 800 000 köbméter földet mozgattak meg. 17–18 órát dolgoztak egyhuzamban, sátrakban aludtak, gulyáságyún főztek, katonai anyagból készült uniformisban jártak. A hangulat hihetetlenül lelkes volt. Az újságok naponta írtak az eredményekről, munkahősök születtek, s neveket kapott szárnyára a hír. Külföldi újságírók látogattak el a mocsárfeltöltéshez és a rendkívüli erőfeszítés híre bejárta a világot. A belgrádi fiatalokat hamarosan más köztársaságok fiataljai követték. Horvátok, szlovének, macedónok, montenegróiak, bosnyákok, magyarok, szkipetárok – azaz albán nemzetiségűek – érkeztek naponta, hogy hosszabb-rövidebb ideig kivegyék részüket a munkából. A mocsár

mögötti Zimony községben felpezsdült az élet. Eltűnt az álmos falu, gépek zaja verte fel a csendet, s a nap minden órájában emberek ezrei jöttek-mentek lapáttal, csákánnyal a vállukon.

Két év telt el. A mocsár eltűnt, helyén keményre döngölt sík tér van, szilárd és biztos alap, amelyre már nyugodtan lehet építeni. Az ifjúsági brigádok feloszlottak. Helyettük szakképzett építők, kőművesek, betonosok érkeztek.

A város vezetői még a kezdet kezdetén úgy tervezték, hogy legelsőnek egy nagy területű parkot és egy hatalmas ifjúsági házat építenek. A feltöltött terület nagysága azonban felülmúlta a képzeletet, és ez szabad utat engedett a fantáziának. Eldöntötték, hogy először egy modern, minden igényt kielégítő kormánypalotát építenek. Később ez a terv is módosult, mert a kormánypalotával egyidőben megindult az első házsorok építése és a városrészen átívelő autóút alapozása is. A hófehér kőből épült kormánypalota méltóságteljes és mégis korszerű méreteivel az egész várost uralja. Az öt mérnök – Potocsnjak, Nojman, Ulrik, Perka és később Nakovics – tervei alapján épített palota 1954 közepe táján készült el. Néhány nap múlva az építők hozzákezdtek a 26 emeletes szövetségi ház, Belgrád legnagyobb épületének alapozásához. A valamennyi társadalmi és tömegszervezet központjául szolgáló 26 emeletes üvegpalota Milorad Jankovics és Dusan Milenkovics mérnökök tervei alapján készült el.

Építészetileg legszebb az 1965-ben felépült Modern Képzőművészetek Múzeuma. Már a tervei is – Ivan Antics mérnök készítette – lenyűgöztek mindenkit. Amikor elkészült, sokáig csodájára jártak az ország minden részéből. Architektúrája még ma is bámulatos. Üvegfalain át a Száva és a Duna találkozásában, a régi Nándorfehérvár időtől feketére pácolt köveiben gyönyörködik a tekintet. Termeiben csodálatos festmény- és szoborkiállításokat rendeznek az év minden szakában. A jelen nagy jugoszláv művészein kívül időről időre bemutatják itt a világ híres képzőművészeinek munkáit is.

Két év telt el és újabb átadást ünnepelhettek az építők. Elkészült a Hotel Jugoszlávia, a város ma is legelegánsabb szállodája. Kétezer vendéget fogadhatnak itt egyidőben.

A gondosan tervezett, hatalmas épületek gyönyörűek, de a városrész hangulatát mégis a lakóépületek határozzák meg. A vidám, olaszos jellegű, a nap minden

órájában emberektől nyüzsgő utcák, a vevőkkel zsúfolt kis üzletek, a korlátokon, lépcsőkön, padokon üldögélő, beszélgető, gitározó vagy tanuló fiatalok olyan eleven zsibongással, ahogyan csak a déli országokban szokás, az erkélyen száradó fehérneműk, az utcára kirakott és alkalmi árut kínáló pultocskák egy bűbájos, vidám városrész képét nyújtják a szemlélőnek.

Új Belgrád lakóinak – ma már 250 ezren vannak – több mint a fele fiatal. Sehol annyi apró gyereket, gyermekkocsit toló mamát nem látni a városban, mint éppen itt. A kellemes környezet, a szabad parkos terület és a Belgrádban ritka kincs, a füstmentes levegő növeli az itteni lakások értékét. A napfényes, erkélyes, korszerű fűtésű lakás minden fiatal házaspár vágya és álma. Sok ezer lakás épül évente, hozzájutni mégis éppen olyan gond, mint nálunk.

Új Belgrádnak van még egy érdekessége: az egyetemi város. Aki vonattal érkezik a jugoszláv fővárosba, néhány pillanatra betekinthet e kerítéssel és kapuval elzárt világba. A több emeletes házakban több ezer egyetemista lakik. Egy szobában hárman-négyen, sőt, sokszor többen is. Hiszen nem mindenkinek jut itt hely és ki tagadná meg barátjától vagy barátnőjétől a szállást arra a néhány napra, amíg valami megoldást talál. A városka vezetői szigorúan tiltják ugyan az illegális lakókat, de tenni semmit nem tudnak ellenük. Tervezik egy másik egyetemi városrész építését is, de egyelőre nincs rá elegendő pénz.

Új Belgrád építését tovább folytatják. Főleg lakóházakat építenek, de elkészült már az új operaház terve is, amely a Száva partján az első vásárváros helyén épül majd fel. A régi vásárvárost 1937-ben nyitották meg, s a megszállásig számos érdekes kiállításnak volt a színhelye. Amikor a fasiszta német csapatok elfoglalták Belgrádot, a vásárváros barakkjaiban koncentrációs tábort létesítettek. Sok embert öltek meg ezen a helyen. Az új opera épülete még a nyomát is eltörli majd e szörnyű emléknek.

BOLONDOS JÓKEDV

A Skadarliját egy nyáresti séta közben fedeztük fel. A keskeny, macskaköves utcában múlt századbeli kandeláberek szórják halvány fényüket a földszintes házakra. Színesre festett régimódi plakátok invitálnak kávéra, vagy jóízű falatokra a kafánákba, a vendéglőkbe. A házak közötti apró tereket hússütők, portrékat rajzoló vagy vásznaik előtt dolgozó festők, szőttest, fafaragást, népi szőnyeget árusítók lepik el. Portékájukat földre terítik, nézegetni, válogatni akár órákig is lehet.

Az utca közepe táján színházak. Az egyik egy keskeny, hosszú udvar mélyén – csűrszerű helyiségben, függöny nélkül, rozzant padokkal. A másik a régi olasz „vásári színházakra" emlékeztet. A szétszedhető színpadon énekesek, bohócok, artisták szórakoztatják a hirtelenjében összegyűlt közönséget, s éppen úgy, mint valamikor a század elején, a produkció közben és végén két bohóc óriási kalapokkal jár körbe „egy kis támogatásért". Mindkét helyen amatőr együttesek lépnek fel. Műsoruk általában 60–90 percig tart. Egyfelvonásosok, énekes, zenés összeállítások. Habkönnyű nyári szórakozás, amelyet a mérsékelt beléptidíj ellenében mindenkor érdemes megnézni.

Az utca elején és végén kör alakú kőpadok várják a nézelődőket, beszélgetőket. A Skadarlija legrégibb kávéházával, a Három Kalappal szemben egy kicsiny korláttal szegett pódiumon öt girardikalapos férfi század eleji dalokat játszik, hegedűn, harmonikán, gitáron és dobon. A mindig zsúfolt utcán alig tud magának utat törni az ember az ácsorgó tömegben. Diákok beszélgetnek nagy csoportokban. Mellettük idősebbek vitatják meg az aktuális világpolitikai helyzetet, emitt a futballról beszélnek, amott a legújabb művészeti irányzatokról, színészek vagy képzőművészek alkotásairól, magánéletük, szerelmeik legújabb eseményeiről. A Skadarlija nélkül Belgrád szegényebb lenne egy eredeti színfolttal. Pedig ez a hangulatában és jellegében egy cseppet a párizsi Montmartre-ra hasonlító utácska mindössze tízegynéhány éve öltötte fel mai arculatát.

A várostörténeti múzeumban így emlékeznek a poros helytörténeti könyvek a múlt század végi Skadarlija utcáról: Keskeny, sáros utca a városfal tövében, nem

messze a régi városkaputól. Cigányok lakták. Amikor a városfalat és a régi városkaput lebontották, kezdetét vette a mai Belgrád alapjául szolgáló városrendezés, erről a területről megfeledkeztek. A cigányok a városrendezés során szétszéledtek, a putrik és kunyhók helyébe földszintes kertes házakat építettek az ideköltöző kispénzű hivatalnokok, köztisztviselők. A század utolsó éveiben már szolid polgári házak sorakoztak a csendes kis utcában.

Ekkoriban nyílt meg az első kávéház is a Cetinska és a Skadarlija utca kereszteződésében. Ez a kis, század végi kávéház adta meg az utca végső jellegét és tette máig is oly népszerűvé. Az első kávéházat főleg a kispénzűek látogatták. Olcsó árai, tiszta, hangulatos apró helyiségei, ahol mindössze csak néhány asztal állt sok virággal és hangulatlámpával, idecsábították a kor művészvilágát is. Színészek, festők, szobrászok tértek be ide estéről estére, hogy kevés pénzből jóllakjanak a gazda által készített egytálételekből, és a török kávé mellett éjszakába nyúlóan kibeszélgessék magukat. Belgrád bohémvilága divatossá tette a Skadarliját, s ennek köszönhető, hogy az utcában ebben az időben gomba módra szaporodtak el a kisvendéglők és a kávéházak.

Megnyílt a Három Kalap kávéház, amely ma már az egyetlen épület abból a korból. Nevének története is van. Régen a helyiséget egy kalaposmester bérelte, akinek cégtábláján három szép kalap díszelgett. Az új tulajdonos – egy fiatal asszony – nem veszkődött a tábla leszedésével. Alárakta a kávéház feliratot, így a két tábla akaratlanul alakította ki a kis helyiség nevét: Három Kalap kávéház. Kevéssel ezután megnyílt a Két Szarvas, a Kis Söröző, a Vuk Karadzics, a szerb származású nyelvújítóról elnevezett kávéház, a Bums, az Esnafska és a többi. A művészek idevonzották az újságírókat, később az írókat is.

Az utcában néhány egyemeletes ház is épült. Sokan véglegesen ideköltöztek a kávéházak, vendéglők korábbi látogatói közül, és a Skadarlija kialakította a maga jellegzetes életét. A várostörténeti írások szerint rövidebb-hosszabb ideig valamennyi jelentős író élt a Skadarlijában, így Djura Jaksics, Zmaj Jova Jovanovics, Milan Glisics, és a szerb irodalom nagyja, Nusics Birosav Stankovics is. A híres színészek közül például Lazar Lagumerski, Tosa Jovanovics, vagy Vela Nigrinova. Három színésznemzedék élt vidám és szomorú napokat falai között.

Mai arculata, amely már a turizmust szolgálja, az 1960-as években alakult ki,

Ugljese Bognovics építész tervei alapján. A cél persze az volt, hogy meghagyják az utca jellegzetes hangulatát és pótolják az elpusztult építészeti értékeket. Legelőször is megtiltották a járművekkel való közlekedést az utcában, majd a régi rajzok és tervek alapján rekonstruálták a kis kávéházakat, vendéglőket, lakóházakat. A modern világítótestek helyett régi kandelábereket szereltek fel, a századvég és a századelő éveinek stílusában. Visszaállították a régi borkimérést, a kis pékségeket, amelyek arról voltak híresek, hogy a nap bármely órájában friss sütemény, joghurt, tej várta az ide betérőket. Mindez arra szolgált, hogy a Belgrádba érkező turisták találjanak egy olyan hangulatos helyet, ahol pénzüket színvonalas szórakozással költhetik el. Ma a Skadarlija az eredeti szerb ételek kedvelőinek, az éjszakába nyúló vidám szórakozást, zenét, színházat, művészetet szerető hazai és külföldi vendégeknek lett kedvenc találkozóhelye.

A FÁK ÉS A PARKOK VÁROSA

Belgrád rossz levegőjű város. A házak többségében korszerűtlen a fűtés. Az őszi-téli hónapokban az utcákra szabályos koromeső hull, s a hó csak ott fehér, ahol közel s távolban nem lakik ember. A házak közt percek alatt szürkésfekete színűvé válik. A füst nyáron sem csökken, bár akkor nem annyira a tűzhelyek, mint inkább az erkélyeken s a kertekben felállított szabadtüzű rostélyok alatt parázslik a tűz. Ezeken sütik a kedvenc népi eledelt, a scsebabcsicsát és a flekkenhez hasonlító razsnicsit. A sok füstölésnek meg is van az ára. A jugoszláv statisztikák szerint az egész országban együttesen nincs annyi légúti megbetegedés, mint éppen Belgrádban.

Mindezt csak azért mondom, mert úgy érzem, ez az alapja annak a már-már szinte mágikus tiszteletnek, amellyel a belgrádiak viseltetnek a fű, fa és a virágok iránt. Ahol csak egy tenyérnyi hely van, füvet, virágot nevelnek. Egyszer egy riportomhoz szükségem volt a városban levő parkok számára. Senki sem tudta megmondani. Az államilag épített parkok mellett ugyanis számtalan kis „ma-

szek" park van. Ezeket egy-egy ház lakói alakítják ki, ültetik be fával, virággal – saját gyönyörűségükre.

A hat év alatt, amíg ebben a városban éltem, egyetlenegyszer sem láttam, hogy labdáztak volna a füvön, tépdesték volna az ágakat, kidöntötték volna a fiatal fákat és letaposták volna a virágokat, ahogy az nálunk olyan gyakran megesik. Még akkor is óvják a növényeket, amikor egy-egy park nemcsak szemet gyönyörködtető látványként, vagy pihenőhelyként szolgál. A Tasmajdan parkban például – egyet említek a sok közül – a kisgyermekek részére piciny játékvonatot állítottak fel, az amerikai meseváróshoz, a disneylandihez hasonlót. A kis vonat a füves park egy részén kocog körbe. A fűre olyan magasító „állványokat" helyeztek, amelyek meghaladják a fű magasságát és így a lefektetett sínek nem nyomják le a növényzetet.

És ápolják a parkokat. A pázsiton nem hevernek száraz ágak, hernyót rejtegető levelek, a virágok közt nincsenek barnás, elhervadt szálak, öntöznek, kapálnak, tisztítanak. De nem napközben, hanem reggel és este, és nem is többen, mint két-három ember. Igaz, a „nagyközönség" is megváltozik, amikor a parkokba lép. Meghökkentő az az ellentét, ami az utcák és a zöld területek között van. Míg a parkokban feltűnő a tisztaság, elvétve sem talalni eldobott papírt, kenyérdarabokat, kiflit, joghurtos vagy fagylaltos poharakat, az utca mindennek az ellentéte. A szemét vastagon üli meg a járdát, az úttestet. Hiába a napi locsolás, amikor karvastagságú vízsugárral mosnak végig minden utcát a városban, hiába a sok plakát, melyek tisztaságra buzdítanak, az utcákon egyre jobban halmozódik fel a szemét.

A zöldterületeket mindettől megkímélik. Vigyáznak a virágokra, a fákra, a fűre, sőt még a földre is, amelyből sarjadnak. Sohasem felejtem el, milyen fejmosást kaptam a mi Gellérthegyünkhöz hasonló Kosutnjakon. Ez a négyszáz hektár kiterjedésű erdő a szerb Obrenovics fejedelem vadászterülete volt. Ma itt van a gyermekváros, különböző stílusú apró házacskáival, az állandóan épülő és alakuló filmváros, a sportcentrum, amely a futballpályától a gyakorló erdei pályákig mindenféle sportlehetőséget kínál és a természetes szépségében virító, dús füvű óriási őspark, ahol kora tavasztól késő őszig „telt ház" van. Az apró gyermekektől kezdve az idős bácsikákig mindenki itt pihen, ugrál, játszik, vagy éppen sportol, kora és kedve szerint.

Nos, a fejmosást éppen itt kaptam egy idős férfitől, amikor szép komótosan töltögetni kezdtem földdel azt a néhány ládát, amelyben a virágaim álltak lakásunk erkélyén. Hiába magyaráztam, hogy a szükség vitt rá a „bűnre", mert az egész városban nem lehet virágföldet kapni. A Kosutnjak önkéntes „védangyala" nyugodt hangon ismételgette, hogy földet még ilyen kis mennyiségben sem szabad elvinni, mert megsínylik a növények. Én akkor ezt túlzásnak éreztem és, mi tagadás, nagyon dühös voltam a kéretlen „parkvédőre", de később, amikor már az én torkomat is gyötörte a rossz ízű, kormos levegő, elismertem az öregúr igazát. Az a néhány láda föld, amelyet végül is ott kellett hagynom, talán szülője lett egy kis fának, vagy ha nem, hát néhány ezer fűszálnak, pár szál erdei virágnak és ez már mindenképpen valamennyiünk hasznára vált.

HÁZASSÁGKÖTÉS SZERBIÁBAN

Tán fél éve éltünk már Belgrádban, amikor egy reggel éktelen autótülkölésre ébredtünk. Biztos megint „gúzsva" – „közlekedési dugó" – van a sarki lámpánál, mondta a férjem, s ezzel napirendre is tértünk a dolog felett. Ám a tülkölés csak nem akart szűnni. Mi a csuda lehet ott? Sebbel-lobbal leszaladtunk az utcára. A szomszéd ház előtt vagy tíz gépkocsi, csodálatosan felvirágozva. Annyi volt rajtuk a virág, hogy az autók színét nem is lehetett látni. A kihúzott antennára zászlóként lobogó hófehér törülközőt kötöttek, és a kocsikból megállíthatatlanul áradt a rokonok, barátok serege, kezük tele csomagokkal. A sort banda zárta, harmonikával, gitárral felszerelve. Mire mindenki kikászálódott az autókból, már szólt a zene, és a kóló ringató, mégis pattogó ütemére elkezdődött a tánc, körbefogódzva a járdán és az úttesten.

Széles vidáman áradt a kóló dallama, járókelők álltak be a körbe az ünneplők közé egy-egy fordulóra, s az autósok vigyázva kerülgették a táncoló embereket, akik egészen belefeledkeztek a kóló lépéseinek aprózásába. Jó ideig tartott a vidám tánc, körbe-körbe járt egy-egy üveg Sligovica, bor vagy sör – ki mit szere-

tett –, de aztán kilépett a házból a menyasszony, s az ünneplők visszaültek a kocsikba, hogy vad tülkölés közepette a tanácsházára menjenek. Így találkoztam első ízben Jugoszláviában a legnagyobb családi eseménnyel, a házasságkötéssel.

Második találkozásom már személyes élménnyel párosult. A házban, ahol laktunk, élt egy nagyon kedves házaspár. Nekik is, akárcsak nekünk, egy fiuk volt – szép szál, jóképű. Úgy tudtam, hogy mérnöknek készül, egyetemre jár. Édesanyja egy napon meghívót hozott fia esküvőjére. „De hiszen még nagyon fiatal, még az egyetemet sem végezte el" – mondtam meglepődve. Barátnőm, Róza nevetve csóválta a fejét: „ej, ej te, magyarica, Péter már öreg a házassághoz, 23 éves. Legfőbb ideje, hogy megnősüljön. Ha nem tudnád, nálunk a fiúk általában korán nősülnek".

Péter esküvőjéről csak annyit, hogy egy hétig köménylevesen, meg sóban-vízben főtt krumplin éltünk. Annyi volt az ennivaló és olyan szíves a kínálás, hogy bizony nem úsztuk meg gyomorrontás nélkül. Péter esküvője, az ott tapasztalt szokások, az arany dukátok dobálása a fiatal párra az esküvő után, hogy soha ne legyenek pénz nélkül stb. felkeltették a kíváncsiságomat. Felkerestem hát a belgrádi Népművészeti Múzeum igazgatóját, aki örömmel és hosszasan mesélt a Jugoszlávia különböző területein honos házassági népszokásokról.

Legelőször is megerősítette azt az észrevételemet, hogy a házasságkötés a legfontosabb családi ünnep, amelyet a legszigorúbb hagyományok és szokások szerint tartanak meg. Évszázados hagyományok ezek, amelyeket a családnak – ha nem akarja elveszíteni a faluban vagy a városban a szomszédság megbecsülését – maradéktalanul be kell tartania. Az esküvők éppen ezért rendkívül költségesek. Bizony nem ritkaság a 40–50 000 dináros esküvői számla.

A szokások nemcsak a bőséges és választékban gazdag ebédeket írják elő, hanem a családtagok, rokonok, kommendálók és az esküvői szertartást rendezők kötelességeit is. Régebben elegendő volt, ha néhány méter vásznat, kendőt, néhány pár zoknit, harisnyát, vagy dukátokat – aranyból készült régi pénzeket – ajándékoztak egymásnak. A vastag finom gyapjúból készült harisnyákat igen szép, gazdag hímzés díszítette. Az efféle ajándék rendszerint a lányos házaktól került ki, ahol a ház nőtagjai évekig is kötöttek, hímeztek egy-egy tucat harisnyát. Ma már a drága ajándék a divat. Háztartási gépek, bútorok, drága

szövetek, finom fehérvásznak, hímzések. A kapott tárgyak értékét a megajándékozottak feljegyzik, ugyanis a következő esküvő alkalmával ugyanilyen értékben kell viszonozni nekik is a kedvességet.

A soknemzetiségű Jugoszláviában ebben az egy dologban hasonlítanak egymáshoz az esküvők. A különböző országrészek lakói ugyanis sajátos erkölcsi normák és illemszabályok szerint rendezik meg a fiatalok egybekelését. Van olyan vidék — főleg az albánok és törökök lakta részeken –, ahol a lányokat jövendőbeli férjeik még ma is „nehéz pénzeken" vásárolják meg. Éppen az anyaggyűjtésem idején jelent meg a belgrádi *Politika* című napilapban egy riport egy fiatalember levele nyomán.

Az albán nemzetiségű 29 éves férfi arról panaszkodott, hogy ahhoz, hogy megnősülhessen, jókora összeggel kell rendelkeznie. „Negyven–hatvanezer dinárt kell fizetnünk az eladó lányokért – írta. Pedig ezt a pénzt mi nehéz munkával teremtjük elő. A szülőknek azonban még ez sem elég. Kötelesek vagyunk ezenkívül még sok tízezer dinár értékű aranytárgyat, láncot, gyűrűt vásárolni a lány családjának. Csak így juthatunk a feleségünkhöz." Az országnak ezen a területén egyébként az asszony egy éven belül bármikor otthagyhatja ifjú férjét, ha az nem felel meg elképzeléseinek. A póruljárt férj azonban a vételárat már nem perelheti vissza, az a több száz éves szokás szerint „vigaszdíjként" a lány szüleinél marad.

A jugoszláv törvényhozás egyébként néhány éve új házassági törvényt hozott, amely szigorúan tiltja a lányok adásvételét. A kiközösítéstől való félelem és a szokások azonban a kőszíklánál is keményebben, szilárdabban uralkodnak e terület lakóinak életformája felett. A Népművészeti Múzeum igazgatója elmondta, hogy a szokások és hagyományok az ország fejlettebb kultúrájú, gazdagabb részein is ugyanígy irányítják a közszellemet.

A múzeum archívumában őrzött adatok szerint Szerbia a „fiatalok idő előtti házasságának helye". A még szinte gyermekkorban levő fiúk és lányok összeházasítása rendszerint a vagyon megőrzésének egyik módja és elsősorban a módosabb családok körében dívik. Az már ennek természetes következménye, hogy a válás is itt a leggyakoribb – érdekes módon elsősorban vidéken. Az itteniek természetesnek tartják, hogy egy asszony vagy férfi négyszer-ötször is megházasodik. A már említett házassági törvény a gyermekházasságot is tiltja, mégis a

mihajlovaci, kamenicai, szamerinovaci, koroglasi, vidrovicai és a negotini anyakönyvek igazolják, hogy változatlanul kötnek gyermekházasságokat ezen a környéken.

A házasságra soha nem lépőt a vidék lakosai gyanakvással nézik, sőt meg is vetik. Hibát keresnek rajta, s ha semmi olyat nem találnak, ami a házasságot akadályozná, betyárnak vélik és nem fogadják be maguk közé. Ha egy fiatal eléri a huszadik életévét és még nem ment férjhez, nem nősült meg, az már „öreg legény" vagy „öreg leány", és bizony már nem nagyon számíthat jómódú párra. A fiatalon való házasodás szokása olyan erős szerte az országban, hogy a legények szinte kivétel nélkül katonaidejük letöltése előtt lépnek házasságra.

A hagyományok még az ismerkedést is megszabják a fiatalok között. Ismerkedni csak társaságban lehet. Ez a szabály még a nagyvárosokban is erősen tartja magát. Az egy-egy rokon vagy barát lakásán egybegyűlt fiatalok összeismerkednek és ha megtetszenek egymásnak, „együtt járnak". Ettől fogva a lányhoz vagy a fiúhoz más fiú vagy lány nem közeledhet addig, míg el nem dől, hogy házasság lesz-e a dologból vagy sem. Amíg azonban a párválasztás nem történik meg, a lány köteles minden fiúval kedves és barátságos lenni, még akkor is, ha nem kedveli különösebben az illetőt. A fiúk között ugyanis egyfajta összetartás van és bizony megeshet, hogy ha a lány válogatós, hoppon marad, mert egy fiú sem közeledik hozzá komoly szándékkal. A hagyományok egyébként előírják, hogy a lányoknak, amíg el nem kötelezik magukat „nagy udvaruk", azaz sok udvarlójuk legyen. Ez növeli a lány értékét és a mamáknak megkönnyíti a választást.

Egészen más az ismerkedési szokás például Jadar körzetében. Ez a Drina melletti terület vegyes lakosságú, bosnyákok, szerbek, horvátok lakják. A házasulandó kor itt is a 15 év. A Jadar mentén a szülők nézik ki a jövendőbelit, a fiatalok hajlandósága mit sem számít. A fő szempont a választott pár családjának tekintélye, módossága. Ezen a vidéken éppen ezért ritkán fordul elő, hogy szegény fiú gazdag lánnyal kössön házasságot. Kivételt akkor tesznek, ha a fiú gyermekkorától fogva a háznál nevelkedik, ott segít, dolgozik, s a házbeliek, a szülők megszeretik, lányuknak nevelik. Az is bevett szokás, hogy ahol több lány van, mindig a legidősebbnek kell először férjhez mennie. A fiatalabb lánytestvér csak az idősebb után mehet férjhez.

A lánykérés Jugoszláviában a szűk család előtt történik. A vőlegény által felkért közvetítők felkeresik a lány szüleit, s „kitapasztalják", hajlandóak-e lányukat hozzáadni az általuk képviselt fiúhoz. Ezen a tárgyaláson nők nem lehetnek jelen – még az anya sem. Az esküvőre való felkészülés a leánykérés után szinte azonnal megindul. A fiú szülei mértéket vetetnek a lányról, ugyanis a lány a menyasszonyi ruhát a fiútól kapja. Az esküvői lakoma rendkívül sokba kerül, így ezt a két család együttesen vállalja. Régebben nem volt szokásban a 60–100 személyes esküvő. Jó ideje azonban társadalmi kérdés lett a nagy lakodalom városon, falun egyaránt. Esküvői lakomát azonban csak az első házasságukat ünneplők rendezhetnek. A többször házasulóknak meg kell elégedniük szerény, családi körben elfogyasztott vacsorával.

A mulatozás már az esküvő előestéjén elkezdődik. A vőlegény egybehívja a család férfi tagjait, barátait és nagy dáridóval búcsúzik a legényélettől. Ugyanezt teszik a lányos háznál is. A menyasszony búcsúztatásánál a lány barátnői értékes ajándékokkal „búcsúznak" leánypajtásuktól. A különböző vidékek esküvői szokásaiban azonos, hogy a menyasszony feldíszített kocsijára jól látható helyre fehér vászon törülközőt kötnek. A vászon érintetlen fehérsége a menyasszony ártatlanságát hirdeti.

A gépkocsik vagy a lovas kocsik feldíszítése virággal talán egyedülálló a világon. Szinte nincs egyetlen centiméter sem szabadon. Mindent beborít a tarka, illatos virágözön. Több vidéken puskalövéssel fogadják az érkezőket, majd az ajtóban pogácsával és pálinkával köszöntik. A vendégek ekkor adják át a magukkal hozott ajándékokat. Az ajándékokra a család legjobb barátja vigyáz, s az ő feladata, hogy az esküvőre összegyűlt vendégekkel ismertesse: ki, mivel lepte meg a fiatalokat.

Az esketési szertartás után a menet ugyanazon az úton visszamegy a menyasszony házához, ahol már kész az ünnepi lakoma. A Népművészeti Múzeum egyik feljegyzése szerint az egyik közepes jadari lakodalomban két borjút, tíz kismalacot, harminc tyúkot, két bárányt, húsz kiló halat a hozzávaló körítéssel, italból pedig 200 liter bort, 30 üveg pezsgőt, 40 liter pálinkát fogyasztottak el a vendégek. A sütemények és torták készítéséhez az asszonyok 200 darab tojást és 12 kiló lisztet használtak fel.

Érdekes, a mai napig is élő szokás – bár már nem sok helyen – a leányrablás. A leányrablást csak abban az esetben kockáztatják meg a fiúk, ha a szülők semmiképpen sem mennek bele a házasságba. A leányrablást egyébként a hatóságok szigorúan büntetik és a megszöktetett leány egy évnél előbb semmiképpen sem mehet férjhez.

Mindezek ismeretében ugye érthető, hogy a családi ünnepek között miért éppen az esküvő a legjelentősebb?!

BELGRÁDTÓL A TENGERIG A HEGYEKEN ÁT

1976-ban egy május végi napon nyolcvanan vártuk – valamennyien Jugoszláviába kiküldött állandó tudósítók – a belgrádi pályaudvar keskeny peronján, hogy elfoglalhassuk helyünket az ultramodern vonalú, ezüst és tengerkék színű csodavonatban, amely elsőként halad majd végig a Belgrád–Bar – a főváros és a Crna Gora-i tengerpart kikötője – között néhány napja elkészült vasútvonalon.

A kalauzok már nyitogatták az ajtókat, amikor Djuro Radulovics, a külföldi tudósítók fáradhatatlan és jó humorú „őrangyala", az ajtók előtti tülekedésben mellénk verekedte magát.

– Szép ez a vonat, ugye?

– Szép bizony.

– Egy pohár sör, ha megmondjátok, ki gyártotta.

Tekintetünk suttyomban végigszaladt az ezüstös-kék testen. Sehol semmi jelzés. Modern és elegáns forma – biztosan valami nyugati cégé. Bizonytalanul kezdjük: a formájáról ítélve kemény valutás termék . . .

– Ohó, nem találgatunk. Tudjátok vagy nem?

– Nem tudjuk.

– No lám, pedig nálunk az a mondás járja, hogy a magyarok ezer közül is felismerik a kezük munkáját.

– Csak nem? Ganz-MÁVAG gyártmány?

– Az bizony, és kizárólagosan erre a vonalra tervezték. Már neve is van: Kék Nyílnak hívjuk.

A Kék Nyíl nemcsak kívül volt szép, hanem belül is. A legmodernebb forgószékek, köztük széles út. Hófehér roletták az ablakokon, kényelmes, könnyű párnák a fejtámlákon. Ó, ha ezt az otthoniak látnák... Később felfedeztük a féltenyérnyi nagyságú, apróbetűs, rosszul olvasható márkajelzést az egyik vagon legfelső sarkában. A svéd televízió munkatársa, aki mindent és mindenkit fáradhatatlanul filmezett, szintén sokáig kereste a vagon gyártójának emblémáját, s amikor végre megtalálta, ránk pislogva odamormolta: „Semmi érzékük sincs a reklámhoz." Még csak meg sem sértődhettünk. Ez esetben tökéletesen igaza volt.

A Belgrád–Bar vasútnak izgalmas története van. Generációk vágyakoztak utána eszeveszetten. Mérnökök százai áldoztak éveket a szebbnél szebb terveknek, amelyekből soha nem lett semmi. Pedig szép summákat, jelentős összegeket fektettek bele a szerb nagyurak. A vasútépítést politikai manőverekre használták fel. Karrierek íveltek felfelé vagy hanyatlottak le általa. A vágy mögött konkrét cél volt: az ország belsejében fekvő szerb fejedelemség ki akart törni elszigeteltségéből és ezt csak a tengerhez vezető jó vasútvonal biztosíthatta.

Az első tervek 1855-ben készültek el. Az az évi december 15-i szerb újság vastag betűs címmel, örömujjongva adta hírül: „A szerb fejedelemség elhatározta, hogy utat épít a tengerhez." 1886 és 1918 között az eredeti elképzelés több száz változata készült el. Képviselők serege harcolt azért, hogy a vasútvonalat a saját megyéjükön, provinciájukon vezessék keresztül. Mindenki foglalkozott vele, mindenki beszélt róla. Napilapok szereztek maguknak állandó olvasótábort pusztán azáltal, hogy „melegen" tartották ezt az egy gondolatot: „Az elszigeteltség felszámolásának egyetlen útja: vasút a tengerhez." Ígérgetések, hitegetések – és minden maradt a régiben. Az a néhány ember, aki komolyan foglalkozott ezzel a kérdéssel, hamar rájött, hogy a tengerhez való kijutás tengernyi pénzt kíván. Ez a tény megálljt parancsolt a vágyaknak és a tervek irattárba kerültek.

Az „álmok vasútja", ahogyan az újságok abban az időben nevezték, egy ízben igen közel állt a megvalósításhoz. 1922-ben, az első világháború után a jugoszláv kormány többször tárgyalt a vasútvonal megtervezéséről és megépítéséről. Megállapodást is kötöttek egy amerikai céggel, s rövidesen meg is érkeztek a pénzügyi

tervek a jugoszláv kormányhoz. Kereken százmillió aranydollárt kérnek a vasútvonal építéséért. Pénz azonban nem volt. A tengerhez vezető út tehát továbbra is csak álom maradt.

A második világháborúban valamennyi terv dokumentációja eltűnt. Erre akkor derült fény, amikor a szocialista Jugoszlávia vezetői elhatározták, hogy mégis megépítik ezt a vasutat. A kormány felkérésére két terv készült el. Az első, a gyorsan és könnyen megoldható, drinai elképzelés volt, a másik a limskai terv, amely viszont lehetővé tette, hogy egy sereg, addig fel nem térképezett, hegységen át jusson ki a vasút a tengerhez. Ez népgazdasági szempontból rendkívül hasznos volt, de költségesebb. A drinai elképzelés nagyobb területet ölelt volna fel: 581 kilométert tett volna meg a vasút a tengerpartig, összekötve az eddig egymástól elzárt településeket. Mégis elvetették, mert a Drinán hidroenergetikai központot építettek és ezzel a közlekedési gondokat is megoldották. Maradt tehát a limskai variáció.

Az építés terveit 1951-ben hagyta jóvá a parlament. Még abban az évben megkezdődtek a munkálatok. Ifjúsági brigádok alakultak. Ők végezték el a rendkívül nehéz földmunkák jelentős részét, hiszen a hegyi terep miatt gépeket csak módjával lehetett alkalmazni. 1959-ben néhány évi munka után az építés leállt. Elfogyott a pénz. 1966-ig anyagi eszközök hiányában szüneteltek a munkálatok. 1966-ban a parlament törvényt hozott, amelyben kötelezte az ország más köztársaságait is a Belgrád–Bar vasútvonal anyagi támogatására. Kölcsönt kértek és kaptak a Nemzetközi Fejlesztési Banktól is, 50 millió dollárt. Az építés meggyorsult. Két év alatt elkészült a Vreoc–Valjevo, majd négy év múlva a Valjevo–Titovo–Uzice-i szakasz is.

A munka elhúzódása azonban tetemesen növelte az építkezés költségeit. Ezért 1971-ben a kormány államkölcsönt írt ki a vasútvonal befejezésére. 500 milliót kértek a lakosságtól és 900 millió gyűlt össze. Úgy hirdették meg a kölcsönt, hogy aki 400 dinárnál többet jegyez, ingyenjegyet kap a próbaútra. 14 000 ember jegyeztetett próbautas kölcsönt. A napilapok annak idején így írtak erről: „8 szerelvényre lenne szükség, hogy a próbajáraton mindenki részt vehessen, aki erre befizetett."

Az építkezés, ha lassan is, de haladt. A magas Crna Gora-i hegyek között sok-

szor emberfeletti küzdelmet kellett vívni a kővel, a fával, a vízzel, a széllel, a hideggel, a több méteres acéldarabokkal, a dermedt gépekkel. Sokan sebesültek meg, s a munkának halálos áldozata is volt. A 476 kilométeres vasútvonalnak több mint a fele hegyeken keresztül vezet. A 175 kilométeres Crna Gora-i vonalon a hegyek oldalában előbb utat vájtak, majd alagutat és később a szakadékokat összekötő, a zord hegyekhez képest pillekönnyű játékszernek ható hidakat építettek.

254, összesen 114,5 kilométer hosszú alagutat kellett fúrni, 206 betonhidat 10 760 méter hosszúságban, és 28 383 méter hosszban vashidat kellett építeni. A hidak közül a legnagyobb a 498 méter hosszú Mala Rijeka. Ez a híd 201 méter magasságban épült a tenger szintje felett. Tartóoszlopának alapterülete meghaladja egy teniszpálya nagyságát. 1157 beton és más anyagból készült csövet fektettek le a víz elvezetésére. A vasútvonal teljes hosszán 54 állomáson szállhatnak le és fel az utasok. 34-et teherrakodásra is kiképeztek.

Hogy milyen nehéz körülmények között kellett az építőknek dolgozniok, azt jól érzékelteti ez az adat: a vonat két óra alatt a tengerszint feletti háromméteres magasságból 1032 méterre viszi fel az utasokat. A kellemes mediterrán éghajlatot egyik pillanatról a másikra zord, hegyi klíma váltja fel. De a táj, amelyen a vonat halad, gyönyörű. Évszázados fák, buja zöld növényzet, érintetlen és tiszta természeti szépség, amelyhez éppen a nagy magasságok és az utak hiánya miatt eddig nem ért emberi kéz. Fent a kopár fekete hegyek csúcsát hófoltok tarkítják, s a 200–300 méteres szakadékok aljában kristályos csillogással rohan ismeretlen útjára a hegyi patakok vize.

A Belgrád–Bar vasútvonal építését 1976 elején fejezték be. Vezető mérnöke, Petar Jovanovics velünk utazott a próbaúton. Derekasan állta a kérdések ostromát, s csak a végállomáson vallotta be, hogy jobban elfáradt a sok miérttől, hogyantól és mikénttől, mint a Belgrád–Bar vasútvonal 476 kilométere okozta gondoktól.

Rokonszenves házigazdánkat, Petar Jovanovicsot néhány nap múlva a televízióban láthattuk viszont. Az újságírók ostromát úgy látszik már kipihente. Vidám és derűs volt. Igaz, a televízió kamerája éppen azt a pillanatot közvetítette, amikor átvette a vasútvonal építéséért kapott állami kitüntetést.

A Belgrád–Bar vasútvonalat azóta már bejegyezték a nemzetközi menetrendbe. Kocsijaiban a világ minden részéből utaznak a tengerpartra – ki pihenni, ki ügyeit intézni. Hétköznapi járat lett. Kényelmesen elhelyezkedve az ember újságot olvas, szunyókál, vagy éppen falatozik, miközben közömbös pillantást vet az ablakok előtt rohanó tájra, a hidakra, s talán még bosszankodik is, hogy minek kellett ennyi alagutat fúrni.

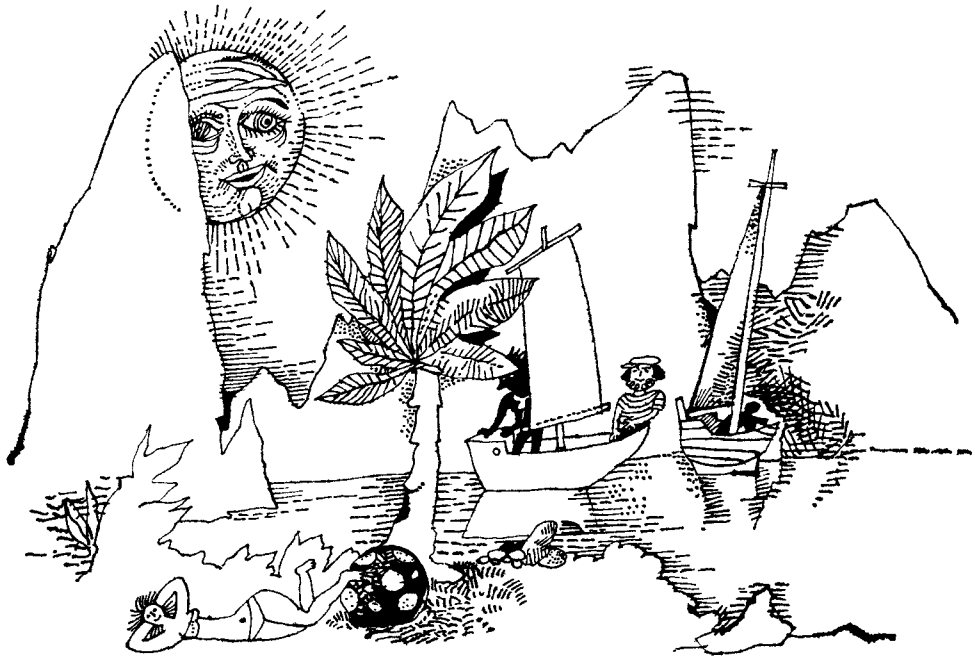

Vidéki utazások

A FEKETE HEGYEK ORSZÁGA

Crna Goráról, a Fekete Hegyek országáról a már többször is emlegetett Djuro Radulovicstól, a Tájékoztatási Titkárság egyik vezetőjétől hallottuk a legtöbbet. Ő Crna Gora-i lévén, sokat tudott erről az országrészről, amelyet nem véletlenül neveztek el a régmúlt századok során a Fekete Hegyek országának.

Az utazó kilométereken át nem lát mást, mint az időtől sötétszürkére és feketére színeződött sziklaóriásokat. A síkság, a jó termőföld ismeretlen fogalom ezen a tájon. Ahol csak egy tenyérnyi föld is van egy-egy védettebb zugban, az ottaniak azonnal körülveszik sziklakerítéssel. Őrzik és óvják, nehogy a szél, az eső elhordja. Szívszorító az az elhagyatottság és magány, amely a sziklameredélyek alján vagy a párkányok szélein megbúvó házakból árad felénk. A kemény, rideg sziklakövekből, szigorú dísztelenséggel épített apró ablakú házak körül csak néha-néha mozdul állat vagy ember. Az irdatlan magasságban a tömör, súlyos sziklafalak között oly elveszettnek hat ez a csekélyke életjel, mint az ember kiáltása a tengeri viharban.

Crna Gora a Jugoszláv Köztársaságok Szövetségében a fejletlenek közé tartozik. Kiemelt gazdasági támogatást kap, ugyanúgy mint Koszovo és Macedónia. A pénzzel a köztársaság vezetői jól sáfárkodnak. A vidék egyetlen, hasznot hajtó üzletágába fektetik be minden szabad fillérüket – a turizmusba. Kis települések füzére öleli körül a tengerpart fürdésre alkalmas részeit. A néhány száz lelket számláló települések közül két nagyobb, az idegenforgalomban már világhírnevet szerzett város emelkedik ki: Budva és Sveti Stefan.

Budva 3000 lakosú város, s csak a turizmusból él. Időszámításunk előtt a IV. században a görögök építették itt az első házakat. Később Diocletianus császár provinciájához tartozott. A IX. században azonban a mindent leromboló szaracénok felgyújtották a várost. A vész elvonulása után néhány évig Budva – görög nevén Budue – ember nem lakta pusztaság maradt. De hamar magához tért és néhány évtized elteltével ismét élénk, eleven tengerparti központ.

Mint minden tengerparti – tehát erős védelemmel nem bíró – városnak, Budvának is sok gazdája, sok ura volt az elkövetkezendő évszázadok során. Ural-

kodtak itt a szerb Nemanjida fejedelmek, volt hadikikötő, majd a bosnyákok szállták meg. Csatlakozott Szent Márk köztársaságához, az 1500-as években elfoglalták a törökök, s felperzselte Ulus Ali, az Ulcinjban székelő kalózvezér. A Szent Márk, azaz a velenceiek köztársasága azonban soha nem mondott le erről a városról. Velence polgárai óriási összegeket áldoztak azért, hogy Budvában erős és a bandáknak, rablóseregeknek ellenálló végvárat építsenek. Ez sikerült is. A Velencei Köztársaság megszűnése után Budva megmaradt középnagyságú, kellemes tengerparti városkának.

A régi Budva szűk utcácskái, hangulatos terei, emeletes kőpalotái e századok építési hagyományait őrzik. Annál vegyesebb jellegű az új városrész. Az épületeken látszik, hogy nem egységes terv szerint születtek. A telkeket néhány utca kivételével – amelyekben a városi tanács építtetett lakóházakat – bérbe adták, vagy eladták. A tulajdonosok aztán úgy építkeztek, ahogy nekik tetszett. Emiatt lett az új Budva rendezetlen, foghíjas, tele ízléstelen házakkal. Az ormótlan sivár házak, a beépítetlen, gazos telkek nemigen csábítanak senkit a városnak erre a részére.

Annál szebb és nagystílűbb a közvetlenül a tenger partján húzódó szállodaváros. A hatvanas években, amikor ez a szállodasor épült, Jugoszláviát elárasztották a jómódú külföldiek. A szállodák különféle nyugati cégek, bankházak és a köztársaság anyagi eszközeinek segítségével épültek, igényes és gazdag vendégeknek. Majdnem mindegyikben hideg, vagy meleg tengervizes medencék vannak, különféle masszírozó- és egészségügyi szalonok, bárok, kis és nagy éttermek, játékkaszinók, luxuslakosztályok.

Jó idő óta azonban mindezek éppen hogy csak működnek. A gyönyörű tengerparti építmények az év nagyobbik részében üresen állnak. A Montenegroturist budvai kirendeltségén az igazgató nem túl bizakodó. „A nyárral nincs gondunk. A három hónap – június–július–augusztus – zsúfolásig teli. Ez a három hónap azonban kevés ahhoz, hogy a szállodák fedezzék az egész évben rájuk költött összegeket, s akkor hol van még a személyzet eltartásához és az újabb beruházásokhoz szükséges nyereség. A budvai tengerparton 40 szálloda van. Akár van vendég, akár nincs, valamennyi személyzetet foglalkoztatni kell, hogy a hibákat kijavítsák, a szállodákat rendben tartsák és időben előkészítsék a nyaralási idényre.

Mindez óriási összegeket emészt fel. A Crna Gora-i tengerpart csak akkor lehetne nyereséges, ha az elő- és utószezont is ki tudnánk használni. Sajnos április–május, szeptember–október ma még nem számít nyaralásra alkalmas időszaknak. Pedig itt ezekben a hónapokban már kellemes meleg van. Ez évben még a téli üdültetéssel is megpróbálkoztunk. Egy vagyont fektettünk reklámba és hirdetésekbe. Az eredmény szinte semmi.

A jugoszláv tengerparton a legkisebb falu is a turistákból akar megélni. A konkurrencia nagyon nagy és nekünk, akik a fejlett köztársaságok, Horvátország, Szlovénia mellett nagyon későn kezdtünk a tengerparti turizmus kifejlesztéséhez, sok nehézséggel kell megküzdenünk. Itt van például Sveti Stefan. Néhány éve még zsúfolt volt a sztároktól, milliomosoktól. Az utóbbi években a forgalom itt is visszaesett. Kerestük, kutattuk az okát, de a hiba nem nálunk van. Az emberek érdeklődése most már más tájak felé fordult. Elsősorban Spanyolország és Görögország vonzza őket. A modern népvándorlás irányai és céljai kiismerhetetlenek és mi ezzel szemben tehetetlenek vagyunk."

A Montenegroturist igazgatójának keserű beszámolóját kis kirándulás követte. Sveti Stefanba látogattunk. Az egykori aprócska halászfaluba „közönséges földi halandó" a lábát sem teheti be. Az állandóan zárva tartott hatalmas kovácsoltvas kaput csak akkor nyitják ki, amikor fürdésre alkalmas az idő. Az egyik strand ugyanis a faluhoz vezető néhány száz méter széles betonút két oldalán van. A kapuőr barátságosan köszönti a turistairoda alkalmazottját. Elhangzik néhány mondat a családról, időjárásról, forgalomról, és már be is lépünk a „csodák birodalmába", a milliomosok szigetére.

Sveti Stefant meghagyták eredeti szépségében. A nyers, durva terméskőből épült házak tenyérnyi ablakaikkal, amelyekben valamikor halászcsaládok éltek, most rafinált luxussal berendezett 5–6 szobás apartmanokká váltak. Drága bútorok, szőnyegek, függönyök, légkondicionált bárhelyiség, szalon, kényelmes hálószoba, fürdőszobák, öltözők pazar kényelme szolgálja azokat, akik mindezt meg tudják fizetni. Mert az árak itt bizony borsosak. A házak között kertek, tele virágokkal, pálmafákkal, óriásira nőtt kaktuszokkal. A szigetecske végében két medence, az egyik meleg, a másik hideg tengervízzel.

Enyhe csodálkozással vesszük tudomásul e véleményünk szerint igazán feles-

leges luxust, hiszen kereken harminc lépcsőnyire – a lépcsőfokokat a sziklafalba vágták – ott van a homokkal, apróra zúzott kavicsokkal felszórt tengerpart, csodálatosan kék és átlátszó vizével, az előre odakészített habszivaccsal, gyékénnyel és hatalmas frottírokkal letakart napozópadokkal, óriási, színes napernyőkkel. Az úszómedencék lavórnyi világa szűknek és kényelmetlennek tűnik e hatalmas, véget nem érő azúrkék csoda láttán. Ki láthat azonban egy milliomos lelkébe! Könnyen lehet, hogy számára éppen ez a végtelenség riasztó.

A budvaiak egyébként azt állítják, hogy a melegített tengervíz különböző ízületi, csont- és gerincbántalmak gyógyítására is alkalmas, ha megfelelő készülékekkel és gépekkel felszerelt intézetekben alkalmazzák. Létre is hoztak egy rehabilitációs intézetet, amelyben szintén igen drága pénzért elektrohidro- és fizikoterápiás kezeléseket alkalmaznak. A néhány napos kúra vízsugármasszázsból, paraffinpakolásból, farád- és galvánkezelésből áll. Az intézetnek nincs túl sok vendége. A kezelés igen drága, és a sós víz sok esetben még meleg állapotában sem hozza meg a várt csodát. Idő, türelem és sok kutatómunka kell még az igazi sikerhez.

Budva a Crna Gora-i tengerpart gyöngyszeme. A tenger itt hihetetlenül tiszta, átlászó és mindig azúrkék. A hosszan elnyúló partrész tele van bájos kis öblökkel, félszigetekkel, zöld pihenőkkel. Tizenhét homokos talajú strandja van, s ez a jugoszláv tengerparton nagy ritkaság, hiszen az ulcinji és a crkvenicai partrészeket kivéve, mindenütt sziklás a talaj. Az izzó, barnító napfény és a tenger az ember örök vágyálma. Minden gondja és baja mellett ezért bizakodik mégis a Montenegroturist igazgatója. Tudja, hogy ezzel a természeti kinccsel Crna Gora szegénysége már csak idő kérdése.

EGY DARAB ÉDENKERT

Szürkésfehér hó, koromízű levegő. Az emberek vastag bundában, kabátban morcosan, fázósan igyekeznek dolguk után. Fúj a kosava, a metszően hideg belgrádi szél, amelynek különleges tulajdonsága, hogy bármerre fordul az em-

ber, mindig szemtől szembe támad. De az ólomszürke januári levegő egyszer csak megtelik friss tavaszi illattal – apró, bolyhos, sárga virágos ágat nyújt egy nagykendőbe burkolt asszony a sietők emberek felé. Mimóza. A belgrádi tél megújuló csodája, a Crna Gora-i tengerpart édenkertjének, Hercegnovinak tavaszi üzenete.

Szerencsések voltunk. Crna Gora vezetői három alkalommal is meghívtak bennünket e varázslatos országrészbe, mimózaszüretre. Az elsőt jól meg is jártuk. Nem ismertük még az ország földrajzi adottságaiból eredő nagy hőmérséklet-különbségeket. Belgrádban tél volt – mínusz 15 fok. Tisztességgel felöltöztünk hát, bőröndjeinkben is bőségesen volt meleg ruha. Két óra múlva Dubrovnikban, a repülőtéren a gépirányító kiskabátban manipulált a tárcsákkal. Sárga izzással sütött a Nap, zöldek voltak a fák és nyíltak a virágok.

Hercegnovi néhány kilométerre van Dubrovniktól, a Boka Kotorska-i öbölben. A kopár hegygerincek, karsztmezők és szakadékvölgyek szürke sorában tenyérnyi olaj- és almazöld színű folt.

E csodaszép, mediterrán éghajlatú tájon borul virágba minden évben január táján a mimóza, ez az Ausztráliában honos, fás szárú növény, amely olyan érzékeny, hogy mínusz három foknál már nemcsak a virága, de a gyökerei is elfagynak. Az itt élők közül senki sem tudja, hogyan került a világnak ebbe a sarkába. A legöregebbek azt gyanítják, hogy valamelyik tengerész hozhatta magával ide, az örök tavasz honába, ahol soha nem kell télikabát, és sok házon még kémény sincs, hisz januárban is plusz 16–18 fok a megszokott hőmérséklet, s mindennapos a felhőtlen, tiszta ég, az erős napfény és a kéken csillogó tenger.

A mimózaszüret egész Hercegnovi ünnepe. A főutca sok száz éves apró házainak kapui felett színes villanyfüzérek, lampionok lógnak. A tenyérnyi kavicsokkal kirakott úttesten sárga, bolyhos virágszőnyeg ezer és ezer szál mimózából – vétek rálépni. A városka ősrégi hangulatú, aprócska főterén, a városháza 300 éves tornyában megszólal a harangjáték, és elkezdődik a mimózaünnepség.

A városháza melletti keskeny kis utcából fiatal lányok csapata jelenik meg. Rövid fehér szoknyát, piros, feszes kabátkát csillogó gombokkal, paszománnyal, piros huszárcsákót, fehér hosszú szárú csizmát viselnek. Piros gombos, fehér botot forgatnak-pergetnek az ujjaik között, boszorkányos gyorsasággal. Sárgán

villogó hangszerekkel katonazenekar követi őket. Pattogó indulókat, vidám dalokat visszhangoznak az utcák amerre mennek, majd maskarák következnek. Boszorkányok, hosszú szalmahajjal, seprűvel, busómaszkok, óriási kacsák, csibék, malacfejű huszár, tündérkirálynő, indiai táncosnő, jégszekrény, mosógép, óriási ceruza – a játékos fantázia számtalan megnyilvánulása kelt vidám kacagást a nézőkben. A felvonulás végén mindenki a várakozó autóbuszokba ül és irány a mimózaliget. Az erdőnyi területen fa nagyságú bokrokról ezrek és ezrek szedik a sárga virágot. Nevetés, dalfoszlányok, angol, német, olasz, magyar szavak csendülnek fel és keverednek a szerb-horváttal. Bábeli zűrzavar a napfényes ég alatt a sárga virágernyők védelmében.

A virágszüret a tengerparton rendezett óriási piknikkel zárul. Sült virsli, kenyér, sör, bor, édes és forró fekete a tengeren ringatózó úszódarukon. Aki akar, táncra perdülhet, mert megérkeztek a zenekarok. Népzene vagy tánczene, választhat ki-ki ízlése szerint. Sötétedésig tart a mulatság, s amikor kigyúlnak a csillagok, és a tenger széle már homályba vész, illatos mimózával megrakottan, s a friss tengeri széltől fáradtan bóbiskoló utasokkal az autóbuszok visszaindulnak Hercegnoviba.

A mimózaünnepnek nincs hagyománya Crna Gorában. Józan üzleti megfontolás szülte az ötletet: kihasználni a táj adta lehetőséget és pénzt teremteni belőle. „Az emberek unják már a hideget, a havat, a jeget. Adjunk hát egy cseppnyi vigaszt és reményt, hogy nemsokára mindez eltűnik és megérkezik a tavasz" – gondolták a városka vezetői. Hogy az elgondolás jó volt, azt az immáron hetedik éve ismétlődő és egyre nagyobb tömegeket vonzó mimózaünnepek népszerűsége bizonyítja. Ilyenkor megtelnek a nyári szezonra épített szállodák és a magánházak kiadó szobái, fellendül a vendéglők forgalma, zsúfoltak a boltok – egyszóval olyan a város akárcsak nyáron, a főidényben.

Crna Gora e hangulatos és egyben vad táján élő lakói jó üzletemberek. Szükségük is van erre, mert a „Fekete Hegyek", amelyek falként ölelik körül az országnak ezt a részét, nem tűrik a termőföldet. Az idegen lépten-nyomon tapasztalja, hogyan védik, óvják a hegyoldalak lankásabb részein a néhány négyzetméternyi termőföldet, hogy megteremje az a keveset, amire a ház körül szükség van. De ha a hegyekben termőföld nincs is, éppen e kőóriások biztosítják a Kotori-öböl

egyedülálló éghajlatát. A természet szeszélyéből kialakult csodálatos mediterrán klíma sokféle betegség gyógyítására alkalmas. A semmitől sem szennyezett, tiszta tengeri levegő gyógyírként szolgál az asztmában, hurutban vagy más légúti betegségben szenvedőknek. A Hercegnovival egybeépített Igaló nevű helység szállodáiban melegített termálvízzel gyógyítanak különféle reumatikus és izombántalmakat.

Az éghajlat azonban a különleges – az országban másutt meg nem élő – növények telepítésére és termesztésére is lehetőséget adott a Kotori-öbölben. Mert nemcsak a mimóza érzi magát otthon e tájon. A narancsfák, mint nálunk az akácok, az utcákat szegélyezik. Karnyújtásnyira lógnak az ízes, sötétsárga gyümölcsök. Mindenfelé pálmák, fényes levelű magnóliák, eukaliptuszok, libanoni cédrusok és az óriás kaktuszok különféle fajtái. Csomókban virítanak a kaméliák – együtt a hagyományos mediterrán növényekkel: a mirtusszal, a ciprussal, a szegfűszeggel, a naspolyával és a gránátalmával. A tengerparti parkokban található itt fa és virág Kínából, Japánból, Mexikóból, a Kanári-szigetekről, Dél-Amerikából, az Arab-félszigetről, a Kaukázusból, Kis- és Közép-Ázsiából, a Maláj-félszigetről és még ki tudja hány részéből a világnak. Az egész Hercegnovi egyetlen hatalmas virágoskert.

A város története azonban nem olyan derűs és színes, mint mai arculata. Hatszáz évvel ezelőtt Tvrtko bosnyák király néhány harcias, minden cselszövésre kész tengerész- és kereskedőcsaládot telepített e területre. Célja az volt, és ezt parancsba is adta ide települő alattvalóinak, hogy az akkor már jelentős kereskedelmi központ, Kotor és a szabad köztársaság, Dubrovnik meggazdagodott és éppen ezért számára veszélyes uraitól „ésszel, furfanggal vagy erővel" megszerezze a nagy jövedelmet biztosító vászon- és sókereskedelem monopóliumát. Arról már nem szól a fáma, sikerült-e a nagyra törő király terve, és milyen szerepük volt ebben a hercegnoviaknak. Tény azonban, hogy a Kotori-öböl hamarosan a kereskedelem és a tengeri szállítás központja lett és sok száz évre biztosította az itt lakók gazdagságát és jólétét.

E korok tanúja a Hercegnovitól néhány száz méterre fekvő Perast városka. Házai ebben az időben épültek és múzeuma gazdag anyagot kínál a látogatóknak. Perast, Hercegnovi és a Kotori-öböl többi városkája vitorlások építésével, ten-

gerészek nevelésével is foglalkozott. A XVI. században még csak 60 vitorlás hajójuk szelte a tengert, a XVII-ben már 100, a XVIII-ban pedig 300 tengeri vitorlásból állt a perasti flotta. Jó hírű tengerésziskolája keménykötésű és harcias tengerészeket nevelt, akik féltékenyen őrizték földjük szabadságát, kereskedelmét és gazdagodását.

A gyarapodó jólétben azonban a környék lakói elvesztették időérzéküket. Nem vették észre a változást, és nem figyeltek fel a vitorlás hajókat kiszorító gőzhajók megjelenésére. Amit a századok során megteremtettek, néhány évtized alatt elvesztették. A tragikus gazdasági évek után fogtak hozzá a különleges virágok, növények termesztéséhez. A csodás magánkerteknek híre ment a világban. Egyremásra érkeztek a vendégek és lassan kialakult az az idegenforgalom, amely mára már a tengerpartra épített szupermodern szállodáival, úszómedencés kertjeivel és villáival iparrá fejlődött ezen a tájon.

TURIZMUS A MISZTIKUMOK FÖLDJÉN

Ulcinjba késő este érkeztünk. Egész napos út a kanyargós, keskeny hegyi utakon. Alig vártuk, hogy kiszállhassunk az autóból és végre ágyba kerülhessünk, ám ez egyelőre hiú ábrándnak tűnt. A város szinte teljesen sötét volt. Az utcákban nagy távolságra egymástól állt egy-egy lámpa. Fényük annyira sem világította meg az utcát, mint az égen ragyogó csillagok. Tökéletes volt a csend, minden és mindenki aludt, pedig még alig múlt 9 óra. Turistairoda sehol, még a helyi rendőrség épülete is sötét és csendes volt. Szállodának, motelnek nyoma se volt.

Hosszas csatangolás után végre felfedeztünk egy táblát, amely a tengerpart felé mutatva szállodákat ígért az út végén. Néhány kilométer után kerítéssel körülzárt hatalmas zöld parkhoz értünk. Az őr beengedett és az irodához irányított. A gyönyörű virágágyásokon túl 10–12 emeletes szállodák sora, némelyikben zene szólt, az erkélyen tarka ernyők alatt könnyű nyári ruhában üldögéltek az emberek,

 élvezve a szép estét, a tenger felől áradó könnyű szellőt és a kavicsokat súroló víz

zaját. Idillikus kép. Gondolatban már zuhanyoztunk és jóízű ételekről ábrándoztunk az egész napi hideg koszt után.

A zuhany másodperceken belül meg is érkezett, mégpedig egy bájos fekete hajú leányzó és egy zord fiatalember képében. Ők adták tudtunkra, hogy szoba nincs, bungaló nincs – a sok-sok szállodai szoba és a bokrok, fák között, a parkban rejtőző házacskák mind-mind foglaltak. Segíteni sem tudnak, mert a falusiak nem adnak ki szobát, csak a rokonoknak. Vacsorázni lehet? Óh, azt igen, persze csak fáradjunk be akármelyik szálló éttermébe, ott majd eligazítanak.

A vacsora felséges volt. Remek otthoni ízekkel lepett meg bennünket, és ez csak fokozta elkeseredésünket. A pincér udvariasan megkérdezte, ízlett-e a vacsora? Szívből dicsértük. Szó szót követett és elpanaszoltuk, hogy nincs hol aludnunk. Ramiz – így hívták a fiatalembert – felajánlotta, hogy ha megvárjuk amíg letelik a szolgálata, elvisz hozzájuk és ott kaphatunk egy szobát. Utóbb hálásak voltunk a véletlennek. Az a néhány nap ugyanis, amelyet Ramiz családjánál töltöttünk, felfedte előttünk egy albán nemzetiségű család életét, szokásait, olyan természetes módon, ahogy az idegenek előtt soha nem tárulna fel.

Ramiz a szolgálat után beült mellénk az autóba és a város szélén, egy magas dombra futó utcácskába kalauzolt. A kocsit leparkoltuk, majd a meredek és nagyon keskeny úton felcaplattunk a házhoz. Az épület módos gazdáról tanúskodott. A kerítés vasból volt, s ez nagy szó ezen a vidéken. Belül néhány lépcső vezetett fel a hatalmas teraszra, ahol hosszúkás asztal állt, körben padokkal. Másnap kiderült, hogy itt zajlik a család minden tevékenysége. Itt étkeznek, fogadják a vendéget, mosnak, varrnak, főznek, itt ugrálnak, játszanak a gyerekek. Öt apró, fekete szemű, fekete hajú kisfiuk volt.

A terasz egy részét drótra futtatott növényzettel választották el, ahol gömbölyű faasztal állt székekkel. Ez volt a vendégek helye. Megérkezésünk jókora sürgést-forgást okozott. A szoba ugyanis, amit Ramiz felajánlott nekünk, foglalt volt. Itt aludt a nagymama, az öt gyerek, Ramiz férfitestvére és egy cica. A népes társaságot – bár az igazak álmát aludták – Ramiz kíméletlenül felköltötte és a szobával szemben levő helyiségbe telepítette, ahol semmi más nem volt, csak egy hatalmas, vastag gyékényszőnyeg a földön és néhány takaró. Hamarjában mindent áthordtak ebbe a szobába – és kis idő múlva már a villany

sem égett – a család tovább aludta megzavart álmát. Ramiz és felesége a szobában levő két rekamiét gyorsan rendbe hozta. A velünk levő gyerekeknek, mivel több fekvőalkalmatosság nem volt a házban, a földre helyezett matracokon jutott hely. Végre mi is lepihenhettünk.

Hajnali öt órakor a háziak megkezdték napi tevékenységüket. Teraszra nyíló ablakunk forró nyár lévén természetesen tárva-nyitva volt, így minden mozdulatot, minden szót látni, illetve hallani lehetett. A gyerekek, kezükben egy-egy fehér és lapos lepénykével bámészan várták, hogy mikor jövünk ki a szobából. Ramiz felesége valahová eltűnt, a nagymama – házigazdánk édesanyja – a terasz hosszú asztalánál ült és a kávéját szürcsölgette. A férfiak még javában aludtak, és mint később, a beszélgetések során kiderült, ez így természetes ezen a tájon. Ők – mármint a teremtés koronái – akkor kelnek, amikor kedvük tartja, viszont azonnal az asztalhoz ülnek és várják a reggelit – a törökösen főzött kávét, a lepényt szalonnás rántottával, vagy lekvárral.

Mi tagadás, az élénk sürgés-forgást látva szégyelltünk tovább ágyban maradni, felkeltünk hát mi is. Közben megérkezett Ramiz felesége egy furcsa bőrzsákkal, s letette a terasz sarkába. Kedvesen köszönt és amikor a fürdőszoba után kérdezősködtünk, a terasz sarkába vezetett, ahol a bőrzsák szomszédságában egy mosóteknő állt, tele ruhával. Ide tett le egy lavórt és a bőrzsákot megnyitva ügyesen megtöltötte vízzel úgy a negyedéig. Rendes mosásról szó sem lehetett. A teraszra mindenki belátott az utcáról, nem beszélve a gyerekekről, akik a soha el nem fogyó lepényt rágcsálva körbeálltak minket és tágra nyílt szemekkel nézték, mit csinálunk. Fogmosási ceremóniánk így is óriási sikert aratott. A nagymamától kezdve mindenki azt figyelte, hogyan fut a fehér krémkígyó az apró kefére, hogy dugjuk a szánkba és habzunk mint a veszedelem. Izgatott sustorgás kísérte, amikor a végén a fehér habot kiöblítettük. Valószínűleg mindannyiuk kobakjában megfordult a gondolat, hogy vajon miért csináltuk ezt az egészet, ha a végén még le se nyeljük.

A nap folyamán aztán megértettük, miért tartják házigazdáink olyan nagy becsben a vizet. Ulcinjban a vizet csak néhány házba vezették be. Ott sem a lakásokba, csupán az udvarba, ahol közös kút van. A lakosok többsége úgy gondoskodik vízszükségletéről, mint házigazdánk családja. Két nagy bőrzsákot akasztanak a

szamár oldalára, a fanyergeken levő hatalmas kampókra, ezeket töltik tele a város terén levő kútnál és viszik haza. Gondosan beosztják, hiszen a kútnál mindig sokat kell várni és kinek van annyi szabad ideje és ereje, hogy naponta órákat töltsön vízszállítással. Amikor láttuk, milyen hosszú sor áll a kútnál és csak az asszonyok, akik egymásnak segítve emelgették a nehéz bőrzsákokat a szamarak hátára – mi tagadás, elszégyelltük magunkat reggeli dőzsölésünkért. Attól kezdve a strandra jártunk mosakodni és fogat mosni.

A kis közjáték azonban még jobban megszerettette velünk ezt a keleti misztikummal teli, egyedülálló érdekességekkel bíró országrészt. Ulcinj az albán határ közelében fekszik. Lakosainak száma 5100 fő, az Adria jugoszláv partszakaszának legdélibb városa. Lakói főleg albánok, de élnek itt törökök, görögök, szlovének, szerbek, horvátok, muzulmánok, sőt, egy kisebb néger kolónia is letelepedett a város kertes részében.

Ulcinj történelme felér egy keleti mesével. A települést a kolchiszi görögök alapították az időszámításunk előtti századokban. Pontos dátumát senki sem tudja. Az azonban biztos, hogy az eredeti települést 444-ben, mivel túl közel építették a parthoz, egy földrengés során elnyelte a tenger. A ma látható város már a bizánci uralom idején épült. Uralkodtak itt a rómaiak, a szerb fejedelmek, a velenceiek és a törökök. 1878-ban csatolták Crna Gorához, olasz nevén Montenegróhoz. Ez az időszak felvirágoztatta Ulcinjt – főváros lett a Nemanjidák és a Balsicsok uralma alatt. De ezt megelőzően rettegés és véres történetek fűződtek a kis városka nevéhez.

Az 1570-es évektől a már török kézben levő városkába algíri kalózokat telepített a fényes porta. Vezérük, Ulus Ali hajókat építtetett és hatszáz kalózával évtizedekig rabolt és gyilkolt Adria partjai mentén. Ide futottak be Ali hajói a zsákmánnyal, hogy a drágaköveket, aranyat, ezüstöt és a rabszolgákat a hegy tetején épült, jól védhető rablóvárba szállíthassák. A rabszolgákat Ulcinj mai főterén adták el az időnként megrendezett rabszolgapiacon. A kalózok hatalmas mennyiségű kincset halmoztak fel. Erős és elszánt bandákat szerveztek, s ezek iszonyú kegyetlenséggel bántak el mindenkivel, aki a kalózváros ellen fordult. Velence akkoriban nagy és erős volt. Hajóhadakat indított Ali és bandái ellen. A XVII. század végén indított hadjárat azonban csúfos vereséggel végződött, a kalózok annyi

velencei aranyat raboltak, hogy jutott abból még a város török urainak is, akik közül az egyik még dzsámit – azaz templomot – is építtetett a győzelmes csata emlékére.

A kalózvilágot végül is az egyre nagyobb gazdagság fojtotta meg. Az aranyban dúskáló rablóvezérek már nem szívesen kockáztatták életüket, testi épségüket a tengeri vagy szárazföldi harcokban. A pénz harc nélkül is fiadzik, minek hát a veszély? Az évek során szép lassan kikopott, elsorvadt, eltűnt hát a kalózvilág. Megcsappant a mindenre kapható gazemberek serege is. 1878-ban a környező államok összefogtak és felszabadító hadjáratot szerveztek. Ennek során a várat is utolérte végzete. A nehéz ágyúk tüzét már nem bírta el. Beomlott, maga alá temetve a sok fájdalmat, szenvedést okozó kalózvilágot.

A mai Ulcinj már nagyon keveset őrzött meg ezekből az időkből. Kivétel a rablóvezér kikötő fölé magasló várának romjai, ahonnan csodálatos a kilátás. Ép és működőképes még a dzsámi, a török városatya által épített győzelmi templom. Ezeket az időket, az akkor uralkodó építészeti stílust, az életmódot és a szokásokat legmarkánsabban a belső városban fennmaradt földszintes, keleti jelleggel épített házacskák őrzik. Fehér falaik Algír forróságát idézik, teraszaik a kényelmes hűsölések és nagyszabású vendéglátások emlékét, apró rácsos ablakaik pedig azt a rabságot, amely minden nőnek sorsul jutott ezekben a hajlékokban.

A város egész nap lüktetően eleven. Vastag porfelhőben a legmodernebb márkájú autók kerülgetik a vízhordó szamarakat, a kézi erővel tolt targoncákat, vagy a lovas kocsikat. Ugyanezt a tarka képet nyújtják az emberek is. A mai modern női és férfiruhák, farmerek mellett ott tipegnek csillogó flitterrel hímzett papucsokban, tarka török selyembugyogókban, lefátyolozva vagy anélkül az albán és a török nők. A keleti vallás hívőinek fekete, földig érő ruházata, a nők arcát elfedő, ugyancsak fekete fátyol, az albán vagy a crno gorác nemzeti viselet izgalmas és az országban sehol másutt nem látható különlegességgel szolgál az idegeneknek.

Van itt azonban más is, amelynek kedvéért messzi földről érkeznek a turisták: az ulcinji tengerpart homokjának radioaktív hatása. Reumatikus, hűléses megbetegedések kitűnő gyógyszere. Mi is hallottunk róla, mégis meglepődtünk, amikor az első nap úgy dél felé a tíz kilométeres strand teljes hosszúságában csak fejeket láttunk, ernyők vagy fehér, nagy karimájú kalapok árnyékában. A test többi része eltűnt a szürkés, csúnya színű, de áldott hatású homokban.

Egyedül Ulcinjban van homokos part az Adria jugoszláv szakaszán. Ezért főleg a gyermekes családok kedvelik. A tenger nem mélyül hirtelen, s akárcsak a Balatonban, jó darabig be kell gyalogolni, míg úszásra alkalmas mély vizet talál az ember. A strand teljes hosszában 14 szállodaváros épült fel a hozzá tartozó egyszemélyes házakkal, a bungalókkal. Nagy kiterjedésű kempingje, és nemzetközi hírű nudista strandja is van.

Ez utóbbival vendéglátóink egyszer alaposan megtréfáltak minket. A szokásos évi túrán a budvai tengerpart, illetve az üdülőtelepek megtekintése szerepelt. Az újságíró is csak ember, így hát érthető, hogy ezúttal egyetlen kiküldött tudósító sem maradt el a kellemesnek ígérkező programról. Jóval Budva előtt hajóra szálltunk. A tenger nyugodt volt, enyhén fújt a szél, szikrázva sütött a nap. Mindenki elnyúlt a székeken, padokon, átadva magát a remélt lesülésnek. Telt-múlt az idő. Néhányan már kiszámították, hogy régen Budvában kellene lennünk. A hajó azonban továbbra is tartotta az irányt, s amikor néhány szemfülesebb kolléga megkörnyékezte a kapitányt, hogy árulja már el, hová megyünk, rejtélyes mosolyon kívül nem kapott más választ.

Kis idő múlva kikötöttünk, majd átszálltunk egy nagy kompra, amely elhanyagolt, sűrű nádasok mentén vitt bennünket még mindig ismeretlen úticélunk felé. A partrész, ahol kikötöttünk, sivár volt és homokos, tele bogáncccsal. Bokáig süllyedtünk a forró, puha homokba, majd hirtelen vagy kétszáz méterre betonutat és furcsa, felül keskenyedő, gólyalábakon álló házakat pillantottunk meg. Távolabb csillogott a tenger és a parton rengeteg ember mászkált, ült, napozott. Sőt, ahogy a tenger vakításában ki tudtuk venni, hárman-négyen lovagoltak is a sekély vízben barna és fehér paripákon, nem túl gyors tempóban.

A házak közé érve, az üdülőtelep vezetője sietett elénk. Tágas területre kísért, ahol már hosszú asztal várt bennünket, üdítőkkel, szendvicsekkel megrakottan. Néhányan láttak csak evéshez, a többség fürdeni kívánt. El is indultunk a tengerpart felé. Első meglepetésünk az volt, hogy nem találtunk öltözőket. Egypáran morogni kezdtek, hogy miért éppen ezt az isten háta mögötti és rosszul felszerelt üdülőt akarják reklámozni a turistaszövetség vezetői, néhányan pedig a vízhez indultak, hogy legalább a lábukat megmártsák. Lóhalálában rohantak vissza. A tengerparton ruhátlanul úsztak, napoztak, beszélgettek, lovagoltak és kártyáz-

tak az emberek. Nudista telepre látogattunk – csak éppen nem voltunk rá felkészülve.

Az északi országokból érkezett kollégáink máris otthon érezték magukat, búcsút intettek és jó távol csoportunktól, ledobálva ruháikat, élvezték a fürdést, a tenger örömét. Néhányan azért elhatároztuk, hogy nem hagyjuk magunkat, nagy keservesen magunkra rángattuk fürdőruhánkat és irány a víz. Ruhátlan embertársaink mély megvetéssel vették tudomásul erkölcseink avíttságát. Néhányan közvetlen közelünkbe úsztak és egymás közt beszélgetni kezdtek arról, hogy ez nudista telep és aki szégyelli magát, annak kívül tágasabb. Visszafelé az úton óriási vita kerekedett arról, hogy miért a fürdőruhásoknak kell jobban szégyenkezniök. Végül is mindannyian egyetértettünk abban, hogy a nudisták társadalmában a „demokrácia azért még nem az igazi".

Ulcinj a turizmus bevételeiből jócskán részesül. A városi tanács ügyesen hasznosítja a bevételeket. Elsősorban a közutak karbantartásába és egy új kikötő építésébe fekteti. De segíti az üdülőtelep továbbfejlesztését is – főleg vendéglátóhelyekkel, ABC-áruházakkal, gyümölcs- és zöldségüzletek létesítésével. A város vezetői szerint lakásgond nincs, mivel ezen a vidéken évszázadok óta együtt laknak az idősebbek és a fiatalok. A családi házak, amelyek már a kezdet kezdetén nagy famíliákra, sok gyermekre és több nemzetség együttlakására épültek, négy-öt generációt is kiszolgálnak. A turizmus fejlesztése sok egyéb szempontból is hasznára vált e városnak. Megszűnt a munkanélküliség, s az őslakók lassan átvették az idegenektől a mának megfelelő életmódot. Bár megmaradt a város keleti egzotikuma, életritmusa már a XX. századhoz igazodott.

DÉL-SZERBIA SZÍVE

A tartós külszolgálatban élőt – ahogy hivatalosan nevezik a külföldön dolgozó szakembereket – a vártnál gyorsabban lepi meg a honvágy. Az alkalmazkodás különösen az első években nehéz, hiszen az ember lépten-nyomon tapasztalja,

hogy „minden milyen más". A hogy vágy jól bevált ellenszere: minél gyorsabban megismerni azt az országot, amely ideiglenesen otthonunkká válik. Beszélgetni az emberekkel, életmódjuk, szokásaik mögött felfedezni a történelmi, társadalmi és szociális hátteret – egyszóval megpróbálni megérteni mindazt, ami hatással volt mindennapi életük, sorsuk alakulására.

Mindennek az újságírói munkában a szokásosnál is nagyobb a jelentősége, így hát mi is elkövettünk mindent, hogy minél hamarabb és minél többször utazhassunk a jellegzetes, az ország fejlődése szempontjából fontos és nem a turisták számára előkészített területekre. Ezt a szándékunkat messzemenően támogatta a Tájékoztatási Titkárság külföldi újságírók ügyeivel foglalkozó osztálya is. Az ő segítségükkel jutottunk el a szerb köztársaság egyik legérdekesebb területére, a fejlődésében igen ellentétes vonásokat hordozó Vranjébe.

Természetesen, ahogy mondani szokás, „készültünk Vranjéből". A város történetével foglalkozó könyvekből megtudtuk, hogy alig valamivel több mint egy évszázada még a törökök uralkodtak ezen a tájon. Lakóinak több jutott a rosszból, mint az ország más területein élőknek. Háromszor szállták meg a várost és környékét az akkor még ellenséges szomszéd államok katonái, végigszenvedtek két világháborút és egy rettenetes földrengést, amelynek borzongató emléke még a késői utódokban is él. A régebbi korokkal foglalkozó históriás könyvek szerint a keménykezű és kérlelhetetlen szerb uralkodók, az Obrenovics hercegek ezt a tájat a száműzöttek földjeként kezelték. Az egyeduralomra törő hercegek semmiféle formában nem tűrtek ellentmondást, vagy eltérő véleményt. Az uralomra törő politikusokat, az őket támogató katonatiszteket, az önkény ellen szót emelő tanárokat, tanítókat, a lázadó értelmiségieket életük végéig, büntetésül, ide, e szegény és elmaradott tájra költöztették.

Vranje a későbbi idők során szerencsésen elvesztette ezt a státusát, és egyre inkább ügyes kezű mesterembereiről, szépmívű kézműiparáról vált ismertté. De a polgári fejlődés még így is messze elkerülte ezt a vidéket. Az évszázadok nyomora, szegénysége úgy ült a tájon, mint valami súlyos és gyógyíthatatlan kór.

A szocialista Jugoszlávia létrejötte sem tudott változtatni ezen. Az ország gazdasági helyzete nem engedte meg, hogy más köztársaságok terhére fordítsanak jelentős összegeket Szerbia e részének ipari és társadalmi fejlődésére. A város ve-

zetői próbálkoztak ugyan kisebb fejlesztésekkel, ipari létesítményekkel, de ez csak csepp volt a tengerben. A gazdasági élet fellendülését, a munkanélküliség, és a szegénység felszámolását csak egy átfogó és nagyarányú ipari fejlesztés alapozhatta volna meg. Erre viszont 1958-ig nem volt lehetőség.

1957–1958-ban a parlament, a fejlettebb országrészek jelentős hozzájárulásával, pénzügyi alapot létesített az elmaradott területek gazdaságának fejlesztésére, kölcsönök segítségével. Felmérő bizottságok jelentéseket készítettek az elmaradott területek nagyságáról, a községek, városok számáról. A szerb köztársaságban példaként 114 községből (területileg jóval nagyobbak, mint a mi községeink) ötvenkettőt ítéltek elmaradottnak. E községek vezetői az említett alapból igényt tarthattak a kölcsönre, ha gyorsan visszatérülő ipari fejlesztési tervet, az ehhez szükséges nyersanyagot és szakembergárdát biztosítani tudták. A vranjeiek mérlegelve kézműipari hagyományaikat, cipő-, cigaretta- és bútorgyár tervét nyújtották be, igen rövid határidős megvalósítással. A köztársasági alapot elosztó bizottság a terveket elfogadta, a kölcsönt megkapták, s a gyárépítés néhány nap múlva megkezdődött.

Két év múlva, 1960-ban megindult a termelés a cipő-, majd újabb két év elteltével a cigaretta- és a bútorgyárban is. Jó szakemberekkel, jó minőséget gyártottak. Sok pénzt áldoztak a reklámra is, így termékeik országszerte gyorsan ismertté váltak. A Kostana női cipőkről, a DIV márkájú filteres cigarettákról és a Simpó elnevezésű bútorokról rövidesen mindenki tudta, hogy vásárlóiknak nem okoznak csalódást. A belföldi sikerek után külföldi piacot kerestek. Először a szomszédos Bulgáriában, majd Csehszlovákiában és a többi szocialista országban. Ma már néhány nyugati országba is szállítanak többé-kevésbé rendszeresen. A szerencsés befektetés szép hasznot hozott. Egy részéből újabb üzemek építését határozták el: egy olajkályhagyártót és egy gyapjúipari kombinátot.

Valamennyi üzem a már említett kézműipari hagyományokon alapult. Vranje és környéke mindig is híres volt posztókészítő, vászon- és takarószövő mestereiről. Sehol nem készítettek Szerbiában olyan szép fonott cipőt, bocskort és papucsot, mint éppen ezen a vidéken. (Belgrádban a piaci napokon még ma is ott árulja az öregebbje a gyönyörű kézi munkával készült, vékony, finom bőrfonalból font bocskorokat, nyári cipőket.) Híresek a vranjei bádogosok, fémiparo-

sok is, no meg a dohánytermesztők, akik az évszázadok során szerzett és örökül hagyott gazdag tapasztalatokat vitték magukkal a kisipari termelésből a gépesített gyáriparba.

Látogatásunkkor Dragoljub Mitics volt a tanácselnök. Kedélyes, kellemes fiatalember, közgazdász. Szerényen beszélt az elmúlt évek eredményeiről, a fejlődésről, hozzátéve, hogy óriási szerencséjük volt, mivel olyan időszakban jutottak kölcsönhöz, amikor még viszonylag üres volt a piac, és a termékeket jó áron és főleg gyorsan lehetett értékesíteni. „Ma már sokasodnak a gondjaink – mondja –, olajkályha-gyárunk évek óta veszteséges, helyesebben azóta, hogy országos gond lett a fűtőolaj-ellátás. Raktáraink tele vannak és hiába jó minőségű az áru, senki se veszi. Ez persze kihat az egész város fejlődésére. A lakás és a szociális létesítmények építéséhez, az újabb beruházások, fejlesztések megvalósításához a pénzt a helyi ipar nyeresége adja. Az elmúlt években hétmérföldeseket léptünk. Most vissza kell térnünk az emberi léptékhez."

A város vezetőinek a legtöbb gondot a lakásépítés jelenti. A már jól ismert szavak: „akármennyit építünk, mindig kevés" itt is visszatérő refrénként hangzanak el a beszámolókban, ismertetőkben. Dragoljub Mitics kinyit egy dossziét: „Hallgassák meg ezeket az adatokat, érdemes. Vranjéban 1919-től 1945-ig mindössze 752 lakás épült. 1946-tól 1960-ig 1098, 1960-tól 1970-ig 2977, 1971-től 1977-ig 2010 lakás... És ha kimennek az utcára, azt kérdezhetik: ugyan hová költik itt a pénzt? Annyi a régi, több száz éves ház. Nem is beszélve a mahalenegyedről..."

A mahale – a cigánynegyed. A nem is olyan régmúlt emléke, egy városrész, ahol félig összedőlt, papírral beragasztott ablakú viskókban, út, villany és vízvezeték nélkül ötezer ember él. Csak a település végén van egy közös vízcsap. Nyáron vastag a por, télen vastag a sár. A férfiak napjaikat többnyire az utcán töltik kedélyes beszélgetéssel, pipázva, cigarettázva. Körülöttük ott futkároznak a kisebb gyerekek. Néha egy-egy asszony is előbújik a házból. Fémszállal átszőtt tarka kendőben, bőszárú, vékony selyemből készült török bugyogóban, hímzett blúzban vagy ingben tesznek-vesznek a bekerítetlen házak körül. Az ötezer ember közül mindössze kettő tud írni-olvasni, gyerekeiket nem engedik iskolába, állandó munkahelyük, keresetük nincs. A város szociális testületei és egyik-másik

tanító megpróbál áttörni a város és a mahale lakóit elválasztó láthatatlan falon, de egyelőre minden erőfeszítés hiábavaló . . .

Pedig Vranje már jó ideje levetette század eleji nyomor alkotta ruháját. Végigsétálva ma Vranje főutcáján, az ember nem győz csodálkozni a város hirtelen fejlődése nyomán kialakult kettősségen. A csillogó főutcán üvegfalú toronyházak, ragyogó portálú üzletek, pihenővé alakított lépcsősorok, teraszok, modern buszállomás, olaszos hangulatú több emeletes lakóházak. De a sarkon befordulva már hiányzik az aszfalt, apró kövekkel, zúzalékkal feltöltve a járda, az úttest, a málló vakolatú földszintes házak, tört gerincű tetőikkel, rozzant kerítéseikkel szinte belesüppednek a földbe. Mintha nem is ugyanabban a városban járnánk.

A fényes főutcától néhány száz méterre elhanyagolt és szomorú látványt nyújtanak a török megszállás építészeti emlékei: a palota, amelyben a vranjei török pasa szelámlikja, azaz férfilakosztálya volt, mögötte a hárem, a romjaiban is szép női szállás. Nem messze tőle a még ma is gyönyörű remekmű, az egyívű fehér híd, majd a dzsámi – a templom, amelyet ellep a gaz és a szemét. Jól kivehető még a híres török kútnak, a Džerenka-nak – immáron az egyetlen ilyen tárgyú műemlék ezen a vidéken – és a jellegzetes török fürdőnek, a hamam-nak a formája, amely megroggyanva, porladozva omladozik, ajtaján a ma már csupán jelképes őrzővel, az óriási rozsdás lakattal. A múlt emlékeire még nem jutott pénz a város kasszájából. Pedig kár. Elporladásuk szegényebbé teszi e táj történelmi hangulatát, kulturális emlékeit.

Amikor elindultunk dél-szerbiai utunkra, szerb származású újságíró barátaink figyelmeztettek: el ne felejtsük megtekinteni a modern szerb realista irodalom egyik jelentős alakjának, Bora Stankovičnak múzeummá alakított szülőházát Vranjéban. A gondnok – fiatal tanár a helyi gimnáziumban – éppen ezekben a napokban utazott el valamilyen ügyes-bajos dolgát elintézni, így a múzeumot zárva találtuk. Végül is a szemben levő ház lakói nagy keservesen kerítettek valakit, aki beengedett minket a fehérre meszelt téglafalba vágott régi, fából készült kapu helyett azóta már biztonsági okokból épített vaskapun.

Mögötte nagy kert fogadja a belépőt. Balra egy régi-régi kerekes kút, káváján tető. Víz már évtizedek óta nincs benne. Jobbra hosszú virágágyás, tele illatos, e
 tájon honos virágokkal. A kert végében kis házikó. Mint később megtudtuk,

valamikor amolyan nyárikonyha volt. Ma már az is a múzeumhoz tartozik. A nagy író felnevelője, az imádásig szeretett nagymama, Baba Zlato edényeit, tarkavirágos fekete színű szőtteseit, takaróit és a még megmaradt, az időtől barnára pácolódott, szépen faragott bútorait helyezték el benne.

A bejárattal szemben a tipikus dél-szerbiai ház ajtajához néhány kőlépcső visz, balra a kiugró tetőtornác alatt alacsony lábú, szinte gyermekjátéknak ható ülőkék és egy asztalka. A falnak támaszkodva egy kerevetszerű alkalmatosság, rajta soksok színes párna. Illatozó virágok közt itt hűsöltek a háziak a forró nyári napok után, hallgatva a leszálló est csendesedő zajait. Halkan beszélgettek, kortyolgatva a vörösrézbe ágyazott, fehér porcelán csészékben gőzölgő illatos kávét, vagy a gyűszűnyi pohárkákba töltött finom gyümölcspálinkát. Az asztal közepére helyezett tálkában vékony pálcikák. Ezekkel szúrtak fel egy-egy kockát a mézzel készült, porcukorban hempergetett, dióval töltött halvából, a török világ ittmaradt édes és különleges csemegéjéből.

Feljutva a kőlépcsőkön, hosszúkás „előszoba", majd kétoldalt két nagyobb szoba következik. Mindkettő tele irodalmi emlékekkel. A fal melletti könyvszekrényekben, a szobák közepén elhelyezett üveges tárlókban levelek, kéziratok és a megjelent művek – szerbül, horvátul, németül, angolul, franciául. Keresem, és az egyik faliszekrényben meg is találom a Csuka Zoltán fordította Stankovičművet – a *Nečista Krv*-et, azaz szó szerinti fordításban a „Nem tiszta (tisztátalan) vért", amelynek a nyelvünkhöz jobban alkalmazkodó *A gúzsbakötött élet* címet adta neves műfordítónk. Kísérőnk meg is jegyzi, hogy szerencsénk van, hogy nincs itt a múzeum gondnoka, mert eddig még minden magyar származású vendégtől megkérdezte: miért ez a címváltoztatás? Néhány pillanattal később kisebbfajta vita kerekedik a műfordítói szabadság védelmében. A tárlókban ugyanis találunk néhány más, például szabadkai és újvidéki kiadóktól megjelentetett magyar nyelvű példányt. Az egyiknek a *Romlott vér*, a másiknak *Szilaj vér* a címe – egyik sem felel meg a szerb eredetinek.

A ház jobb oldali részén, az egyik kisebb szobában ott találjuk Baba Zlato – a nagymama – és az író személyes holmijait. Az ágyat, tele szépen hímzett élénk színű ágyneművel, a falra aggatott kendőket, kis polcokon ónedényeket, csöbröket, kancsókat, poharakat, tányérokat, tarka fodros függönykékkel díszí-

tett, könyvnek való polcokat. Alacsony, háromlábú, vastag fából készült asztalkán ibrikek, ivóedények, távolabb a falon hatalmas réztepsi, s egy alacsony, török módi után készült pamlagon puha, hímzett párnák.

A bal oldali szobában, a szoba közepén levő üveges tárlóban minden szerb színésznő nagy szerepálma. Bora Stankovič főműve, a *Kostana*. A *Kostana* nemcsak regényalakban ért el óriási sikert. Minden év márciusában, amikor az író született, bemutatják színpadi változatát is. A Vranjéban kiadott ismertető szerint a *Kostana* hősnője, a szép cigánylány hosszú életet ért meg. 1948-ban hunyt el Vranjéban.

A múzeum kapujánál fiatalember vár minket. A tanácselnök kérdezteti, megtekintettünk-e mindent, amit látni akartunk, van-e még valami kívánságunk, kérésünk vagy üzenetünk?!

Igen, van! Szeretnénk tíz év múlva azt hallani, hogy Vranjéban eltűntek az öreg, félig romba dőlt házak, hogy felújították a régi török műemlékeket, sok új lakást építettek, és minden utcát aszfaltoztak, hogy átformálták a mahalét, a cigánynegyedet, és hogy végleg eltűnt mindenfajta, a régi elmaradottságra emlékeztető folt a város arculatáról, életéből.

A tanácselnök hírvivője mosolyog, széttárja kezét és ezt válaszolja: – Ahogy én őt ismerem, erre azt a magyar mondást válaszolná, hogy a türelem rózsát terem.

Így hát ebben maradtunk . . .

SKOPJÉTŐL AZ ÉLŐ TÓIG – OHRIDIG

A már oly sokszor emlegetett Tájékoztatási Titkárság jugoszláviai tartózkodásunk negyedik évében szervezett egy nagyszabású körutazást Macedóniába. Érdekesnek, hasznosnak ígérkezett az egyhetes út, így hát valamennyi tudósító nagy érdeklődéssel várta a kirándulást.

Macedónia földrajzi fekvésénél fogva, életvitelében, szokásaiban Jugoszlávia

egyik legszínesebb, legizgalmasabb tája. Már az odavezető út is ezt bizonyította. A Vardar folyó völgye olyan gazdag természeti szépségekben, hogy ember legyen a talpán, aki egyvégtében megállás nélkül képes végigutazni rajta. De nemcsak szép, hanem fontos útvonal is. Itt futnak végig a Görögországba vezető utak, mégpedig igen jó és gyors vasúti és közúti közlekedési lehetőségekkel.

Macedónia területén sokféle nép lakik. Őshonos macedónok, szerbek, horvátok, törökök, albánok, görögök, cincárok és ki tudná még felsorolni hány kisebb etnikai csoport telepedett itt meg. Területi hovatartozásáért a történelem során viták, veszekedések és nemegyszer háborúk törtek ki. A nemzet „családfáját" a VIII. századig tudja visszavezetni, amikor még Bizánc része volt. A IX–X. században, a bolgár birodalom megalapításakor, már ehhez tartozott. 969-ben Ohrid volt a székhelye annak az önálló államocskának, amelyet e területen egy Sámuel nevű gazdag bojár alapított. Ez volt az első, ugyan bolgár fennhatóság alatti, de már bizonyos mértékig önálló macedón állam.

Az elkövetkezendő évszázadok során sűrűn váltják egymást a bizánci és a bolgár uralkodók, majd a szerb Nemanjida uralkodó család által kinevezett kormányfők. 1345-ben Dusán cár, a szerbek, bolgárok és görögök egységes uralkodójának halála után a területet megszállják a törökök, és 1889-ig uralmuk alatt tartják. Az önálló Macedóniáért való harc négy év múlva kezdődik. A bolgár fejedelemség hatalmi okokból nem támogatta ezt a törekvést. Amikor a szerb Karadjordjevics család elűzte a trónjáról az Obrenovics fejedelmeket – Szerbia erélyesen követelte ezt a területet. A két uralkodócsalád vetélkedésébe beleszóltak a bolgárok is. A helyzet egyre rosszabbodott, míg végül 1902-ben, majd 1903-ban felkelés robbant ki, amelyet a törökök fojtottak vérbe.

Az 1911-es olasz–török háború idején a Balkánon élő népek végleg le akartak számolni a török uralommal. Ez 1913-ban következett be, amikor is a törökök vereséget szenvedtek. A harc megszűntével ismét fellángolt a harc Macedónia területéért. Az újabb háborúban a vesztes Bulgáriának Macedónia nagy részét Szerbiának kellett adnia, a trákiai tengerpartot pedig Görögországnak. Az önálló macedón állam csak a jugoszláv népfelszabadító harc győzelme után jöhetett létre, mint a jugoszláv népek szövetségének egyik tagja, Macedón Szövetséges

Köztársaság néven. Ide látogattunk hát el, hogy házigazdáink bemutassák, hogyan éltek az itteniek lehetőségeikkel.

Skopjében Blagoje Popov elnök fogadott minket. Beszámolója rövid volt és velős. Elmondta, hogy az elsősorban mezőgazdasági és kisüzemi gazdálkodást folytató országrészben ma már jelentős gazdasági egységek működnek. Mint fejletlen terület, kiemelkedő gazdasági segélyt kaptak a közös alapból. Ezeket az összegeket gyorsan megtérülő beruházásokra – textil- és konfekció-, cipő-, bőr- és szőrmekikészítő ipar – használták fel. Így a köztársaság jövedelmének 45 százalékát az ipar, a többit a mezőgazdaság és a kisipar, a háziipar szolgáltatja.

Jelentős az exportjuk is. Elsősorban a szocialista államokba, így hazánkba is rendszeresen szállítanak textil- és bőrterméket. „Az ipar lehetőséget adott – mondotta – a munkanélküliség bizonyos fokú felszámolására. A nemzeti jövedelemből az egészségügyre 6, a kulturális kiadásokra 5 és fél százalékot fordítunk. Ugyancsak 6 százalékot tesz ki a lakásépítésre fordított összeg. Nem is olyan régen még az volt a gondunk, hogyan számoljuk fel az analfabetizmust. Ma már a beiskolázás 92 százalékos, s több ezer diplomás fiatalunk van. A skopjei egyetemen orvosi, mérnöki és társadalomtudományi-bölcsészeti kar van. 900 lakosra jut egy orvos.

1966 óta a köztársaság, mint önigazgató egység, 38 milliárd dinárt fordított beruházásra. Ennek az összegnek a kétharmadát az ipar és a gazdaság fejlesztésére költöttük. Fejlődésünket egyedül az energiahelyzet gátolja. Óriási nehézségek elé állít bennünket, amelyet mi megoldani nem tudunk, így ezt a kérdést a szövetségi kormány elé kell terjesztenünk."

A gyors, de minden lényeges kérdést érintő tájékoztató után macedón vendéglátóink városnézésre invitáltak.

Mindannyiunk emlékezetében ott élt a dátum: 1963. július 26., a szörnyű földrengés. 16 000 ház dőlt romba, több mint 15 000 súlyosan megrongálódott és 1070 ember halt meg. A vasútállomás órája abban a percben állt meg, amikor megmozdult a föld, és bár a torony, amelynek tetején az időt mutatta súlyosan megsérült, az óra valamiképpen mégis ép maradt. Bénult mutatói most már örökké arra az órára és percre emlékeztetnek, amelynek rettenete meghatározta az egész város további arculatát, életét.

A földrengést követő napokban az egész világ megmozdult a skopjeiek meg-

segítésére. Mindenhonnan érkeztek a pénzsegélyek, az élelmiszer- és iparcikkszállítmányok. A hajléktalanoknak a kormány sátrakat utalt ki. Hosszú hetekig álltak kifeszítve a sárgászöld vásznak a romok mellett, mert az emberek nem akartak máshová költözni. Romjaiban is ragaszkodtak otthonukhoz.

Minden károsult nagy összegű segélyben részesült, hogy pótolhassa elpusztult bútorait, értékeit. A szövetségi kormánytól kapott segély felhasználásával, a romeltakarítással szinte egyidőben, nagyszabású lakásépítésbe kezdtek. A mai látogató már hat-nyolc emeletes, földrengésbiztos technikával épült házakból álló modern várost talál, széles sugárutakkal, a város szélén 15 emeletes ultramodern szállodát, elegáns és nagystílű üzletközpontot és egy építészetileg kissé vegyes, elsősorban a gyakorlatiasságot szem előtt tartó egyetemi centrumot.

Skopje régen kiheverte már a földrengés okozta sebeket. Idegenforgalma megnőtt, szállodái állandóan zsúfoltak. Modern nagyvárossá változva, nyugodt méltósággal tárja az idegenek elé látnivalóit, többek között a régi török negyedet.

Az ember e régi és romos házacskákat, épületeket látva hajlamos rá, hogy ne higgyen a várostörténeti papíroknak, melyek szerint hatvanegynéhány éve még itt jöttek-mentek a török csapatok, gondosan vigyázva a várost védő hatalmas erőd, a Kale épségére. Az ötszög alakú, 70 bástyatoronnyal ellátott épületet a földrengés is csúnyán megrongálta. Helyreállításához egyelőre nincs pénz. A török városrész keskeny, görbe utcácskáiban a szorosan egymásra épített apró házak előtt réztárgyak minden mennyiségben. Vízipipák, tálak, kancsók, csöbrök, kardok, bizsuk, vízhordó edények, lábasok, tepsik, kuglófsütők, sárgán vagy vörösen csillogó edények.

A bejáratot török szokás szerint szövetből vagy gyöngyből készült függöny takarja el. A vevőt „igazi török világ" fogadja. A tulajdonos kezét mellére szorítva köszönti, s hellyel kínálja. Szó esik a családról, a városról, arról, hogy melyik országból érkezett, egyszóval mindenről, csak arról nem, ami a vevőt idehozta, a vásárról. Később sor kerül arra is, megkezdődik az alkudozás. Valamirevaló ember ugyanis nem vásárol hebehurgyán ezen a tájon, s nem fizet annyit, amennyit kérnek. Az eladás, illetve a vétel örömét az növeli, ha mind a vevő, mind az eladó azt hiszi, hogy túljárt a másik eszén. De vesztes itt csak a

vevő lehet. Hiszen a rezek mesterén kívül ki tudná mennyit is ér valójában az a kecsesen megformált tál vagy kancsó, a rézgömbökből álló lánc és karkötő. S, ha már sikerült lealkudni az áhított tárgy árát, cseppet sem szabad mérgelődni, ha az ember észreveszi, hogy néhány üzlettel odébb éppen a feléért vesztegetik ugyanazt. A selyemmel bélelt, gyönggyel hímzett papucsok, a finom bőrből készült szíjak, táskák, szatyrok igencsak lapossá teszik a régi városrész látogatóinak erszényét.

Skopjei kísérőnk, a bájos, hosszú fekete hajú Marija nagy nehezen összeterel mindannyiunkat. Az órák szaladnak és még hátravan egy kultúrtörténeti érdekesség, a Kale erőd alatti Svati Spas templom megtekintése. A templomot valószínűleg a XVI. században építették. A pontos dátumot eddig még nem sikerült megállapítani. A XVIII. században átépítették. A szerény, mondhatni szegényes külsejű templomot 10 méter hosszú és 6 méter magas, bibliai jeleneteket ábrázoló szentképfala tette híressé. A fal teljes egészében tömör diófából készült. Faragványait 1819 és 1825 között három falusi szobrászmester készítette, a két Filipovski testvér és Makarios mester. A monumentális népi motívumokkal átszőtt falrészlet legalján a három mester portréja látható, amint éppen szobrot faragnak.

Skopjei látogatásunk utolsó napján vendéglátóink korán ágyba zavartak, hiszen másnap már hajnalban indultunk Macedónia leghíresebb turisztikai látványosságához, az Ohridi tóhoz.

Jó néhány éve már, hogy ott jártunk, de e tó szépségét, vizének simogató bársonyát soha nem tudjuk elfelejteni. Úgy idézzük vissza, mint a jóízű falatot, amelynek illata, színe, íze elraktározva agyunk egyik kis zugában örökre megmarad.

Útközben „benéztünk" egy vegyi- és egy textilgyárba. A hosszas beszámolók, üzemlátogatások után a forró nyári melegben már csak egy vágyunk volt: vizet szerettünk volna látni, mégpedig sokat. Érthető hát, hogy amikor a tó partján épült, egyemeletes szállodába értünk, mindenki csak a fürdőruhájával törődött, és irány a tó. Ez a szépséges víztömeg azonban nem egykönnyen engedi magához rajongóit. A part és a tó medre tele van éles nagy sziklákkal. Volt ugyan két-
 három stég, de azon a búcsúzó nap fényében horgászok üldögéltek, várva az esti

kapást. Így hát elég keservesen, de végül mégiscsak legyűrve az akadályokat, elmerülhettünk az annyira áhított vízben.

És ekkor jött a varázslat. Az Ohridi tó vize százszázalékosan egészséges, élő víz. Az embernek az az érzése, hogy lélegzik. Kristálytiszta vizének a mélyére lehet látni. Húsz méterre is tisztán kivehető minden szikla vagy növény. Hőmérséklete 20–25 Celsius fok, tehát langyos. Lehet, hogy furcsa a szópárosítás, de szinte duzzad a halaktól. Soha még ilyen élményben nem volt részünk. A kollégák is szinte áhítattal úsztak csendben, szó nélkül. Eszembe jutott a Balaton. Valamikor talán az is éppen ilyen „szűziesen" tiszta, mélységesen üdítő lehetett. Megvallom, fájt érte a szívem.

Az Ohridi tó déli része országhatár Jugoszlávia és Albánia között. A 30 kilométer hosszú, 15 kilométer széles és 350 négyzetkilométer kiterjedésű tó keleti partját Galícia csúcsa választja el a Prespa tótól, déli és nyugati partrészén Albánia határhegyei emelkednek, északon pedig a komor, fenséges hegyek dombokká szelídülve övezik a tavat. Ezen a partrészen épültek fel az üdülőtelepek és szállodasorok. Az Ohridi tó körül nincs semmilyen üzem, és a szállodák sem vezethetik be szennyvizüket a tóba. Vizét a Crni Drim forrásból kapja. Struga városánál a tó átalakul folyóvá és átszelve a várost, maga vájta medrében halad végső céljáig, az Adriai-tengerig.

Az üdülőtelepektől néhány kilométerre fekszik a város, Ohrid, amelyről ez a csodálatos tó a nevét kapta. Illír törzsek alapították az időszámításunk előtti III. században. Földrajzi fekvése folytán az évszázadok során sokféleképpen alakult a sorsa. Volt fényes püspöki székhely, a bolgár–macedón állam fővárosa, befogadta falai közé Cirill és Metód tanítványait, a híres papokat, Naumot és Klimentet. Volt rabszolgatábor a török időkben, majd ismét felfelé ívelt a sorsa. Kereskedőközpont lett egészen a XVIII–XIX. századig, amikor is megindult a vasútépítés, amely Ohridot elkerülte, s így ismét visszasüllyedt az elhanyagolt és elfelejtett szürke kisvárosok sorába.

Megújulása csak az utóbbi évtizedekben kezdődött. A tó idegenforgalma fellendítette Ohrid gazdasági életét is. Ma már ismét az a pezsgő, eleven, izgalmas keleti város, ahol az idegen mindig talál látnivalót. 20 000 lakosa van. A macedónokon és albánokon kívül sok a török és egy furcsa nevű népcsoport, a kuco-

vlahok. Jelentős kikötője van. Építészetileg Ohridban keveredik a török és az albán stílus. A fehér falú, az emeleti részeken kiugrókkal díszített, tetejükön nyitott nagy erkélyes házak egyedi, sajátos hangulatot adnak a városnak.

Ohridban és környékén sok a kolostor és a templom. A hat, hét, nyolc évszázaddal ezelőtt épült műemlékek a legszebb ikonokat, fafaragásokat, rézdíszítéseket őrzik falaik között. Sok a török időkből ittmaradt építészeti remekmű is. Hidak, dzsámik, fürdők tarkítják ezt az amúgy is színes, eleven, hangulatos városképet, mely méltó párja a csodálatosan kék kristálytiszta tónak.

A BOSNYÁK GAZDASÁGI CSODA – DOBOJ

Jugoszlávia hétköznapjairól írni nem könnyű feladat. A különböző nemzetiségű köztársaságokban felépülő sajátos társadalmi rendszer – az önigazgatás – az ország tájaihoz idomulva mindenütt más tartalommal töltődött meg, a terület gazdagságától, természeti kincseitől, hagyományától és kultúrájától függően. Egyes köztársaságok esetében a „startkőtől" való indulást a társadalmi és gazdasági fejlődés évszázadai választják el. A fejlett és a fejletlen köztársaságok vezetői és lakói csupán egy dologban hozhatók közös nevezőre; abban a vágyban, hogy területük számára megszerezzék, felépítsék mindazt, amit a további fejlődéshez, gazdagodáshoz szükségesnek tartanak.

Az ország közös kasszájában korlátozott összeg van, amely csak nagyon indokolt esetben vehető igénybe. Marad tehát a lehetőségek önálló, ügyes felhasználása. Hogy ez hogyan valósul meg a gyakorlatban, arra a legjobb példa Doboj, ez a bosznia-hercegovinai kisváros, a jugoszláv életforma és a fejlesztési lehetőségek egyik példája.

Doboj már a második világháború előtt is e fejletlen, nagyon szegény mezőgazdasági vidék központja volt. Háromezer lakosú járási székhely, két orvossal és két iskolával, ahol mindössze néhány általános iskolai tanító oktatott. A város környékén ebben az időben erdőket termeltek ki, így „vasútja" is volt, egy egy-

Crna Gora

Crna Gora-i népviseletek

A vízhordás az asszonyok dolga a Fekete Hegyek országában

Pihenő a hegyoldalban

A tengerbe nyúló város — Budva

Melegített tengervíz — uszoda az Adria legszebb partján

Dubrovnik főtere

Az a csodálatos tenger...

A Seherezádéről elnevezett dubrovniki kaszinó mór stílusú épülete

Vitorlás a kotori öbölben...

Kezdődik a mimóza ünnepség...

Pálmafák és vitorlások

Ulcinj. Az itt lakók nagy része még ma is halászatból él

A nudista strand... fényképezni csak tisztes távolból volt tanácsos...

Zsákmányukkal ide futottak be Ali hajói

Skopje. Már semmi sem emlékeztet 1963. július 26-ra a szörnyű földrengés napjára, amikor percek alatt 16 000 ház dőlt romba és 1070 ember lelte halálát a romok alatt

A Skopje–Gevgelija–Athén autópálya egy részlete

Rézművesek, bőrdíszművesek, fafaragók, ezüstművesek – boltocskák és mesterek az apró házakban évszázadok hagyományait őrzik Skopje régi városnegyedében

sínpályás, csak teherszállításra alkalmas vonal. Az elmaradottság, az írástudatlanság a terület lakosságát elzárta a világtól.

A szocialista Jugoszlávia megszületése után Doboj éppen ennek az egy szál vasútnak köszönhette, hogy ráirányult a figyelem. A vasúti pályát ugyanis megkímélte a háború vihara, így fontos vasúti közlekedési csomóponttá válhatott. Az építési lázban égő ország köztársaságaiból ifjúsági brigádok érkeztek és a helyiekkel összefogva megindult az építés. Utakra volt szükség az áru szállításához: építettek hát! A vasúti pályát újabb sínpárokkal bővítették. A közös munkában a dobojiak barátokat szereztek az ország különböző területeiről, s ez a kapcsolat később igen hasznosnak bizonyult, amikor már túljutva a kezdeten, a város és környékének fejlesztéséről volt szó.

Mivel munkaszeretetükön és beépítetlen területeiken kívül más „kincsük" nem volt, ezt ajánlották fel a különböző köztársaságoknak. „Építsetek üzemet nálunk, olcsón adjuk hozzá a telket és a munkaerőt." A gazdagabb, iparosodottabb köztársaságok, kifogyva már a szabad területből, kapva-kaptak az ajánlaton. Így jutott el az ipar Dobojba. Ma már több nagyüzem dolgozik itt. Távvezetéket készítő gyáruk az ország egyik legnagyobb üzeme. Van alacsony feszültségek berendezéseit gyártó üzem, szörp- és gyümölcsfeldolgozó, textil- és bútorgyár, mezőgazdasági termékeket felvásárló élelmiszer- és húsfeldolgozó központ.

A vasutat sem hanyagolták el. A közös alapból, a környező érdekelt köztársaságoktól és a saját tartalékból tovább fejlesztették a pályahálózatot és ma már modern irányítóeszközökkel felszerelt, nagy kiterjedésű vasúti csomópont működik Dobojban, amely a környék lakóinak 40 százalékát foglalkoztatja.

Az ipar és a vasút fejlesztése megváltoztatta a város arculatát is. A hajdani 3000 lakosú település 30 ezres nagyvárossá fejlődött, amelyben a környező erdőkből kihasított ősparkok körül, hangulatos együttest alkotva keveredtek a rég múlt idők jellegtelen földszintes házai az utóbbi évek nyolcemeletes lakóházaival. A rendezett utcákban modern üzletsorok. A forgalmat autóbuszok bonyolítják le.

A járás akkori tanácselnöke egy 36 éves, helyi származású fiatalember, Kasim Osimovics volt. Szerelmese ennek a földnek, örökmozgó, tevékeny, ötletekkel teli alkat. Életútja a számunkra megszokott: édesapja a vasútnál dolgozott, hárman voltak testvérek, ő maga még alig érte el a tizenötödik életévét, amikor már

részt vett mindenféle mozgalmi munkában. Hamar felfigyeltek a jó eszű, ügyes fiúra, s az ifjúsági szervezet vezetője társadalmi ösztöndíjra javasolta. A tagság meg is szavazta, és így beíratkozhatott a jogi egyetemre Szarajevóban. Egyetemi évek, diploma, majd visszatérés Dobojba, ahol először üzemekben dolgozott a jogügyi osztályokon, később szakosította magát és átkerült a helyi bíróságra. Néhány évi munka után megválasztották a járási tanács elnökének.

Őszinte ember, nemcsak az eredményeket hangsúlyozza, nyíltan beszél a gondokról, problémákról is. „Látták Dobojt, ugye? Kellemes, szép város. Ezt nem azért mondom, mert itt születtem és én vagyok a járási tanács elnöke is. A vendégségbe érkezők mind ezt állítják. Mi büszkék vagyunk a fejlődésünkre és kielégítőnek tartjuk.

De ez a növekedés napról napra szaporítja gondjainkat. A környék lakossága mind ide – a városba – áramlik. Munkahelyeink száma ugyanakkor korlátozott. Sok a fiatal, húszezren tanulnak a különböző iskolákban. 2000 egyetemistánk is van. Az ő számukra is gondoskodnunk kéne a megélhetésről a diploma megszerzése után. Valamennyien szeretnének visszatérni ide, szűkebb hazájukba, rokonaikhoz, szüleikhez.

Sok mindennel próbálkozunk. Nemrégiben például köteleztük az üzemeket, hogy az eddiginél nagyobb számban alkalmazzanak fiatal diplomásokat. Megmondom őszintén, még nemigen tesznek eleget ezeknek a fontos társadalmi követelményeknek. Az a véleményük, hogy a gyakorlatban a fiatal emberek hátrányt jelentenek. A termelés szervezett, gyors menetében a gyakorlottabbak nem érnek rá segíteni, magyarázni a fiataloknak. Arra hivatkoznak, hogy az önigazgatás alapelve: minél kevesebb költséggel minél többet termelni, s a létszámnövelés ezzel ellentétben áll. Mi ezt általánosságban elfogadjuk, de ezekben az esetekben nem támogathatjuk. És ez sok, néha bizony éles hangú vitához is vezet.

A járásban 100 000 ember él. Ebből 16 500 helyben dolgozik, ipari üzemekben vagy egyéb helyen. Az ötéves tervünk végére szeretnénk elérni, hogy ez a szám 22 000-re emelkedjen. 5000 helybeli dolgozik jelenleg külföldön vendégmunkásként. Őket is visszavárjuk, majd ha lejárt a szerződésük. Ragaszkodnak a hazai tájhoz, az itt élő családtagjaikhoz. Sokan közülük nagyobb összegeket adtak Doboj fejlesztéséhez, szépítéséhez. Hogyan mondjuk meg ezeknek az emberek-

nek, akik nehéz körülmények között éveket töltenek távol a hazájuktól, idegen, soha meg nem szokható körülmények között, hogy nem tudunk nekik munkát adni?

Amikor hazajönnek látogatóba, elbeszélgetünk velük, szintén nem titkolva a gondjainkat. Ők is próbálkoznak sokfélével, legutóbb például arról volt szó, hogy összeadják félretett pénzüket és egy szövetkezethez hasonló társulást hoznak létre, hiánycikkek gyártására. Ezt a módszert másutt is kipróbálták és értek el eredményeket. 1000 főt tartunk nyilván az állandó munkanélküliek listáján. Róluk a legnehezebb gondoskodni. Legtöbbjük teljesen szakképzetlen, sem írni, sem olvasni nem tudnak. Van aztán diplomás munkanélkülink is. Ennek az az oka, hogy az iskolai képzés egyáltalán nem veszi figyelembe, hogy az egyes területeknek milyen szakemberekre van szükségük.

Gondjainkat súlyosbítja, hogy a járásban sok a megműveletlen föld. Gépekből nagyon kevés van és a használatuk drága. Az idős parasztok már nem bírják a munkát. Ez a társadalmi réteg semmivel sem tud hozzájárulni a közös terhek viseléséhez. Nem fizetnek például adót, de élniök nekik is kell valamiből – tehát támogatásra szorulnak.

Gond a lakásépítés is. Sajnos a lakások járásszerte lassan épülnek és nagyon drágák. Tudom, ez nemcsak jugoszláv sajátosság, de ez egy cseppet sem vigasztalja azokat, akik évek óta várnak otthonra. Mi évente 1200 lakást tudunk a társadalmi hozzájárulásból építeni, s körülbelül 1000 ház, illetve lakás magánerőből készül, ez még mind kevés. Ezek a főbb problémáink. Tudjuk, hogy megoldásukhoz türelem, pénz és idő kell.

Megváltozott az emberek szemlélete, tudata is ezen a tájon. Képzelje el ezt az országrészt olyannak, amilyen még nem is olyan régen volt. A kőkemény feudális értékrendjével, életformájával. Tudja, ide a XX. század szinte egyik évről a másikra robbant be. 20 évvel ezelőtt még fátyolt hordtak a nők az arcukon, nem járhattak dolgozni, életüket a ház négy fala határolta. Ma meg, nézzen be este a hotel bárjába. Magától értetődő természetességgel szórakoznak és ugyanígy vesznek részt a társadalmi életben is. Ez a nép autóbuszt vagy speciális munkagépeket életében nem látott 20 évvel ezelőtt. Ma meg dolgoznak velük, utaznak rajtuk. Ezeket a változásokat meg kellett emészteniök, meg kellett birkózniok önmaguk szemlé-

letével, életmódjával. Még azt is meg kellett tanítani, hogy a közösség vagyona nem mindenkié, nem hordható el tetszés szerint."

Doboj és a hozzá tartozó 10 járás nyereséges. Nincs tartozása egyik köztársaságban sem, és ez rendkívüli teljesítmény. A város vezetői szeretnék ezt a helyzetet állandósítani. Ehhez azonban önálló, hasznot hozó (tehát más köztársaságoktól független) beruházások kellenek. Ilyen beruházási cél, hogy Dobojt kereskedelmi és egészségügyi központtá fejlesszék. Az alap megvan. A kereskedelmi központhoz adottak az utak, a vasút. Egészségügyi központjuk pedig olyan korszerű és jól felszerelt, hogy hozzá hasonlóval ez idáig a többi köztársaság közül senki nem rendelkezik.

Az egészségügyi központ igazgatója, az országos hírű ginekológus, dr. Mulaomerovics Nurudin bizonyára a doboji nők bálványa. Magas, karcsú, ősz hajú, kellemes arcú, jó humorú férfi. Bosnyák származású, tehát ennek a földnek a szülötte. Elsősorban az ő és munkatársai tevékenységének, áldozatvállalásának köszönhető e nagyszabású kórházi, egészségügyi, gyógyszertári és higiéniai üzemegyüttes. A kórház szintén az önigazgatás elve szerint dolgozik, vagyis saját anyagi erővel igyekszik megvalósítani fejlesztési politikáját.

1965-ben, amikor elkezdték ezt a munkát – vagyis a meglevő, háborúból ittmaradt néhány barakképületet átépíteni és egészségházzá, kórházzá fejleszteni – 60 millió dinár kölcsönt kaptak Bosznia–Hercegovina közös köztársasági alapjából. Akkoriban csak egy egészségházat és néhány kis kórtermet akartak építeni. Az építkezésnek híre ment, s a járásokból egyre-másra érkeztek a községek, falvak vezetői. Sorban felajánlották, hogy ki többel, ki kevesebbel, de hozzájárul egy nagyobb kórház építéséhez. Így megoldódna a gondjuk az állandó egészségügyi ellátással.

1967-ben egyesültek a köztársaság többi betegellátó intézetével és közös fejlesztési tervet dolgoztak ki. A doboji kórház együttese volt az első szervezet az országban, amely 10 járás teljes egészségügyi és kórházi ellátását vállalta. Az önigazgatási elvek alapján szigorú gazdasági rendszert dolgoztak ki, amelyben minden részlegnek meg kell keresnie a fenntartásához, fejlesztéséhez szükséges összeget. Egy év elteltével alakult ki a mai napig is érvényes „rangsor" az önmagukat eltartani képes osztályok és a többi részleg számlájára gyógyító osztályok között.

Rendkívül érdekes volt az a beszélgetés, amelyet a látogatásunk alkalmából

egybehívott orvosokkal folytathattunk. Dr. Turalics, dr. Stenger, dr. Jaromaz, a főnővér és a segédszemélyzet képviselői részletesen beszámoltak osztályuk anyagi helyzetéről. Valamennyien nyereségesen dolgoztak, kivéve a sebészetet és a gyermekgyógyászatot. Mindkettő, ahogy megjegyezték, „a többiek számlájára él". A kórház számára a legtöbb hasznot a plasztikai sebészet biztosítja. Az egészségügyi központ egyébként minden olyan szolgáltatást megfizettet a beteggel, amely megítélésük szerint a szokásosnál költségesebb. A munkások és a földművesek biztosítási összegeiből az üzemek, illetve a tanácsi szervek meghatározott százalékot fizetnek az egészségügyi központnak. Ha a munkaszervezet valamilyen ok miatt nem tudja ezt az összeget befizetni, a dolgozónak kell a kezelési költség 30 százalékát kifizetnie.

Szó esett a kórház dolgozóinak életkörülményeiről is. Fizetésük 1976-ban beosztástól függően 4000–6000 dinár, a segédszemélyzeté 1600–2000 dinár volt. „Hálapénz" nincs, ezt a fogalmat itt nem ismerik. Magánrendelést sem folytatnak. Az orvosi munka kizárólag az egészségügyi központra korlátozódik.

Nurudin doktor elmondta, hogy neki személy szerint rendkívül nagy gondot jelent az orvosutánpótlás biztosítása. Munkaszervezetük ezért megszavazta, hogy tanulmányi segélyt nyújtanak 1000-től 1600 dinárig olyan orvostanhallgatóknak, akik harmadéves vizsgáikat már sikeresen letették és vállalják, hogy a járásban dolgoznak.

Bosznia–Hercegovina e nemrégen még oly szegény része valóban évszázadokat „ugrott át" évek alatt. Ma már az a gondjuk, hogy minél rövidebb idő alatt alapozzák meg gazdagabb holnapjukat.

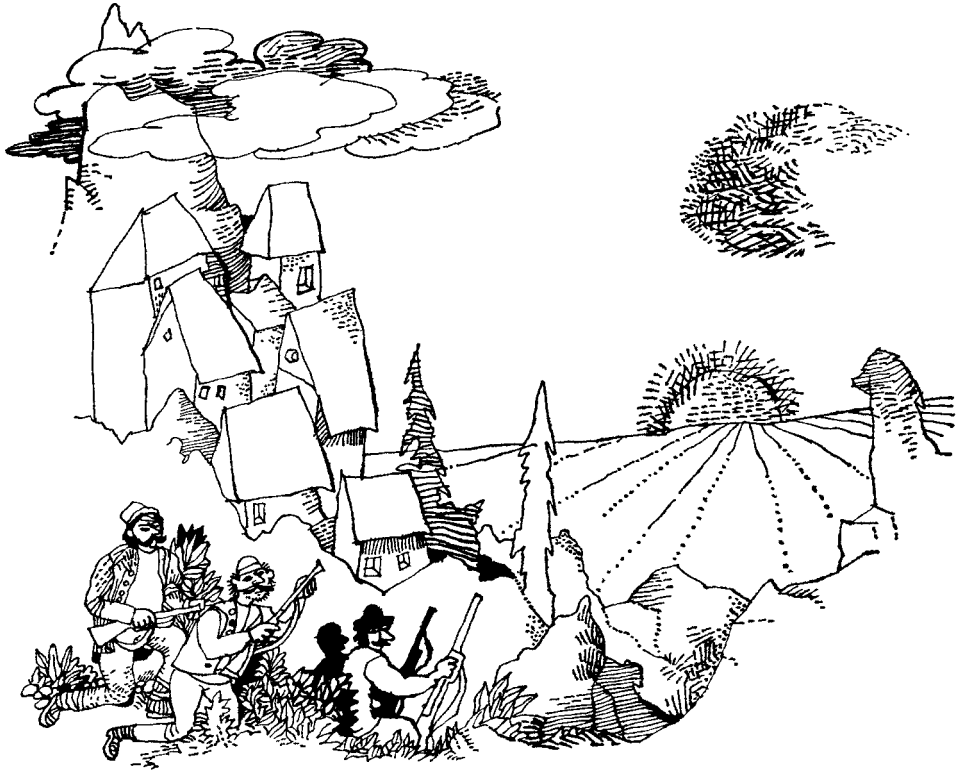

Gondok, érdekességek

TÁMAD A FEKETE HIMLŐ

1972 tavaszán, pontosabban március első napjaiban az egész ország három Koszovo tartománybeli faluval foglalkozott. Macedóniától a tengerpartig huszonnégy óra alatt megismerték Orahovac, Prizren, Gyakovica nevét. Gyakovicában kezdődött és villámgyorsan terjedt, először a másik két faluban, majd az ország más városaiban a feketehimlő-járvány.

Jugoszlávia soknemzetiségű lakosai között szép számmal vannak muzulmánok is, akik minden évben részt vesznek a mekkai zarándoklaton. Több ezer ember indul útnak ilyenkor, ki, mivel tud: autóval, vonattal repülőgéppel, autóbusszal. Rendszerint 30–40 fős csoportokat szerveznek – mivel így kevesebb az útiköltség.

A jugoszláv állami szerveknek egészségügyi okok miatt rendkívüli gondot okoz ez a mindenéves népvándorlás. Bár szigorú egészségügyi előírások vannak és még szigorúbb büntetéseket rónak ki azok megszegőire, minden hiába. A zarándoklat részvevőinek többsége elkerüli az orvosokat, és attól sem riadnak vissza, hogy hamis papírokkal igazolják – már túlestek a védőoltásokon. Így tehát megkapják az utazási engedélyt és visszatértükkor behurcolják a kolerát, a himlőt, a járványos bőrbajt, a különböző gyomor- és bélfertőzéseket. Ez történt 1972-ben is. A fekete himlő bacilusát egy 35 éves gyakovicei zarándok hozta be az országba.

Jugoszláviában legutoljára 42 évvel ezelőtt volt feketehimlő-járvány, s a közben felnevelkedett orvosnemzedék csupán könyvekből ismeri e szörnyű betegséget. Így történhetett meg, hogy a fiatal körzeti orvos azt hitte, a férfi valamilyen kisebb jelentőségű fertőzést kapott. Ekként is kezelte – penicillininjekciókkal –, amitől a himlős ember sokkot kapott. Ekkor került csak a kórházba, ahol a jelentkező kiütések miatt még tovább küldték, gondolván, hogy valamiféle bőrbetegsége van. Végül is egy idős orvos ismerte fel a bajt, de akkor a himlős beteg már több kórházat megjárt, orvosok tucatjai tapogatták, vizsgálgatták. A járvány elterjedt.

A betegség felismerése után azonnal megtörtént a fertőtlenítés és az elkülönítés, de már késő volt. A faluban a megfertőzött családtagok, a kórházakban ő maga és a vele foglalkozó orvosok terjesztették el a járványt. A fekete himlő egyszeriben több helyen is felütötte a fejét. A legnagyobb számban persze Gyakovicán, Ora-

hovácon és Prizrenben. Az egészségügyi minisztérium 70 orvosból álló brigádot küldött a fertőzött területekre. Azonnal betiltottak mindennemű áruszállítást és utazást a fertőzött területekre, vagy onnét más városokba.

Koszovóról tudni kell, hogy Jugoszlávia egyik legelmaradottabb területe, ahol tízezrével élnek még az írástudatlanok. Hiába voltak tehát a házak falán a falragaszok, amikor az emberek hírét vették a járványnak, felpakoltak, és elindultak az ország más helységeibe, „menekülve a bajtól". Így hurcolták végig a himlőt nagy területeken. Alig telt el néhány nap, és már 2500 embert kellett karanténba vinni az ország különböző helységeiből. A járvány tovább terjedt. Az egészségügyi miniszter vezetésével neves orvosprofesszorokból álló bizottság alakult, amely naponta adott helyzetjelentést a betegség terjedéséről és az oltások kiterjesztéséről. Ekkor már tizenegy ember halt meg fekete himlőben. Az országot kerületekre osztották és minden orvost arra köteleztek, hogy a lehető leggyorsabban listát készítsen azokról, akik érintkezhettek a fertőzöttekkel. Így sikerült több száz embert, ha későn is, de karanténba zárni, s megakadályozni, hogy bolyongásuk közben továbbhurcolják a betegséget.

A rendkívül súlyos helyzetet még tovább nehezítette, hogy a védőoltás ellenére az emberek szervezete napokig – pontosan négy-öt napig, amíg a vakcinák hatása jelentkezett – védtelen volt a fertőzéssel szemben. Ennek oka az volt, hogy a lakosság évtizedek óta nem kapott himlő elleni védőoltást, tehát a szervezetnek idő kellett ahhoz, hogy védőanyagot termeljen ki.

A védőoltásokat közben már az ország egész területére kiterjesztették. Szigorúan ellenőrizték, hogy ezekről a helyekről semmiféle áru ne kerüljön a fertőzéstől még mentes területekre, és ismételten megtiltották az utazást, még a postai szállítást is.

A környező országok is aggodalommal figyelték a jugoszláv egészségügyi szervek megfeszített küzdelmét a szörnyű járvány ellen, és erejükhöz mérten igyekeztek segíteni is. Gyógyszert és egyéb egészségügyi cikkeket küldtek, és kötelezővé tették a védőoltást mindazok számára, akik azokban a napokban kénytelenek voltak Jugoszláviába vagy azon át utazni. Belgrádban a kijelölt kórházak előtt ezrek és ezrek várakoztak nap, mint nap a védelmet nyújtó oltásért. Az orvosok napi 16–18 órát dolgoztak, szinte megszakítás nélkül. Bár még csak tavasz

volt, az enyhe idő lehetővé tette, hogy azok, akik megkapták a védelmet nyújtó „kis karcolást", fedetlen felső karral mehessenek haza. A rettenetes zsúfoltságban ugyanis nem volt egy talpalatnyi hely sem a kórházakban vagy azok körül, ahol a beoltottak megvárhatták volna, amíg a bőrbe karcolt anyag „felszárad".

Az egészségügyi bizottság munkája nyomán a lapok mindennap közölték, hogy melyik területen, hány újabb megbetegedés van. Már Belgrádban és más városokban is felütötte a fejét a fekete himlő, sőt olyan távoli helységekben is, mint a vajdasági falvak és városok. De írtak a lapok másról is. Éles hangú cikkek jelentek meg arról, hogy a szükséges és jó rendeletek betartását miért nem ellenőrzik kellőképpen. Miért kell egy egész országnak szenvedni néhány törvényt nem tisztelő, azt megsértő ember miatt?

A riporterek nyitott kapukat döngettek. Ekkor már javában dolgozott az a bizottság, melynek ki kellett derítenie, ki és mikor hozta be a fekete himlőt Jugoszlávia területére. Rövid idő múlva aztán fény derült mindenre.

A jugoszláv hatóságok néhány héttel a mekkai zarándoklat megkezdése előtt hírt kaptak arról, hogy Irakban kolerajárvány dúl. Mivel féltek a kolera behurcolásától, felkérték a muzulmán hivőket, hogy útjukat kizárólag repülőgéppel és a szükséges oltások megkapása után tegyék meg. A hivők egy része eleget is tett a kérésnek. Akadt azonban egy kisvárosban, Bitolában egy élelmes üzletember, aki sokat akart keresni a hivők vallásosságán. Megállapodott az egyik üzemmel, hogy bérbe vesz néhány autóbuszt sofőrrel együtt, és azon utaztatja a zarándoklatra menőket. Így is lett. A buszokkal 1000 ember indult útnak. Útközben oda is, vissza is több helyen, több esetben megálltak pihenni, éjszakázni. Így kerültek néhány olyan falu közelébe, ahol feketehimlő-járvány dúlt. Igaz, erről senki sem beszélt nekik. De az utasok között ott volt az a gyakovicei férfi is, aki bement az egyik faluba. Ott kapta a fertőzést.

Megvolt tehát az ok és az okozó. De ez akkor már mit sem segített az országon. Az orvosok folytatták kimerítő harcukat a fertőzések terjedése és halálos kimenetele ellen. A járványtól megkímélt területek lakói folytatták megszokott életüket, a gyermekek iskolába jártak – csupán a tömegrendezvényeket, sporteseményeket, bálokat tiltották be a hatóságok a fertőzés terjedésének megakadályozására.

Múltak a hetek, az izgalom lassan lecsillapodott és a nyomasztó esemény után,

úgy április közepe táján hivatalos jelentés adta hírül, hogy a járvány „levonulóban" van. Már csak 149 új beteget jelentettek. Az erőfeszítéseknek és a fokozott gondoskodásnak köszönhető, hogy viszonylag kis számban, mindössze 25-en haltak meg fekete himlőben. Az Egészségügyi Világszervezet is a jugoszláv orvosok segítségére sietett. Az oltással foglalkozó orvosok számára nagy teljesítményű oltópisztolyokat küldtek, amelyekkel egy óra alatt 600 000 embert lehetett beoltani. Megszűnt az oltóanyaghiány is, mivel sok ország küldött újabb szállítmányokat. Az ország teljes lakossága megkapta a védőoltást.

A járvány csillapodásával azonban erősödtek a sajtóviták. A lapok, a tv és a rádió munkatársai naponta interjúvoltak meg különböző beosztású orvosokat, akik az ország egyes vidékein uralkodó egészségügyi helyzetről és az elemi higiénia hiányának problémáiról beszéltek. Sok értékes és jó javaslat hangzott el, amelyekből azóta több meg is valósult. Szigorították az ellenőrzést a zarándokútra indulóknál is. A vallási ünnepre hosszú ideig csak repülővel lehetett oda- és visszautazni. Az országot sújtó szörnyű kórt, amelyet felelőtlenségből és pénzéhségből zúdítottak az emberekre, a *Politika* vezércikke úgy ítélte meg, mint „olyan rosszat, amelynek jó oldala az volt, hogy felnyitotta az ország illetékeseinek szemét néhány sürgős gond megoldására".

EGY SÚLYOS ÖRÖKSÉG

Vérbosszú! E szó hallatán rendszerint izgalmas lövöldözésekben, véres jelenetekben bővelkedő olasz filmek jutnak az eszünkbe. Kicsit valószínűtlen történetek, hiszen a XX. században élünk, életünket törvények szabályozzák, amelyek áthágása nem történhet büntetlenül. Ki az, aki sokévi börtönt kockáztatna csupán azért, hogy önkezével álljon bosszút egy sérelemért? Valahogy mindig ez jutott az eszembe, amikor végignéztem egy-egy ilyen filmet. Annál nagyobb volt a megdöbbenésem, amikor a jugoszláv napi- és hetilapok egyre-másra véres bosszúállásokról adtak hírt.

Olvashattunk egy apáról, Bruno Csalicsról, aki teherautó-vezetőként dolgozott, s egy vidéki útján pótkocsis teherautót vezetett. Műszaki hiba miatt (ezt később a bíróság hivatalos szakértője is megállapította) a Pljevei Moracsa kolostornál a pótkocsi leszakadt és felfutott a járdára, ahol a Pavelics család 10 éves kisfia játszott. A pótkocsi elsodorta a gyereket, aki a kórházban belehalt sérüléseibe. A gyermek szülei bosszút esküdtek az ismeretlen teherautó-sofőr ellen. Hosszú hónapokig nyomoztak utána, felkutatták a lakhelyét, megtudták, hogy van egy 11 éves kisfia, Brunó. És a fájdalomtól eszét vesztett Pavelics család bosszút esküdött a kisfiú ellen.

A szemet szemért – fogat fogért elv alapján megegyeztek egy falubeli barátjukkal, hogy az végrehajtja a vérbosszút. Kifigyelték, hogy a gyermek melyik úton megy az iskolába. Egyszer megvárták, és megkérték, mutassa meg nekik a községi temetőhöz vezető utat. A gyermek velük ment és a három felnőtt egy elhagyott helyen több késszúrással végzett vele. Tettük után a segítő „jóbarátnak" pénzt adtak, majd nyugodtan hazautaztak és végezték a dolgukat, mintha mi sem történt volna. A több száz kilométerre végrehajtott szörnyű tettről azonban az asszony elejtett valamit a szomszédoknak. Így a dolog mégis kiderült, s a három embert halálra ítélte a bíróság.

A vérbosszú sokszor apró félreértések következménye. Bijelo Poljében például két kisgyermek veszekedésével kezdődött. A szülők, védve a maguk csemetéjét, tovább folytatták a csetepatét, s a veszekedésből harag, majd gyűlölködés lett. Egy nap a két kisfiú megint hajba kapott valamin. A szülők kirohantak, előbb csak szavakkal sértegették egymást, majd a fegyverhez nyúltak. A két család harcában egy 22 éves és egy 25 éves fiatalember vesztette életét. Tizenöten kisebb-nagyobb sérüléseket szenvedtek és hetekig feküdtek a skopjei klinikán.

A szörnyű hagyomány végrehajtását sok esetben még a hivatalos szervek jelenléte sem tudja megakadályozni. Ugyancsak Bijelo Poljében történt az alábbi eset, a helyi bíróság egyik tárgyalótermében. A 21 éves R. Hasanmetajt egy 17 éves diáklány megöléséért vonták felelősségre. Amikor a bíró a vád beismerésére szólította fel a vádlottat, a közönség sorából felállt a leány apja és két lövéssel végzett a fiúval.

Egész Jugoszláviát megrázta az a tragédia, amely egy vasárnap délutáni futbal-

lozással kezdődött. Néhány fiatal fiú játszott a falu határában egy lucernás mellett. A tulajdonos – aki egyébként az egyik játékos rokona volt – szólt, hogy hagyják abba a labdázást, mert félti a termést. A futballozók nem válaszoltak, tovább játszottak. Amikor a labda ismét a lucernásba esett, és a fiúk berohantak érte, a felbőszült rokon puskával jelent meg és le akarta lőni a fiukat. A rokon gyerek megpróbálta lebeszélni erről, de amikor a másik egymás után dugdosta be a töltényeket a tárba, a fiú megijedt, és kicsavarta a kezéből a fegyvert. A dulakodás közben meg is ütötte az öreget.

Az idős férfi a pofon után szó nélkül megfordult, s bement a házba. A fiatalember hazatérve elmondta apjának, mi történt. Az rosszat sejtett, és elment az idős emberhez, hogy bocsánatot kérjen tőle és visszaadja a puskáját. A lucernás gazdája azonban felesége fejkendőjét kötötte a fejére és kijelentette, hogy ő már akár asszonynak is tekinthető, mivel elvették a fegyverét és arcul ütötték. Ezt a sértést csak vérrel lehet lemosni. Többet nem is szólt, hiába próbálták a rokonok és a család jobb belátásra bírni.

Két nap múlva a kora reggeli órákban munkába menet az út mentén egy bokorból megleste az apát és a fiút. Amikor az apa elhaladt előtte, kiugrott rejtekhelyéről és közvetlen közelről kétszer mellbe lőtte a fiút. A megdermedt apa szemelátára rézpénzeket dobált a vértócsában fetrengő fiatalemberre, hogy a rossz szellemeket – akik a kiontott vérért üldöznék – elkergesse. A vérbosszú után jelentkezett a rendőrségen. Tragédia a tragédiában, hogy négy apró gyermeket és egy beteg feleséget hagyott a sorsára.

A vérbosszú különösen Koszovo tartományban dívik. Évszázados hagyományai vannak itt az önbíráskodásnak. A tartomány és az ország vezetői, az igazságügyi és rendőri szervek emberfeletti küzdelmet folytatnak a szörnyű téveszme kiirtásáért. A legszigorúbb büntetéseket szabják ki az önbíráskodók, a vérbosszú éltetői ellen. Bírókat váltanak le beosztásukból, ha félelemből kesztyűs kézzel bánnak a bűncselekmények elkövetőivel. Megtörtént ugyanis nemegyszer, hogy a rokonok megfenyegették a bírákat; bosszút állnak, ha a vádlottra „aki csak igazságot szolgáltatott" súlyos büntetést mernek kiszabni.

A falvak tiszteletben élő öregjei – akik maguk is látták, mennyire idejét múlta már az önbíráskodás – falutanácsot hoztak létre. Ezek kötelesek a vitás kérdése-

ket békésen megoldani. Országszerte híressé vált a rugovói alapokmány. Ez a kis koszovói falu példát mutatott, hogyan lehet ezt a szörnyű társadalmi betegséget meggyógyítani. A falu vezetőiből, tekintélynek örvendő embereiből, békéltető bizottságot alakítottak. Eléjük kerül minden vitás ügy, ők döntenek és szavuk ellen nincs fellebbezés.

Nem is olyan régen Rugovo még arról volt „híres", hogy itt a jónapotra adott kedvetlen válaszért is golyó járt. A békéltető bizottság rövid időn belül 510 esetben javasolt megoldást. A fegyverrel vagy késsel vett elégtétel rohamosan csökkent, majd teljesen eltűnt a falu életéből. A rugovóiaknak ma már nem kell tartaniok egymás bosszújától. Aki megszegi a faluközösség által elfogadott szabályokat, legjobb, ha azonnal csomagol és máshová költözik. A vaskézzel fegyelmet tartó közösség ugyanis szabályosan kitaszítja soraiból a „törvényszegőt". A falu lakosai nem állnak vele szóba, termékeit nem vásárolják meg, nem sietnek a segítségére, ha szüksége van rá. Rugovo azonban csak egy van. De az, hogy van, létezik, biztató jel arra, hogy ez járható út.

A vérbosszú hagyománya ellen kemény harcot folytat évek óta a sajtó, a televízió és a rádió, a tanítók az iskolákban, minden és mindenki, hogy eltűnjön végre az emberek szépülő és gazdagodó életéből a múltnak ez a szörnyű farkastörvénye.

AKI TÚLÉLTE A TÍZEZER MÉTERES ZUHANÁST

1972. január 26. Unalmasan szürke téli nap. Az utcákon magasan áll a hó, hideg szél fúj és csak az mozdul ki az otthonából, akinek nagyon muszáj. Bekapcsolom a rádiót, hogy magnóra vegyem a 10 órás híreket. A megszokott zenei jelzést várom, a leed-et, a hírek lényegét ismertető bevezetőt. Ezúttal elmarad. A bemondónő izgatott hangon jelenti be, hogy 10 000 méter magasból lezuhant egy jugoszláv felségjelű, DC–9 típusú repülőgép Csehszlovákia, pontosabban Ceske–Kamenice felett. Négyfőnyi személyzet és huszonhat utas halt meg. A gépet usztasa me-

rénylők robbantották fel a csomagtérben elhelyezett bombával. A borzalmas katasztrófát egyetlen ember élte túl, Vesna Vulovics, az egyik légikisasszony. Ennyi és nem több. Izgatott telefonálás a Tanjugba, a Jugoszláv Távirati Irodába, hátha valaki többet tud mondani. Nem sikerül, hírzárlat van – amennyit bemondtak, annyi van, tessék belőle gazdálkodni.

Este a televízióhíradóban újra csak a délelőtti szöveget ismétlik meg. Csak másnap érkezik filmanyag a hatalmas, darabokra tört repülőgépről, a hóban szétszóródott holmikról, táskákról, újságokról, ruhaneműkről; egy szörnyű szerencsétlenség néma és mégis vádló tanúiról. A filmen látható a gépfaroknak az a része, amely csodával határos módon egészben maradt, és ahol a kis konyhában a robbanás pillanatában az életben maradt légikisasszony éppen uzsonnát készített az utasoknak.

A lezuhant repülőgépre és a súlyosan sebesült Vesnára egy csehszlovák hegyi lakó talált rá, aki vadászni indult aznap. Ő értesítette a kórházat is, ahová a légikisasszonyt beszállították. Vesnának súlyos agyrázkódása, gerinc-, láb- és kartörése, valamint veresérülése volt. Életét csak az a hatalmas hóbucka mentette meg, amelyre mint puha párnára zuhant a repülőgép hátsó része.

A jugoszláv légikisasszony életéért emberfeletti küzdelmet vívtak előbb a ceske-kamenicei orvosok, később a prágai professzorok, majd az utókezelésnél a jugoszláv orvosok.

Vesna néhány hetet töltött a prágai klinikán, majd speciális sebesültszállítógéppel hazahozták Belgrádba. Újságíró-reménykedés: hátha sikerül legalább néhány szót beszélni vele a katasztrófa okáról, arról, hogy hogyan érzi magát, és mi a terve, ha felépül. Engedélyt azonban egyetlen külföldi tudósító sem kap a beszélgetésre. Mint magánember megértem, mint újságíró nem. Ott állok én is nap mint nap a belgrádi katonai klinika előtt. Sok százan vagyunk. Egyszerű érdeklődők és hivatásból kíváncsiskodók, azaz újságírók, fotósok. Az emberek kezében ajándék: virág, befőtt, csokoládé, gyümölcs. Mind neki hozták, a 10 000 méter magasból lezuhant és életben maradt szép, fiatal, szőke lánynak. Mert ennyit már sikerült megtudni. Vesna 23 éves, karcsú, hosszú szőke hajú, kedves arcú lány. Mielőtt légikisasszony lett, manökenként dolgozott az egyik nagy áruházban.

Hiába megyünk naponta a kórházba. Az orvosok igen szigorúak. Vesna még

nagyon beteg. Súlyos agyrázkódását csak most kezdi kipihenni, operált bal karja, lába és a veséje azonban szépen gyógyul. Már újságot is olvas – és ismét beszélget a szüleivel, orvosaival. Emlékszik a tragédiára és az azt megelőző mozzanatokra. Említést tesz egy férfiről, aki a stockholmi repülőtéren a várakozási idő alatt nem a többiekkel ment a repülőtéri épületek felé, hanem más irányba távozott. Vesna elmondja, hogy a felszállás előtt kollégáival ellentétben ő a farnál levő ajtón ment be a gépbe, s éppen a robbanás pillanatában végzett az uzsonnacsomagok kibontásával.

Múltak a hetek. Vesna Vulovics 10 000 méteres zuhanása lekerült az újságok címoldaláról. Más újdonságok, érdekességek akadtak, fontos események és Vesnáról egy időre megfeledkeztünk. Három hónap elteltével ismét megpróbáltam beszélgetési engedélyt kérni. Nem kaptam meg. „Nemsokára felépül és akkor majd sajtókonferenciát tart" – ez volt a válasz.

Fél év telt el és egy reggel az újságok címoldalán ott mosolygott a vékony szőke lány. A lapok hírül adták, hogy gyógyultan távozott a kórházból és hosszabb utókúrára a tenger mellé utazik. Néhány hazai újságíró engedélyt kapott egy rövid beszélgetésre. Vesna, ahogy írták, minden segítség nélkül, lassan óvatos léptekkel jött a kórház igazgatójának szobájába, ahol az újságírók vártak rá. Könnyű nyári blúzban volt és farmernadrágban. Mosolyogva, nyugodtan, halkan beszélt.

– Örülök – mondta – hogy végre úgy élhetek majd, mint a többi ember. Hőst akarnak faragni belőlem, pedig csak szerencsés vagyok. Arra a januári napra csak a testemen levő forradások emlékeztetnek. Az emlékezetem szinte semmit sem őrzött meg belőle. Ha a tenger mellett teljesen meggyógyulok, elutazom Csehszlovákiába, hogy köszönetet mondjak azoknak, akik elsőnek ápoltak és gyógyítottak. Szeretnék elmenni arra a helyre is, ahol a gép lezuhant. Beszélni akarok azzal az emberrel, aki amikor rám talált a hóban, levetette és rám terítette a bundáját, hogy ne fagyjak meg a hidegben, és aki hordágyat és orvosokat szerzett szinte percek alatt. A terveiről ezt vallotta: „Szeretnék megint gépre kerülni. Az orvosok nagyon biztatnak. Azt mondják, hogy egészségileg nem lesz semmi akadálya. Bár tudom, hogy ezt a pályát már nem tekinthetem többé hivatásnak, mégis szeretnék újra repülni."

Vesna elutazott a tengerre. Egyetlen külföldi tudósító sem beszélhetett vele.

Két év telt el, és egy nyári napon meghívást kapunk a csehszlovák nagykövetség fogadására. A Bulevar Revoluciján levő nagykövetség ódon bútorokkal berendezett, óriási termeiben elegáns nők és férfiak sokasága. Egy sarokban apró bársonypamlagon karcsú, fekete hajú fiatal férfi ül, mellette egy szőke, szép arcú lány: Vesna Vulovics. Nem akarok tolakodni, de ez most olyan szerencse, amely tíz évben, ha egyszer akad.

Beszélgetni kezdünk, Vesna és vőlegénye igen barátságosak, kedvesen válaszolnak. Igen, meggyógyult. Úgy érzi teljesen. Az utókúra tökéletesítette a megelőző orvosi kezelést. Igaz, mozgása merevebb lett, a lába néha fáj és gyorsan elfárad. Több pihenésre van szüksége, mint a zuhanás előtt. De él és ez mindennél fontosabb. „Néhány napja jöttem vissza Ceske-Kamenicéből. Agyonszeretgettek. A ki nem mondott kívánságomat is teljesítették. Nagyon jól éreztem ott magam". És most mihez lát majd, újra légikisasszony lesz? – kérdeztem. Szép arcocskájáról eltűnt a mosoly. „Nem, nem lehet. Az orvosok nem javasolták a repülést. Valamilyen más munkát keresnek majd a számomra."

Néhány hét múlva Vesna a jegykiadó osztályon kapott állást. Később hallottam, hogy nemsokára férjhez megy. A szerencse úgy látszik végleg társul szegődött e kedves fiatal lányhoz. Bárcsak kitartana mellette, megérdemli!

NEM KELL HOLD A VERSÍRÁSHOZ

Öregecske autónkkal bizony sokat kínlódtunk. Szervizről szervizre jártunk, de a legtöbb helyen csak összecsapták a munkát, amolyan tessék-lássék módra, aztán néhány nap vagy hét elteltével, megint mehettünk a szerelőhöz pénzt kiadni, bosszankodni.

Egy alkalommal valamilyen anyag miatt belátogattunk a Tanjug szerkesztőségébe. Beszéd közben szó esett a gépkocsikról is. Elmondtuk, hogy milyen szükségünk lenne egy jó autószerelőre, de nincs szerencsénk. Aranyért sem találunk olyat, aki vállalná is a felelősséget a munkájáért. Az egyik szerkesztő megszólalt:

jó szerelő kell? Ajánlok én nektek, és már diktálta is a nevet és címet: Dragisa Krunics. Már hazafelé tartottunk, amikor – ahogy pestiesen mondják – leesett a tantusz. Hát persze Krunics, épp a múltkoriban volt róla egy igen érdekes riport az újvidéki televízióban. Ha valóban ő az, nagy szerencsénk van . . . és ő volt: Krunics a költő, a festő és mellesleg autószerelő, mégpedig kiváló szakember, mert hát, hogy szavait idézzem – élni is kell valamiből. Első kötetének címével is erre utal: *A kenyér és az ég között.*

Dragisa Belgrádnak egyik nagyon régi utcájában lakott, egy régi házban. Egyemeletes kis épület, alul a műhely, felül a lakás. Már a műhelyről is oldalakat lehetne írni. Az autószerelés piszkos munka, minden fénylik az olajtól, fekete a zsírtól. De nem Dragisánál. A piszkos munkákhoz külön kis helyiséget alakított ki az egyébként csepp kis műhelyben. A „szereldében" azonban kínos rend és tisztaság van, valamennyi szerszám csillogó tisztán a falakra szerelt szekrényekbe rakva, sehol egy papírdarab, egy eldobott piszkos rongycsomó. Dragisa két tanulóval dolgozik, gyorsan és nagyon jól. Igaz, nem olcsón – de hát ez esetben indokolt a mondás – valamit valamiért. Néhány nap múlva telefonált, hogy kész az autó, mehetünk érte. A kis irodába vezetett, amelynek falán néhány nagyon szép színhatású festmény függött. Dragisa munkái. „De az igazi szerelem mégiscsak a versírás" – tette hozzá.

– Jaj, Dragisa – néztem rá – most meg fog bántódni azon, amit mondok. De hogyan egyeztethető össze a holdfényes romantika, ezzel a nagyon is hétköznapi üzleti érzékkel, amivel ezt a műhelyt létrehozta?

– Látja, ez az. Nekem nem kenyerem a holdfény. Az én verseim erről szólnak, a hétköznapjaimról. A küzdelmeimről, a gyermekeimről, az életemről, amely így most már teljes. Negyvennyolc éves vagyok és sohasem féltem a változástól. A műhely, amelyből élünk, csak egyik fele az életemnek. Nehéz küzdelmek árán jutottam el az önálló kenyérig. Most már ismernek. Sokan járnak hozzám, mert úgy érzik, hogy valamiféle különlegességben van részük. Ha mindenből üzletet csinálnék, jól tudnám ezt hasznosítani. Írók, költők, színészek, újságírók – gondolja meg, milyen reklámlehetőség. De én ezzel soha nem éltem vissza. Az üzletet különválasztom a kedvtelésemtől. Bár . . . – tette hozzá elgondolkozva – abban igaza van, hogy az egyik vonzza a másikat.

Tehetségét egyébként az egyik jelentős napilap, a belgrádi *Borba* kulturális rovatának munkatársa fedezte fel. Ide járt autót szereltetni. Várakozás közben, persze, mit tehet az ember: beszélget. Dragisa erre így emlékszik vissza:

– Szabad idejében mivel foglalkozik? – kérdezte többek között az újságíró.

– Olvasok!

– Mit?

– Regényeket, verseket!

– Verseket, ez érdekes! És miért?

– Szeretem őket és megnyugtatnak!

– Tán írni is tudna egyet-kettőt?

– Nevetni fog, úgy érzem igen!

– Tudja mit, ha ír egy jó verset, én leközöltetem!

Hát így kezdődött. Félig tréfásan, félig bosszúsan. Dragisa Krunics ugyanis akkor úgy érezte, hogy kinevetik. Az a mondat, az a hangsúly . . . Még sohasem gondolt rá, hogy írhatna is. Szabad idejében az olvasás mellett festészettel foglalkozott. Elég jó képeket festett. Néhányat már meg is vettek tőle, itt a műhelyben. Nem volt benne dac, vagy csakazértis – inkább kíváncsiság – vajon tényleg tudna-e írni? Még aznap éjjel írt egy rövidke verset. Tizenkét sort mindössze. Két nap múlva még kettőt. És akkor felhívta az újságírót.

Az állta a szavát. Eljött, elolvasta, jónak találta és elvitte magával. A *Borba* pár nap múlva néhány soros írás keretében leközölte. Hát így kezdődött.

Egy év múlva vékony kis kötetet jelentettek meg – ugyancsak a *Borbánál* – Dragisa Krunics verseiből. Két évre rá még egyet. Interjút készítettek vele a televízió és a nagy napilapok munkatársai. Nevét és friss, cikornyás sallangoktól mentes verseit megismerte és megszerette az ország.

Rendszeresen publikál. Versei előbb a napilapokban jelennek meg, majd egy, másfél, vagy két év elteltével, kis kötetté érlelődnek. Állandó rovata is van a *Jež* című lapban. Hetente ír ide apró glosszákat, humoros írásokat. Elégedett ember. És bizonyára boldog is, bár ezt a szót nem szereti. Úgy érzi valamiféle kihívást tartalmaz az élettel szemben. Dragisa pedig „nyugalmat akar, hogy elmondhassa azt, amit szeretne".

Esténként, amikor végeztek a vacsorával, s csend borul a házra, a nappali szo-

bába vonul, ahol a régi és nagyon szép íróasztalon már várja a papír és a toll. Messze kerül a műhely, a kisebb-nagyobb gondok és sorokká formálódik mindaz, ami napközben történt, amit érez és el kell mondania.

A „KÉKEK"

Meggyőződésünk, hogy nincs a világon még egy nemzet, amely úgy tudna szurkolni, mint a jugoszlávok. A külföldiek szemében sokszor humoros, de sokszor riasztó is az az óriási indulat, izgalom, amely a hazai és különösen a külföldi csapatokkal játszott meccseket kíséri. A szurkolók kedvenc csapatuk, vagy idegenben, illetve idegen csapattal játszott meccs esetén a jugoszláv zászló színeit viselik sapkájukon, sálaikon, dzsekijeiken, nadrágjukon, zoknijaikon, kesztyűiken. A mérkőzéseken, sőt, már jóval a mérkőzések előtt mindenki felvesz valami olyan ruhadarabot, amelyen kedvenc klubjának színei vannak. Ezt egészítik ki a zászlók, kicsik, nagyok és még nagyobbak, és a fontosabb meccseken az elmaradhatatlan hatalmas transzparensek. Akinek nincs pénze a klub által árusított és egyáltalán nem olcsó textilárukra vagy zászlókra, néhány dinárért papírból készült zsokésapkát, hajtókára tűzhető jelvényt, műanyag zacskót vehet. A stadionok többségében még a kényelmes ülést szolgáló kölcsönpárnák is a megfelelő színekben, s a klub jelvényeivel készülnek.

A rajongás a kedvenc csapatért, vagy a nemzeti válogatottért minden képzeletet felülmúl. Tízezrével szaladgálnak az autók országszerte a Crvena Zvezda, Partizán, az Olimpija, a Dinamó, a Spartakus, a Hajduk Split – hogy csak néhány klubot említsünk – színeiben. Még a pöttöm gyerekek is táskájukat vagy biciklijüket annak a klubnak a jelvényeivel, színeivel díszítik, amelynek drukkolnak. A mérkőzések előtt bizony okosabb elkerülni a főutakat. A nagy sebességgel, harsogó kürtökkel száguldó gépkocsik – nyitott ablakaikban a zászlókat lengető, győzelemre buzdító jelszavakat kiabáló, vagy az ellenfelet gúnyoló dalokat éneklő szurkolókkal – bizony próbára teszik a leggyakorlottabb autóvezetők képességeit

is az összeütközés vagy koccanás elkerülésében. Még vadabb a helyzet a pályán, a mérkőzések előtt, közben és a végén.

Az ellenfelet gúnyoló dalokkal kezdődik a csapat biztatása. Majd az eredménytől függően a pfujolás, vagy a biztatás, olyan agresszíven és olyan indulattal, hogy hatására nem egy esetben a jobban játszó ellenfél kárára ítél a bíró. A bírók munkáját ugyanis aszerint „osztályozzák" a szurkolók, hogy támogatja-e kedvenc csapatukat a mérkőzésen, vagy nem. Aki, megítélésük szerint nem tett meg mindent a csapat győzelméért, annak bizony a pályára bedobált üvegek, gyümölcsök vagy egyéb tárgyak veszélyeztetik testi épségét. Nem is szólva a lelátókról záporozó vaskos sértésekről, hiszen ez világszerte megszokott jelenség. De a másnapi sajtóvisszhangot, az óvásokat, kellemetlenségeket, pereket már nehezebb elviselni.

A sportújságírók egy része megpróbál küzdeni e fanatikus – minden áron győzni kell – szemlélet ellen. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy ez a józan réteg elenyésző kisebbségben van. A másik tábor pedig már napokkal előbb beleszuggerálja az olvasókba, a tv-nézőkbe vagy a rádióhallgatókba a biztos győzelmet, még akkor is, ha a cikk írója, mint szakember, tisztában van azzal, hogy ez a csapat erőnlétével, felkészültségével nincs arányban. A bajnokságok során a sportújságíróknak ez a tömegigényt kiszolgáló magatartása sok gond forrása. Nem ritka, hogy az elszabadult indulat súlyos károkat okoz. A Hajduk Split és a belgrádi Crvena Zvezda egyik Splitben játszott mérkőzésén például – amely a belgrádi csapat győzelmével végződött – a pályáról távozó szurkolók megrohanták és a tengerbe dobálták a Belgrádból érkezett szurkolók autóit. A pályán elhangzó gúnydaloknak pedig rendszerint verekedések, pofonok vetnek véget.

Éppen ezért a hazai pálya igen nagy előnyt jelent a jugoszláv sportolóknak, akár klub-, akár nemzetközi mérkőzésről van szó. Közhely, de így igaz: a sportolóknak szinte már a vérükben van a minden áron győzni akarás. A szakvezetők úgy nevelik játékosaikat, hogy minden tehetségükkel, erejükkel, eszükkel, ha kell furfanggal – akarják a győzelmet. Az elvárás jó oldala, hogy szigorúan fegyelmet teremt a pályán a játékosok között. A játék alatt nincsenek ellentétek, csak egy cél van: a győzelem. A szurkolók pedig hűséggel fizetnek ezért. A 6 év alatt kevés olyan mérkőzést láttunk, ahol „kongott" a pálya az ürességtől. A lelátók jó és rossz időben egyaránt zsúfoltak és távolról sem csak a futballmérkőzéseken.

S ha már itt tartunk, hadd mondjam el, hogy minket, magyarokat, különleges érdeklődés övez, mind a szurkolók, mind a játékosok részéről Jugoszláviában. Sokak szerint a magyarok ugyanolyan szenvedélyesen szeretnek győzni, mint a jugoszlávok. Példaként mindig az 1975 áprilisában megtartott belgrádi Ferencváros–Crvena Zvezda KEK mérkőzést emlegetik. Csapatunknak forrongásig hevített légkörben kellett küzdeni a győzelemért. A szokásos recept szerint az újságok, a tv és a rádió sportriporterei már napokkal előbb kezdték találgatni az esélyeket, a két csapat felkészültségét, a csapatösszeállításokat. A végső következtetés természetesen az volt, hogy a továbbjutást a budapesti 2:1-es veresége ellenére a Crvena Zvezda harcolja ki.

A szomszédaink, de a fűszeres, a hentes, a borbély, sőt még a piaci árusok közül is azok, akik tudták, hogy magyarok vagyunk, nap mint nap ugrattak. Volt, aki csak némán az öt ujját mutatta, jelezve, hogy ennyi lesz a kapott gólok száma. Volt, aki gyászos arcot vágott és részvétét fejezte ki szegény Fradi „elhalálozása" végett. A piacon a néne, aki a hagymát mérte, a kilóra rácsapott még négy darabot és ezt mondta: „Ehun-e, ennyit kap a Fradi is." Családom férfi tagjai már nem mertek az utcára menni. Jómagam jobban bírtam idegekkel – tekintettel arra, hogy sohasem szurkoltam egyetlen csapatnak sem.

A mérkőzés előtti napon az utcák szokás szerint hangyabolyhoz hasonlítottak a sok zászlót lengető, győzelmet kiáltozó és gúnydalokat harsogó szurkolótól. Száguldottak az autók, lobogtak a zvezdás zászlók – szóval teljes volt a felfordulás. Két nappal a mérkőzés előtt a százezer férőhelyes stadionban egy darab jegyet sem lehetett kapni. Az érdeklődés akkora volt, hogy a klubvezetőség 2500 pótszéket állíttatott be. Ezekre is pillanatok alatt szétkapkodták a jegyeket. A lapok természetesen naponta számoltak be a zvezdások felkészüléséről. Hírt adtak arról, hogy megtekintették a visszavágót megelőző budapesti mérkőzésen felvett filmet, hogy „okuljanak a hibákból". A pálya vezetősége felkérte a szurkolókat, hogy petárdáikat és robbanó szerkentyűiket, amelyeket a mérkőzéseken a pályára szoktak dobálni, hagyják otthon, mert a legutóbbi nemzetközi találkozó után is 13 000 svájci frank büntetést kellett a klubnak fizetnie. A televízió bemutatta a rohammunkával felújított pálya és a lelátó közötti betonkerítést, nehogy az izgatott szurkolók betörjenek a játéktérre.

A mérkőzés napján órákra megbénult a forgalom a Crvena Zvezda stadionja felé tartó autóáradat miatt. Több százezer üveg sör, üdítő ital és szendvics fogyott el a mérkőzés szünetében. 90 000 papírsapkát, 100 000 zvezdás zászlót és 67 000 jelvényes ülőpárnát vásároltak a szurkolók. A mérkőzés 90 perce alatt Belgrád legtávolabbi pontján is lehetett hallani a biztatást, vagy a füttykoncertet.

A mérkőzés eredménye 2:2 – azaz döntetlen lett. Ez a Fradi továbbjutását jelentette. A lapok másnap beszámoltak a 90 perc minden mozzanatáról, dicsérték a hazai csapatot és szidták a bírót. Hírt adtak arról is, hogy néhány magyar szurkolót elagyabugyáltak a mérkőzés okozta izgalomban.

A kedélyek napok múlva sem csillapodtak, s bizony sokszor kellett még hallanom, hogy nem a Fradi jó játékának, hanem a bíró részrehajlásának köszönhető a magyar csapat sikere.

A „SZŐNYEGSZOBRÁSZ"

Jagoda Buiccsal macedóniai utunk során találkoztunk. A rendkívül tehetséges szőnyegszövő művész Ohridban a város szélén, egy hófehér terméskőből épült nagyon szép öreg házban lakott. Elöljáróban csak annyit mondtak el róla, hogy bár még nagyon fiatal, máris jelentős nemzetközi díjak birtokosa. A XIII. nemzetközi biennálén, São Paulóban, ahol az országból 250 művész állított ki több mint négyezer kompozíciót, első díjat, Bécsben pedig Herder-díjat kapott. Ez utóbbit a bécsi művészeti szakemberek zsűrije adományozza azoknak a művészeknek, akik műveikben Kelet-Európa népművészetét igen magas színvonalon tolmácsolják.

Ennyit tudtunk róla mindössze, amikor a régi fakapun beléptünk a hatalmas négyszögletes udvarba, melynek szemközti falán mintha a nap lángolt volna. Minden vörösben izzott az erős déli napfényben. A ház kiugró oromzatára tenyérnyi széles vascsöveket szereltek s ezekről csüngött alá egy tizenkét méter hosszú, öt darabból álló csodálatosan szép vörös szőnyegkompozíció. Az egész ud-

vart betöltő szőnyegcsoda előtt férfiak és nők guggoltak fehér kendővel a fejükön – védekezésül a forró nap ellen – és fürge mozdulatokkal nagy halom vörös pamutot csomóztak, kötöztek. A házból karcsú, barna, szép fiatal nő lépett ki, kopott ócska farmernadrágban és foltos trikóban: Jagoda Buics.

A tűző napfényről kedvesen a hűvös tornácra invitált bennünket az alacsony, kényelmes székekhez, majd a pamuthalommal foglalatoskodók közül két kislányt megkért, szaladjanak el üdítő italért, amíg ő megfőzi a kávét. Néhányan sürgettük: inkább magáról beszéljen. Jagoda miközben feltette a dzsevába, a réz kávéfőzőbe a vizet, olyan természetesen, mintha már évek óta a barátai lennénk, beszélgetni kezdett velünk terveiről, életéről és munkájáról.

„Tudom, hogy sablonosan hangzik, mégis el kell mondanom, én tulajdonképpen az anyámnak köszönhetem, hogy a szőnyegszövést választottam hivatásul. Ő rajongott a szövött dolgokért, értett is hozzá. Mint gyermeket elkápráztatott az akkor csodálatosnak és varázslatosnak hitt »trükkjeivel«, az élethű madarakkal, virágokkal, emberi figurákkal. Sokáig jómagam is ezen az úton jártam. Csak később, amikor már a főiskolára kerültem, ébredtem rá, hogy mindezt ezrek és ezrek csinálják, ugyanazokkal a mozdulatokkal, és ami akkor döntően hatott a magamra találás folyamatában – ugyanolyan minőségben. Rájöttem, hogy amit anyámtól tanultam, az csupán az alap. Nagyon széles, nagyon biztonságos, jól lehet rá építeni, de csak a kezdete valaminek.

Első munkáim még bátortalan próbálkozások voltak, és főleg kis méretűek. Általában a megszokott faliszőnyeg nagyságúak. Mint annyi más, én sem tudtam az első lépéseknél mindjárt elszakadni a szőnyegek támaszának, hátterének hitt faltól.

Kezdetben mérsékelt sikert arattam. Elismerték, hogy a színek, a kidolgozás, a szövés technikája szép és újszerű, de hiányzott belőle valami – ami több mint az átlag. Hiányzott belőle az ötlet, ahogy mifelénk mondják, »a fűszer«. Sokat rágódtam magamban és akkor megrendelést kaptam egy tízméteres szőnyegre. A kompozíciónak és a színeknek olyan összhatásuk volt a terveimben, hogy ezt a szőnyeget elképzelni sem tudtam a falra akasztva. Ennek mint egy szobornak, önmagában kellett állnia, lebegve a térben és nem zavartatva semmiféle figyelemelvonó dologtól. Nekifogtam. Úgy dolgoztam a gyapjúval és a pamuttal, mintha

szobrot készítenék. Vájatokat, domborulatokat, mélységeket, hullámokat csomóztunk, szőttünk, kötöttünk belőlük. És sikerült. A fehér és az ezüst meg a kék egynémely árnyalatával plasztikus hatást értünk el. Azóta már sok hasonló technikával szőtt szőnyeget készítettünk, de mindegyikben volt valami más, valami újabb ötlet is."

A külföldi tudósítók közül egy ausztrál fiatalasszony az egyik rádióállomás tudósítója, „civilben" művészettörténész volt. Néhányunkat odahívott az udvar végében függő hatalmas szőnyegkompozícióhoz, s nagy hozzáértéssel részletről részletre megmutatta, hogy Jagoda a szőnyeg mely részein alkalmazta a szobrászok technikáját. „Látszik, hogy ötletei a munka folyamatában születnek. Nézzétek ezt az átfonást a különböző faktúrákon, a különböző árnyalatok kialakítására használt csomócskákat, áthúzásokat. Az alapszőnyeget úgy használja, mint egy adott felületet és azon alakítja ki az elképzelt világot, a különböző színű és vastagságú pamut- és gyapjúszálakkal."

Az utolsó néhány évben készített szőnyegeiről Jagoda csak fotókat tudott mutatni. Munkái a világ minden részében megtalálhatók. Főleg a múzeumok és a nagyon gazdag magángyűjtők vásárolják. Egy-egy kompozíciója 60–100 ezer dinárért kel el. Jagoda szőnyegeihez valóban múzeumi, vagy kastélybeli szobák magassága kell. Méreteik teret kívánnak, csak ott mutatnak igazán.

A szőnyegszövés művészének több színkorszaka volt. A kezdetet a mélyvörös jellemezte, majd a lángvörös következett, aztán jöttek a fehér és ezüst, és kék szőnyegcsodák, mostanában pedig a fekete. „Nem szeretem túlzottan a sötét színeket, de hát ezt kívánják a megrendelők és nekem ez a kenyerem, ebből élek."

Kollégáink közül néhányan már türelmetlenek. Érthető, hiszen két és fél órája nézelődünk, beszélgetünk, próbáljuk ellesni a csomózásban segítő falubeliek technikáját. Búcsút veszünk hát, sok sikert és jó üzletet kívánva e szimpatikus és szerény művésznek. Kilépve a kapun gyakorlatiasságáról híres lengyel kollégánk még egyszer visszanéz és felsóhajt: „Szép, szép, de hány órát kell ezt porszívózni!"

No lám. Ez nekünk nőknek eszünkbe sem jutott.

RABLÓVÁR SZLOVÉNIÁBAN

Szlovénia egyik legvonzóbb természeti érdekessége Postojna, Európa egyik legnagyobb és legszebb cseppkőbarlangja. A rejtett színes lámpákkal megvilágított cseppkövek, a szakadékokat átívelő hidacskák, a pihenőhelyek, melyek homokos talaján hangulatos, tarka terítős asztalok, kényelmes székek várják az elfáradt látogatókat. A több kilométer hosszú barlangot gyalogszerrel nem is lehet bejárni. Nyitott tetejű kisvasút visz körbe, meg-megállva egy-egy kőnél, amely különleges alakzatával, vagy orgonasíphoz hasonló hangjával – az idegenvezető egy kis pálcával ütögeti végig a cseppköveket – bűvöli el a turistákat.

Postojnát nem egészen két évtizede nyitották meg a turisták számára. Ez a hatalmas barlangrendszer a háború alatt a partizánok búvóhelyéül szolgált. A barlangnak több olyan természetes kijárata van, amely a föld alatt vezet a felszínre, egy közülük például patakmederbe fut. Nagy, szabad belső terei és lezárható részei vannak. A partizánok számára keresve sem lehetett jobb búvóhelyet találni. A németek, bár hosszú évekig nap nap után felette haladtak tankjaikkal, autóikkal, a postojnai belső barlangrendszert mégsem fedezték fel. Árulás vezette a Gestapót a partizánok nyomára. De – és itt volt a barlangrendszer nagy előnye – a rejtekhelyen őrködők időben értesíthették a barlangban tartózkodókat, így a németek csak elhagyatott, üres, ember nem járta barlangrészbe hatoltak be, amelyet a partizánok aláaknáztak és felrobbantottak.

Postojnától, a természet alkotta műremektől 11 kilométerre a Lokva patak alsó folyásánál egy óriási barlang természetvájta nyílásában épült az erődítményszerű kastély, a Predjamski Grad. A várba amatőr műtörténész jugoszláv kollégánk kísért el, aki fejből ismerte a vár minden adatát. Így tudtuk meg, hogy a környéken élők ma is azt állítják, hogy a sziklamélyedésbe simuló várkastély rablótanya volt. Gazdája innen járt vagyonszerző útjaira és ide tért vissza, a biztonságba és nyugalomba, hiszen a vár olyan helyen áll, amelyet idegen nem tudott megközelíteni. A sziklamélyedésbe épült vár hátsó falait sziklák alkotják. Csigákkal felhúzható várhíd vezetett a bejárathoz, s a hídhoz vezető utat pedig a vár lőrései mögül biztonságosan lehetett őrizni.

A vár a Hrusica hegység lábánál épült a XVI. században 510 méter tengerszint feletti magasságban. Tervezője és építtetője egy nagyon gazdag nemesúr, Johannes Koblenz volt. A Koblenz család címere és az építkezés befejezésének dátuma a bejárat felett látható. A főúr arra számított, hogy – kihasználva a természet adta lehetőségeket – az építkezés nem fog sokba kerülni. Váratlan akadályok azonban alaposan megdrágították a vár építését. A barlang belső részét például több mázsás kövektől kellett megtisztítani, hogy a hatalmas vár alapjai biztonságosan álljanak. Sokba került a kőfejtés is. Habár a kő ott volt a kezük ügyében, a kezdetleges technikai eszközökkel való szállítás az építkezés színhelyére rendkívül nehézkes és hosszadalmas volt.

Mire a vár elkészült, a Koblenz família teljesen eladósodott. Több mint nyolc év telt el, mire a nemesúr kifizethette adósságát és a magáénak tudhatta e furcsa építményt. Halála után az örökösök eladták a várat, amely egyik gazdag család tulajdonából, a másikéba vándorolt. A régi, megsárgult iratok szerint sokáig a Windischgrätz család is a birtokosa volt. A későbbi tulajdonosok a várat már pénzszerzésre használták fel és megnyitották a turisták számára. Egy múlt századbeli irat szerint évente hatszáz külföldi látogatott el a „rablóvárba".

A háromemeletes várkastély, ötemeletes őrtornyával még csak kényelmesnek sem mondható. A hátsó falként használt sziklák miatt csak szűk, kis szobákat, viszonylag apró termeket lehetett építeni. A hatalmas kandallók sem tudták átfűteni a vár és a hátsó falnak használt szikla falait, így a levegő még nyáron is kellemetlenül hideg és nyirkos volt a szobákban. Az ablakok a kor divatjának megfelelően tenyérnyiek s egy-egy ablakszem kivételével még csak ki sem nyithatók teljesen.

A bejárati folyosó és az első emeleti fogadószoba falán mindenütt címerek. A volt tulajdonosok és családtagjaik festett, faragott vagy bőrből készült címerei. Kisebbek-nagyobbak, gazdag, színes választékban. A címerek közt fegyverek, harci pajzsok és más, ma már teljesen ismeretlen harci eszközök függnek.

A címer- és fegyvertárból egyenesen a szalonba léphetünk. A félhomályos szoba a vár leghangulatosabb helyisége. Itt helyezték el, felújítva és rendbe hozva azokat a régi bútorokat, amelyeket a volt tulajdonosok kiselejtezvén, a pincébe vitettek. A szalonból egy kupolás mennyezetű szobácskába vezet az út. Ez volt a

napi ájtatosság színhelye. A szalon másik ajtaján a vadászterembe lépünk. Kitömött állatok, állatfejek és vadásztrófeák sűrűn egymás mellett. A legrégibb szarvasagancs a XVII. századból való. A vadászteremből a szárnyas ajtó hatalmas teraszra nyílik. Alatta fut el sietősen a Lokva-patak, s a fenyvesek határolta gyönyörű völgy teljes szépségében tárul a látogatók elé.

A vár kétszintes padlásán voltak a várvédő legények hajlékai. A kis szobácskákból közvetlenül lehetett kijutni a lőrésekhez, ahonnan szinte mértani pontossággal zúdíthatták a forró szurkot és a kőgolyókat a támadók fejére. Újságíró kollégánk nagy titokzatosan egy vasajtóhoz vezetett bennünket, amely mögött falépcső húzódott. A lépcsősor egy kisebb barlangba vezetett, egy nagyon régi vár romjaihoz.

Ez a vár a legenda szerint a X. század körül épült. A XV. században a Leiger család egyik tagja vásárolta meg. Halála után több tulajdonosa volt. Köztük a feljegyzések tanúsága szerint Erazmus is, aki Mátyás király seregében harcolt, s ezért ellenségei halálra keresték. Itt rejtették el barátai. A várat Erazmus pénzéből, de nem az ő nevére vették, hogy félrevezessék az üldözőket. Rejtekhelyét mégis felfedezték, de hozzáférni nem tudtak, mivel nem találták meg a várba vezető utat. A titkos feljárót egyik embere árulta el – nagy jutalom fejében – akkor, amikor Erazmus élelemért küldte a faluba. A tudós Erazmus ott halt meg a biztonságosnak ígérkező vár szobáiban. Amikor Koblenz a barlangot és vele a régi várat megvásárolta, a búvóhelyet érintetlenül hagyta.

Amikor a sok lépcsőjárástól fáradtan visszafelé bandukoltunk a régi várból, jugoszláv barátunk még egyszer megállt az egyik padlásszoba előtt. „Ez volt a szobám a háború alatt. Itt volt a partizánnyomda és a szerkesztőség. Ez volt a munkahelyünk és sokszor a hálóhelyünk is. Úgy kellett mozognunk, hogy a faluban még csak ne is sejtsék, hogy itt emberek vannak. Akkor jól jött, hogy a várat ilyen méteres vastagságú falakkal építették. Nem lehetett hallani a nyomdagépek zúgását, mormogását. Az anyagot Erazmus titkos folyosóján hordtuk le a faluba, ahonnan a barátaink továbbvitték. A vár, mint múzeum, védettséget élvezett, így a fasiszták meg sem próbálták birtokba venni. Nekünk nagyobb szerencsénk volt, mint Erazmusnak. Köztünk nem akadt egyetlen ember sem, aki elárulta volna mi történik a kívülről élettelennek ható Predjamski Grad falai között."

AZ ÚJJÁVARÁZSOLT TÓ

Az 1977. június 5-én tartandó környezetvédelmi világnapra meghívót kaptunk Szabadkára, az újjávarázsolt Palicsi tó avatására. Az ünnepség hat év nehéz és sokáig nem sok sikerrel kecsegtető munkájára tett pontot, kitüntetést és elismerést hozva három szakembernek és egy sereg fiatalnak az ország minden részéből, akik a munkabrigádokban oroszlánrészt vállaltak a földmunkák elvégzésében.

A Palicsi tó egyes feljegyzések szerint már 1690-ben létezett. Járt itt Savoyai Jenő is a seregével, sőt török kori adatok szerint már a „kontyosok is fürödhettek hullámaiban". A tó a szakemberek véleménye szerint nátriumkarbonát és hidrokarbonát összetételű volt. Ez az adat azért fontos, mert végül is éppen e vegyi összetétel megváltozása okozta a tó pusztulását. Ebben pedig az emberek, Szabadka polgárai voltak a ludasok.

A tó a várost körülvevő terület legmélyebb pontján fekszik, így hát az összes szennyvízcsatorna hordaléka ide, a Palicsba ömlött. A városi szennyvízcsatornákat az üzemiek követték, és bár a város vezetői több esetben határozatot hoztak, hogy a tóba csak szűrt és derített szennyvizet szabad engedni – ezt senki sem tartotta be. A vegyszerek, mosószerek megjelenésével már annyira kritikus lett a helyzet, hogy 1959-ben a város saját költségén egy töltéssel leválasztott 30 hektárnyi részt a tóból, azzal a céllal, hogy itt ülepedjen le a szennyvíz és a tóba már viszonylag tisztán érkezzen.

Az ideiglenes megoldást azonban nem követte végleges, s így a töltéssel leválasztott rész az évek során annyira eliszaposodott, hogy rendeltetésének többé nem tudott megfelelni. A Palicsi tavat az emberi gondatlanság halálra ítélte. A tó felszíne megzöldült, bűzös lett, kirohadtak a vízinövények és a nád. 1971-ben a tó felszínét ellepték a döglött halak. Bebizonyosodott, hogy a tó biológiai szempontból kihalt, elpusztult, nem képes többé növényeket, állatokat táplálni, nevelni.

A katasztrofális halpusztulás után a szabadkai tanács vezetői három szakembert bíztak meg a tó lecsapolási, tisztítási és újratöltési munkálataival: Szöllősi Gyula biológust, egy tófelújítási szakembert, Reznicsek Gyulát és Cinkler Rudolf

tervező mérnököt, akinek feladata a szennyvíztisztító megtervezése és a szerelési munkálatok vezetése volt.

A szabadkai tanácsnak nem volt pénze ilyen nagyszabású munkákra. Felhívással fordult tehát az ország fiataljaihoz: alakítsanak munkabrigádokat és vegyenek részt a Palicsi tó medrének kitisztításában. A levezető csatorna elkészült és 1972. január 8-án a Ludasi tavon keresztül megkezdődött a lecsapolás. Még ebben az évben a nyár folyamán megindult az iszap eltakarítása is.

1973 tavaszán a szakemberek tanácsára felszántották a tó medrét, hogy a vegyszereknek még a maradékát is eltüntessék. Már a lecsapolás után megkezdődtek az új zárógátak építési munkálatai. Cinkler Rudolf tervei szerint a tavat több részre osztották, hogy ily módon lehetővé váljon a víz teljes tisztítása és fürdésre is alkalmas legyen. Egy év múltán felépült az eleven iszapos eljáráson alapuló szennyvízderítő és szennyvízgyűjtő főcsatorna. A tisztítóberendezést a Köztársaság ünnepén, november 29-én helyezték üzembe. Az építési munkálatok elvégzése után a romokban álló fürdőházakat vették sorra.

A XIX. századi női fürdőház, kis kabinjaival a fürdeni kívánó hölgyek számára s közkedvelt napozó teraszával, eredeti szépségében épült újjá. A fürdőt modern férfiöltöző és egy kis teraszos vendéglő egészíti ki. A kitisztított tómedret újratöltötték, és 1977. június 5-én a friss halakkal és zsenge vízinövényekkel benépesített Palicsi tavat nagyszabású ünnepség keretében adták át Szabadka polgárainak.

Az ünnepséget követően magas, ősz hajú, bajuszos férfit kalauzolt hozzánk a szabadkai tanács egyik tisztviselője. Szöllősi Gyulát, aki arra kért bennünket, hogy tudósításunkban ne feledjük el megköszönni a balatoni, pontosabban a tihanyi biológiai intézet szakembereinek azt a segítséget, amit neki és munkatársainak nyújtottak a Palicsi tó hatéves felújítási munkálataiban.

„Nem is tudom, mit csináltunk volna nélkülük. A tó sorsa csak azok előtt a szakemberek előtt volt »nyílt titok«, akik tisztában voltak a Balaton biológiai viszonyaival. Nagyon sokat segítettek nekünk, ezt szeretném ezúton is megköszönni." Vállaltuk a köszönet továbbítását, de kértük, szánjon még egy kis időt ránk és beszéljen a tó felújítási munkálatairól, amelyet – mint mondta – élete fő művének tart.

„Hogy mi volt a legnehezebb a tó felújítási munkálataiban?

Két olyanfajta gond nehezedett ránk, hogy néha úgy éreztük, mindhármunkat agyonnyomott. Az egyik az idő volt. Elképesztően kevés időt adtak a munkálatok elvégzésére. Tudom, végül is hat évig tartott a felújítás, de ez idő alatt földmunkákat, gépi erővel végzendő feladatokat, kőművesmunkákat kellett ellátnunk, és néha úgy éreztem, hogy eközben háttérbe szorul a legfontosabb: a tó vizének alkalmassá tétele az élővilág befogadására, és az emberek szórakoztatására. Nem tudtuk például kipróbálni, hogy melyik módszer a legalkalmasabb a tófenék kikotrására. Pedig ez létfontosságú kérdés volt, hiszen ettől függött a tó jövőbeni életképessége.

A másik gond a szabadkai polgárok túlzott érdeklődése volt. Nem volt nap, hogy ne szurkoltak volna az emberek a parton nagy csoportokban. Ellenőrizték a munkát, úgy megy-e, ahogy mondtuk. Igaz, a pénzt ők adták. Százhetvenegyen millióba került a vállalkozás.

Nehéz volt meggyőzni a gáncsoskodókat és a kétkedőket. Soha annyi rémhír nem keringett a városban, mint a tó munkálatainak idején. Minden napra kitaláltak valamit. Volt, amikor azt mondták, sok lesz a béka, aztán, hogy rettenetesen elszaporodik majd a nád, később, hogy nem lehet fürödni, mert nem lesz elég tiszta a víz és így tovább.

Gondunk akadt az úgynevezett »szakemberekkel« is. Egy nap telefonált a tanács akkori elnöke, hogy szaladjunk át, mert van nála egy polgár, aki ismeri a tó vizét tápláló természetes forrásoknak a helyét. Lóhalálában siettünk térképekkel felszerelkezve. Mondanom sem kell, nemhogy 53 forrásnak, de egynek a helyét sem tudta megmutatni, vagy akár csak elmondani. Amikor az iszapot kotortattuk, elterjedt a városban, hogy a tófenék tele van a háborúból visszamaradt gránáttal, lövedékkel. Persze egyet sem találtunk. Az első időben bosszankodtunk a sok szóbeszéd miatt, de aztán megértettük, hogy az itteniek szeretik ezt a tavat és szeretnék, ha újra élne, hogy csónakázhassanak, úszhassanak benne. Megnyugodtunk és többé már nem izgatott, mit is beszélnek a tóval kapcsolatban."

A mindössze 6 négyzetkilométernyi Palicsi tó újra él. Kis tó, de léte örömöt okoz a szabadkai polgároknak, akik pénzzel, kezük munkájával hozzájárultak újjászületéséhez. S, ahogy Szöllősi Gyula mondta a búcsúzáskor: „Nemcsak örülnek neki, de remélhetőleg most már vigyáznak is rá."

A híres Szentképfal egy részlete

Dinnyevásár egy macedón piacon

Ohrid madártávlatból

Fehér falú ohridi házak

Szárítás a tóparton

A 3000 lakosú település 30 ezres lélekszámú várossá fejlődött...

A koszovói népművészeti fesztivál

Életképek Koszovóból

A szőnyegek szobrásza.
Fiatal, szép és tehetséges...

Egy izgalmas kompozíció...

Dragisa Krunics,
az autószerelő költő

Predjamski Grad. A XVI. században építtette egy gazdag nemesúr

A postojnai barlang nagyterme, a háború alatt egy ideig Tito marsall főhadiszállása

Az újjá varázsolt palicsi tó

A híres pulai amfiteátrum

A Brionka villa, amelyben Tito elnök fogadja vendégeit

Derűs pillanat a Brionka villa kertjében

A tárgyalások légköre baráti. Kádár János, Tito elnök és a két delegáció tagjai

Tito a szigeten levő kis műhelyében. Az elnök fiatal korában fémmunkásként dolgozott több nagy gyárban, így Csepelen is

Az Obrováci timföldgyár, amelyet magyar vállalatok építettek

Beszélgetés az újságírókkal a Podgorka jacht fedélzetén. Balról: az akkori magyar nagykövet, Tóth Elek, Kádár János, Milos Csorovics, a Tanjug tudósítója és Nyárádi Róbert, az MTI tudósítója

Adás közben az újvidéki televízió egyik stúdiója

A nemzetiségek nyelvét tiszteletben tartják. Bizonyításképpen íme egy szabadkai utcarészlet

Részlet az Eszéken rendezett magyar porcelán- és kerámiakiállításról

EGY VÁROS, AHOL SENKI SEM IDEGES

Mariborba a kíváncsiság vezetett el bennünket. „Ha látni akartok egy várost, ahol soha senki nem ideges – pedig minden okuk megvolna rá – látogassatok el Mariborba..." – mondta egy beszélgetés alkalmával a ljubljanai televízió egyik munkatársa. Hogy miért idegeskedhetnének a város lakói, arról bölcsen hallgatott. Faggatózásunkra csupán annyit válaszolt: „Utazzatok oda és nézzetek körül..."

Így hát 1976 kora őszén útra keltünk, hogy „körülnézzünk" Mariborban, a szlovén köztársaság második legnagyobb városában. Az osztrák határ közelében a Dráva két partján épült a 125 000 lakosú város, Szlovénia és nyugodtan mondhatjuk egész Jugoszlávia egyik legnagyobb közlekedési csomópontja. A krónikások szerint a város 1147-ben már ismert erődítmény és határvédő település volt. A későbbi évszázadok során itt haladt át a fő közlekedési útvonal Horvátország és Magyarország felé. Később ezt olyan vasúthálózattal egészítették ki, amely a városnak állandó kereskedelmi forgalmat és jelentős jövedelmet jelentett és jelent mind a mai napig.

Az idegennek, aki először jár itt, megdöbbentő az a soha nem szűnő nyüzsgés, zaj, por, amely szinte tapinthatóan tölti be a város legszebb részét, a belvárost. A városközponton át éjjel-nappal egyforma sebességgel áramlanak a járművek a sentilji határátkelőhelyre.

Ez a kis község Jugoszlávia egyik nyugati kapuja – kijárat Ausztria felé. Nyáron, a nagy „népvándorlások", a turizmus időszakában havonta átlag 40 000 személyautó, egész évben pedig havi átlagban 21 000 kamion és teherkocsi jön és megy Mariboron keresztül a határ, illetve Jugoszlávia beső területei felé. A maribori főutcán artistaügyesség szükséges az úttesten való átkeléshez, mert a hatalmas testű, legtöbbször több pótkocsiból álló kamionok nagyon ritkán tudnak időben megállni az egymástól 100–150 méternyire levő közlekedési lámpáknál.

A maribori tanácselnök helyettese arra a kérdésünkre, hogy miként bírják ezt a város lakói, kezét széttárva felelte: „Mit tehetünk, így van ez ősidők óta, igaz, az én gyerekkoromban még alig haladt át teherjármű a város szívén. Akkor

szakembereket képeznek ki elsősorban. Évente több ezren kérik felvételüket a maribori egyetemre, de a létszám nagyon korlátozott. Csak annyi hallgatót vesznek fel, amennyinek állást is tudnak biztosítani a város környékén működő üzemekben. A maribori egyetem vezetői és diákjai rendszeres és nagyon jó kapcsolatot tartanak fenn a magyar egyetemekkel. Évente több alkalommal szerveztek látogatásokat a tanárok és a diákok tapasztalatcseréjére az ipari újdonságok megismerésére, megbeszélésére.

A maribori egyetem tanárai és végzős hallgatói készítik azt a városrendezési tervet, amely elterelné a belvárosból a tranzitforgalmat. „Tíz éven belül egy olyan gyorsforgalmi utat szeretnénk építeni a városon kívül, amely a lehető leggyorsabb idő alatt »dobná át« a határon a teherszállító járműveket. Az elképzeléseink már megvannak – most már csak pénz kell hozzá" – mondja az egyetem egyik professzora. „Egyébként tekintsék meg az új Maribort."

A hatalmas rajztáblán kifeszített papíron vonalak, kockák és szögek tarka kuszasága. Az új Maribor a város legszebb részén, a hegyek lábánál épül majd fel. „A tervek már készen vannak. Reméljük, még mi is élvezni fogjuk mindazt, amit elképzeltünk."

Búcsúzóul mi is ezt kívántuk e szép város szorgalmas és rokonszenves lakóinak.

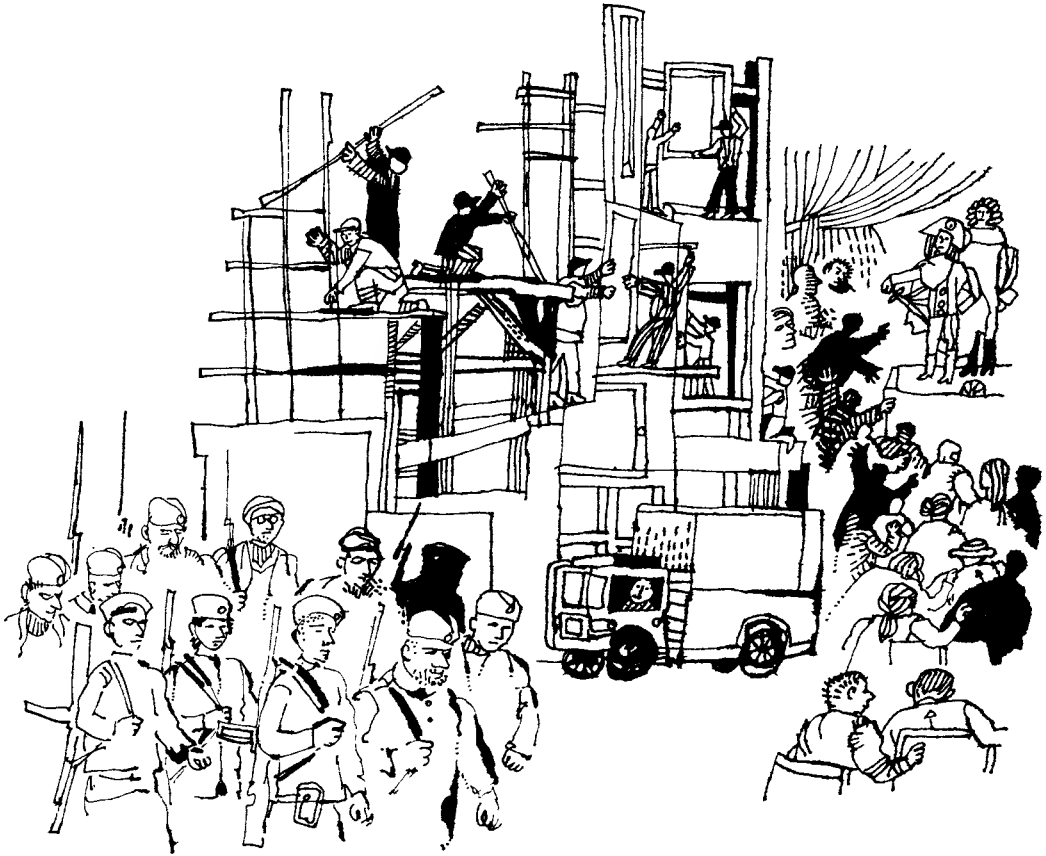

Magyar—jugoszláv kapcsolatok. Magyarok Jugoszláviában

BRIONI SZIGETÉN

Belgrádban 1973 tavaszán terjedt el a hír, Kádár János Jugoszláviába látogat. A hírt később megerősítették, kiegészítve azzal, hogy a néhány napos látogatás nem hivatalos jellegű. A pontos időpontot ekkor még nem határozták meg, de néhány hét elteltével már valószínűnek látszott, hogy Joszip Broz Tito és Kádár János a nyár folyamán – feltehetőleg júliusban – találkoznak.

A csúcstalálkozó előkészületei a hagyományoknak megfelelően diplomáciai úton folytak. Így hát ezekben a hónapokban a szokásosnál is többet tartózkodtam nagykövetségünkön, értesülésekre várva. Júniusban kialakult a végleges program, mely szerint Tito elnök és Kádár János Brioni szigetén fog találkozni. A nem hivatalos jellegre való tekintettel az eseményeket filmre vevő zágrábi televízió munkatársain kívül tudósítóként mindkét fél részéről csak egy-egy újságíró lesz jelen. Mint az MTI állandó belgrádi tudósítója, az egyik jelölt én voltam. A másik Milos Csorovics, a Tanjug hírügynökség szerkesztője, aki korábban már éveket töltött Magyarországon, és éppen ezekben a hónapokban készülődött Budapestre újabb, évekre szóló tudósítói megbízatással.

A program szerint Kádár János július 10-én délelőtt érkezik Pulába és onnan folytatja útját Brioni szigetére. Újságírói pályafutásom legnagyobb eseménye előtt álltam, így izgalmam és idegességem azt hiszem, érthető volt. Brionin még nem jártam és így nem tudtam, hogy nem mindennapi események és körülmények közepette miként tudom majd e nagy jelentőségű találkozót késedelem nélkül, hűen tolmácsolni.

A találkozó előtti napon nagykövetünk Tóth Elek és én, futárgéppel Pulába repültünk, majd onnan utaztunk tovább Brionira. A pulai kikötőben már várt ránk egy tengeri motoros, ezzel szállítottak át a néhány kilométerre fekvő szigetre.

A Brioni szigetcsoport 13 szigetből áll. A legnevezetesebbek közülük a Nagy- és a Kis-Brioni, az előbbi hossza 4,5, az utóbbié 3 kilométer. A szigetek éghajlata – védettségüknél fogva – igen enyhe. Rendkívül dús mediterrán növényzet borítja. Feketefenyő, ciprus, babér, agavé, cédrus és bambusz teszi csodálatosan balzsamossá a levegőt.

Kedvező éghajlati adottságait már a rómaiak is felismerték. A szárazföldről idelátogató gazdag nagyurak csakhamar fényűző villákat építettek és szabadidejüket előszeretettel töltötték e szépséges szigetcsoporton. A még ma is meglevő épületek, műemlékek a régi kor emlékeit őrzik. A bazilika a VI. századból, amelyet a XV. században újjáépítettek, az V. századbeli Sv. Germana templom és a hozzá tartozó XIII. századi kápolna. A második világháború után e festői szépségű szigetláncon épült fel Tito elnök nyaralója. Rövidesen az egész világon megismerték e szigetek nevét, mint sok, jelentős, nemzetközi tanácskozás színhelyét.

A szigeten, a kikötőben már vártak ránk. Egy gyönyörű szállodában kaptunk szobát, majd gyors kicsomagolás és kisebb megbeszélés következett a másnapi feladatokról. Estébe hajlott már, amikor végre kis sétát tehettünk a már oly sokszor hallott, de „élőben" még nem látott Brionin. A fák, dús bokrok és virágok közt kanyargó utakon őzek, fácánok keresztezték a sétálók útját, szelíden törleszkedve az emberhez, kérve vagy tűrve a simogatást.

Másnap hajnalban indultunk a pulai repülőtérre. A különgép percnyi pontossággal érkezett. Kádár Jánost és kíséretét magas rangú jugoszláv vezetők üdvözölték. A gépkocsioszlop megindult a kikötő felé. Áthaladtunk a római kori építészeti emlékekkel teli Pulán, a híres amfiteátrum előtt, ahol időről időre nemzetközi filmfesztivált rendeznek. A forró nyári napsütésben a fákkal szegélyezett árnyas utakon a jugoszláv haditengerészet katonáinak sorfala között haladt az autókaraván a kikötőig.

A „Podgorka", Tito elnök különjachtja már zászlódíszben várta a magyar államférfit és kíséretét. Néhány perc múlva tengeri motorosok díszkíséretében a hajó elindult Brionira. A parton már ott állt Tito elnök, s szívélyes barátsággal köszöntötte vendégét. Az ünnepélyes fogadtatás után a jugoszláv elnök gépkocsijához kísérte vendégét. Az autóban az első ülésre ültette, ő maga pedig a volán mellé ült, maga vitte ki vendégét a szigeten lévő Brionka villába.

A villa 1956-ban épült, az idelátogató magas rangú vendégek számára. Csodálatos kert és egy óriási strand tartozik hozzá. A villát egy ljubljanai mérnök, Vinko Graz tervezte és építette. Közelében állnak a már említett VI. századbeli bazilika és egy bizánci kolostor romjai is. A villa belülről márvánnyal borított.

A földszinten a hatalmas fogadótermen kívül télikert és akvárium van, az emeleti részen pedig a drága bútorokkal és szőnyegekkel berendezett lakosztályok helyezkednek el.

Az ebédet követően megkezdődtek a tanácskozások. Én viszont kellemetlen „időzavarba" kerültem. A pulai repülőtéren nem volt lehetőségem arra, hogy leadjam a „ gyorshírt" a megérkezésről. A küldöttségtől el nem maradhattam, mert a szigetre egyedül nem juthattam be. Brionin a hivatalos ceremóniák után végre rohanhattam telefonálni. Mit tesz azonban a posta szelleme (úgy látszik, ez nemzetközi betegség) nem tudták kapcsolni Budapestet.

Múlt az idő és én még nem tudtam jelenteni, hogy Kádár János megérkezett Jugoszláviába, és a megbeszélések már el is kezdődtek. Tehetetlenül őrlődtem az idegességtől, miközben a telefonosok sürgetésemre szinte szünet nélkül hallóztak az éterbe. Amikor már láttam, hogy minden erőfeszítés hiábavaló, Belgrádot kértem, az irodámat, ahol telexen sikerült továbbítani a hírt. Ez a kerülőút persze késést okozott – de még mindig jobb volt, mintha a hír végleg kimaradt volna a rádió Esti Krónikájából, és a televízió híradójából. Bevallom, mozgósítottam mindenkit, akitől csak segítséget reméltem. Így sikerült aztán az esti órákra közvetlen telefonkapcsolatot teremteni Budapesttel és munkahelyemmel, az MTI-vel.

Másnapra már gyökeresen megváltozott a helyzet. A budapesti központ már kora reggel keresett és miközben bejegyezték a napi hívások időpontját, arra is volt gondjuk, hogy az előző napi gondokért, idegességért elnézést kérjenek. Nagyon jólesett a figyelmességük. A látogatás soron következő napjaiban már nem fordult elő késés. Ez a pontosság rendkívül fontos volt számomra, mivel a program gyakran megváltozott. Azon a napon is, miközben tudósításomat diktáltam a reggeli lapnak, Csorovics kollégám szólt, hogy a megbeszélések nem délután, hanem délelőtt lesznek és nem itt, hanem Vangán.

Vanga a 13 sziget egyike. Tito elnök itt kertészkedik, szőlőt ültet, különböző zöldségféléket és salátát termeszt. Kevés szabad idejében maga kapálja, kötözi, ápolja „konyhakertjét". Van egy kis műhelye is, miniatűr esztergagéppel és egyéb szerszámokkal felszerelve.

Vanga szigetén a tárgyalások egy hatalmas fák tövében megbúvó, dús lombú növénnyel befuttatott lugasban folytak. Kádár János és Tito elnök ingujjban

voltak, így hát a kánikulában boldogan igyekeztünk mi is megszabadulni zakóinktól. A lugasban, a hófehérrel terített hosszú asztal mellett lassan elhelyezkedtek a vendégek. Tito elnök miközben hátrafordulva néhány szót szólt valakihez, le akart ülni. A szék az egyenetlen talajon megbillent és majdnem feldőlt. Tito felállt és Kádár János felé fordulva így szólt: „Mit szól ehhez Kádár elvtárs, elég ha egy kicsit nem figyelek oda s máris ingatag székbe ültetnek." A szellemes megjegyzést nagy tetszés fogadta, majd néhány perces tréfálkozás után folytatódott az érdemi munka.

Délután Tito elnök meglepetést készített elő. A lugas előtt kis elektromos autó állt. Beültette vendégét, amikor mindenki elhelyezkedett a többi autóban is, a kormányhoz ült és „akkor gyerünk" felkiáltással indított. Tito elnök csak néhány szót tud magyarul. Ahogy ő mondja: „emlék Csepelről", ahol egy ideig dolgozott. A meglepetés a borospince volt, majd a kis műhely és végül a vadásztanya, amelynek hűs pincéjében mindenkit megkínáltak az elnök termesztette szőlőből készült borból.

Este volt már, mire véget ért a Vanga szigeten tett látogatás és mindannyian visszatértünk Brionira. Másnap a kis motoros – amely napjában többször tette meg az utat a sziget és a szárazföld között – a szokottnál korábban hozta meg a napilapokat. Valamennyi jugoszláv lap „meleg, baráti légkörű" találkozóról írt. A nyugati tudósítók közül némelyik most sem tagadta meg önmagát, s heves vitákról, éles ellentétekről regéltek. Ott a helyszínen, látva a tárgyalások hangulatát és menetét mindez nevetséges erőlködésnek tűnt.

A csütörtöki programban hajókirándulás szerepelt a jugoszláv tengerpart egyik legészakibb és legelegánsabb üdülőhelyére, a szlovéniai Portorozsba. A „Podgorka" a part közelében haladt, kíváncsi motorcsónakosok és vízisíelők seregétől kísérve. Már Portorozs közelében jártunk, amikor Kádár János a fedélzetre lépett. Tóth Elek nagykövet, Milos Csorovics a Tanjug tudósítója és én a korlátnál álldogálva beszélgettünk az újságírásról. Kádár János hozzánk lépett és bekapcsolódva a beszélgetésbe hosszan és nagy szakértelemmel fejtette ki véleményét a külföldön dolgozó újságírók munkájáról és felelősségéről. Beszélgetését e szavakkal fejezte be: „Az újságíró természetesen nem felel a politikáért, mert azt nem ő határozza meg. De hozzájárulhat az országok közötti kapcsolatok és a barátság

elmélyítéséhez, de befolyásolhatja azt negatívan is. A feladatai közé tartozik az is, hogy lehetőségéhez mérten mérsékelje az esetleges ellentéteket."

Közben Portorozsba értünk. Az üdülőhelyen a szlovén köztársaság vezetői köszöntötték a magyar vendégeket. Rövid séta után díszebéd következett. Tanulva a múltkori esetből, első dolgom volt túlesni az anyagleadáson. Szerencsém volt. A városi tanács illetékesei is segítettek, így hamar bejött a budapesti hívás. Jugoszláv kollégám viszont úgy járt, mint én az elején. Akárhogy igyekezett, Belgrádot nem tudták időben kapcsolni. Sok idegeskedés és némi veszekedés árán mégiscsak sikerült beszélnie a belgrádi Tanjuggal – én viszont kötelességemnek éreztem, hogy megvárjam amíg végez munkájával. Végigloholva a városon a kikötő felé, éppen az utolsó pillanatban léptünk fel a hajóhídra. Fő, hogy a tudósítást sikerült leadni.

Este a „Szutjeska" című filmet vetítették, amely a jugoszláv népfelszabadító háborúnak állít emléket. A bemutató után tudtam meg, hogy másnap, péntek reggel, a magyar vendégek elutazása előtt, a két államférfi televíziós interjút ad a tárgyalások eredményeiről. A megállapodás szerint először Kádár János válaszol Milos Csorovicsnak, majd Tito elnök felel az én kérdéseimre. Mindkét vezetőt természetesen anyanyelvén kívántuk meginterjúvolni.

Hiába vagyok „öreg" újságíró, nem szégyellem bevallani, hogy izgatottan vártam a másnapot. Már korán reggel a Brionka szállóba mentem, hogy szemügyre vegyem a helyszínt. Már Csorovics kollégám is ott volt. Bevallotta, hogy az éjjel ő is alig aludt valamit. Mindketten szerettünk volna olyan interjút készíteni, amelyben kicsit több van az ilyenkor szokásos – „minden szép volt, mindennel meg vagyok elégedve" – mondatoknál. Éppen a felteendő kérdésekről beszélgettünk a hallban, amikor megérkezett Kádár János. Hozzánk lépett és látva izgatottságunkat, e szavakkal igyekezett megnyugtatni minket: „Miért izgulnak, hiszen maguk csak kérdeznek – válaszolni nekünk kell!"

Tito elnök is megérkezett, s a gyönyörű barokk bútorokkal berendezett teremben a két vezetővel szemben foglaltunk helyet. A megállapodás szerint először Kádár János válaszolt Milos Csorovics kérdéseire. Én következtem: feltettem kérdéseimet Tito elnöknek és közben véletlenül Kádár Jánosra pillantottam. Tekintetével jelezte, hogy minden rendben van.

A látogatás véget ért. A Brioni mólón Tito elnök barátian és nagyon szívélyesen búcsúzott magyar vendégétől. Motorosok kíséretében indultunk vissza a „Podgorkán" Pula kikötőjébe. A repülőtéren a különgép másodpercnyi pontossággal emelkedett a magasba. Befejeződött a mindkét ország számára fontos tanácskozás.

A kis futárgépen a mi „különítményünk" is visszaindult Belgrádba. A másfél órás repülőút alatt volt időm, hogy magyarra fordítsam Tito elnöknek az interjú során adott válaszait. Késő délután volt már, amikor hazaértem Belgrádba. Alig tettem le a táskám, máris csengett a telefon. Budapestről az interjú szövegét kérték.

Július 13-án este a magyar és a jugoszláv televízióban egyidőben hangzott el a két ország vezetőjének Brioni szigetén adott nyilatkozata.

A PETŐFI BRIGÁD

Jugoszláviában a második világháború mind a mai napig elevenen él az emberek emlékeiben, az irodalomban, a filmekben, a közéletben. Nem múlhat el hét, hogy valamilyen formában, regény, rádiójáték, televízió-dráma vagy film útján elő ne bukkanjon az évtizedek távlatából, újabb és újabb oldaláról mutatva be az átélt nehézségeket, a harcokat, a győzelmet. A magyarokkal kapcsolatban – elsősorban az idősebb korosztály – még ma is keserűen emlékeznek az újvidéki tömeggyilkosságra és a horthysta hadsereg más háborús bűntetteire. E témával kapcsolatban azonban elég csak a Petőfi brigádra utalni, hogy belássák, nem lehet általánosítani és megvetés kizárólag a rémtettek elkövetőit illeti.

1978 októberében Budvában rendezték meg az egykori partizánoknak, a népfelszabadító háború hőseinek, a Jugoszláv Harcosok Szövetségének VIII. kongresszusát. Az újságírók a tengerparti sétányon egy idős, 80 év körüli küldöttet faggattak a harmincöt évvel ezelőtti eseményekről. Baki Ferencet, az 1943 augusztusában alakult szlavóniai (Horvátország) Petőfi zászlóalj egyik alapító tagját.

Az idős férfi szinte megfiatalodott, amikor ezekre az évekre emlékezett.

„Zászlóaljunk első komolyabb harcai éppen októberben voltak. Addig csak kisebb

akciókkal bíztak meg minket: olyasmivel, mint az ellenség utánpótlási vonalainak rongálása. Október második felében kaptunk parancsot az első nagyobb akcióra: egy német alakulat felmorzsolására Eszéknél. Körültekintően szerveztük meg a támadást, nem akartunk kudarcot vallani, s a támadás sikerült. 28 ellenséges katonát megöltünk, 180-at foglyul ejtettünk, 6 géppuskát, több mint száz kézifegyvert és más hadfelszerelést zsákmányoltunk. Emlékszem, a sok új fegyveren kívül annak örültünk a legjobban, hogy rongyainkat – mert bizony, azt amit hordtunk, ruhának már régen nem nevezhettük – egyenruhára cserélhettük fel. Senkit sem érdekelt akkor, hogy az német egyenruha volt. A fő, hogy sűrű és erős szövetből készült és jó meleg volt. Ezzel a harccal estünk át a tűzkeresztségen."

A horvátországi Petőfi zászlóalj volt a magja a jó egy évvel később alakult, Petőfi Sándor nevét viselő, javarészt magyar nemzetiségiekből álló brigádnak. „A főparancsnokság 1944. november 23-án kelt 15-ös számú parancsával adott engedélyt az önálló brigád megalakulására Vajdaság tartományban. Emlékszem, amikor Bácskában elterjedt a toborzás híre, tömegesen jelentkeztek az önkéntesek."

A jugoszláv népfelszabadító hadsereg új alakulata, a XV. Vajdasági Petőfi Sándor Brigád 1944 utolsó napján, december 31-én sorakozott fel először a vajdasági Kiscsány községben. Az 1200 főből álló brigád négy zászlóaljból, valamint egy felderítő, egy telefonos és egy rádiós osztagból állt. Természetesen egészségügyi, hadtáp- és szállítórészlege is volt. A brigád megalakulásáról szóló dokumentumok szerint: a brigád parancsnoka Kis Ferenc, helyettese Varga István, törzsparancsnoka Szobotyán Mihály, politikai biztosa Jontovits Rudolf, helyettese Baki Ferenc volt. A zászlóaljak parancsnokai Kis János, Ferenc József, Djuro Zsibrek és Handó Iván, politikai biztosok Cservenák Pál, Sztyepán Sipos és Nagy Dénes. A megsárgult iratok tanúsága szerint a brigádban mindössze harminc párttag volt. Bátorságukkal, a legnehezebb és legveszélyesebb feladatok vállalásával azonban rövid idő alatt nagy tekintélyt szereztek maguknak.

A Petőfi brigád 1945 első hetét a szlavóniai arcvonalon töltötte. A főparancsnokság utasítására sokat változtatta hadállásait. Többször vívtak véres csatákat a németekkel és horvát csatlósaikkal, az usztasákkal. Az egyik legsúlyosabb ütközet színtere Martinci helység vasútállomása volt. Ezt követték a Csadjavica,

Moskovac és Vranjesevac helységekért vívott csaták, majd a Starina község alatti erdőségben és a Dráva menti küzdelmek sora.

Az egykori iratok bizonysága szerint a brigád soraiba egyre több Magyarországról menekült, a fasiszták ellen harcolni akaró férfi és nő lépett. Az év első két hónapjában a Dráva jobb és bal partján vívott harcokban nagyon sokan vesztették életüket, még többen megsebesültek, köztük Kis János zászlóaljparancsnok és Sztyepán Sipos politikai biztos is.

A közvetlenül a magyar határ melletti Bolman helység volt a Petőfi brigád legsúlyosabb harcainak színhelye. Az alakulat március 6-ra virradó éjjel parancsot kapott, hogy Bolman irányában törjön előre és vegye fel a harcot a Dráván átkelt németekkel. A fasiszták hadműveletе a folyón – rohamcsónakokon – már javában folyt és az átjutott alakulatok Valpovónál hídfőállást létesítettek. A német hadművelet célja az volt, hogy a Balkánról visszaözönlő csapattestek részére biztosítsa az utakat és a vasútvonalakat. Jugoszlávián és a magyar Baranyán áthaladva hátba akarták támadni az akkor már a Balatonnál harcoló szovjet csapatokat.

Az első összecsapás a németek által időközben már elfoglalt Bolman határában történt. A helységért vívott heves harcban a Petőfi brigád megtörte a németek szívós ellenállását, s benyomult a faluba. A harc a házak között is folytatódott. A németek újabb és újabb erősítéseket vetettek be. Sorozatos ellentámadásokat intéztek és a tizenhat napig tartó csatákban Bolman többször is gazdát cserélt. A Petőfi brigád és a segítségükre siető vajdasági brigádok szívós küzdelmének eredményeként meghiúsult a németek terve.

A bolmani ütközet utolsó napján, március 22-én, súlyos veszteség érte a petőfistákat. A Májska Meda nevű tanyák egyik szálláshelyén a fasisztákkal vívott harcban életét vesztette Kis Ferenc, a Petőfi Sándor brigád parancsnoka és névrokona Kis János, az első zászlóalj parancsnoka is. Kis Ferenc, akinek nevéről még ma is kegyelettel emlékeznek Jugoszlávia-szerte, az elsők között fogott fegyvert a betolakodók és hazai csatlósaik ellen. Már a szlavóniai Petőfi zászlóaljnak is ő volt a parancsnoka és ő lett később a Petőfi Sándor brigád parancsnoka is. Hősies, bátor magatartásáért 1944-ben Bátorság Érdemrenddel és a Partizán Csillag Érdemrenddel tüntették ki.

A Petőfi Sándor brigád harcai a bolmani csata után véget értek. Április elsején nagyszabású átszervezést hajtottak végre a jugoszláv fegyveres erőknél: a Népfelszabadító Hadseregből Jugoszláv Néphadsereg lett és a korábbi petőfistákat a XVI. vajdasági hadosztály brigádjaiba sorolták be. Hősies harcaikért és helytállásukért megkapták a Testvériség–Egység, valamint a Partizán Csillag Érdemrendeket és elnyerték a rohambrigád elnevezést.

MAGYAROK AZ ADRIÁN

A szlovén köztársaság kikötő- és iparvárosába, Koperbe baráti meghívásra látogattunk el. A Masped – a magyar szállítási vállalat – képviselője ügyes-bajos dolgait jött intézni Belgrádba és a nagykövetségre is belátogatott. Itt ismerkedtünk meg. Elmondta hogyan él, milyen a munkája, s a búcsúzáskor már azzal váltunk el, hogy hamarosan felkeressük Koperben. Ígéretünket be is tartottuk, s néhány hét múlva elindultunk a jugoszláv tengerpart legészakibb városába, az olaszországi Trieszt mellett fekvő Koperbe.

A városról mindössze annyit tudtunk, hogy az első házak még a parttól néhány száz méterre fekvő szigeten épültek fel. Akkor 8000 lakosa volt. A későbbi terjeszkedés, a fejlődés során a lakosok lassan feltöltötték a tenger sekély vízű öblét, így alakult ki a mai félsziget. A feltöltést mind a mai napig folytatják azokon a partrészeken, ahol erre mód van.

Kikötő- és iparváros – az ember gondolataiban önkéntelenül is a zajjal, a porral, piszokkal, a nagy forgalommal azonosítja, szóval mindazzal, amit ma közkeletű szóval civilizációs ártalomnak nevezünk. Koperben azonban ebből semmi nincs.

A római uralom idején épült város hétköznapi életében nyugodt és kiegyensúlyozott. Hatalmas kockakövekkel kirakott, vagy lépcsőzetesen kialakított utcái ragyogó tiszták. A terméskőből épült házak velencei építészek keze munkáját dicsérik, sok évszázad távlatából is. Lépten-nyomon műemlékek, egy kapu vagy boltív, két házat összekötő fedett híd, épületek, templomok, hangulatos udva-

rok, sok fa és virág: ez Koper. És az emberek; sehol soha nem tapasztaltuk olyan erősen azt a barátságos azonnali segítségnyújtást és azt a mediterrán vidámságot, mint éppen ebben a városban.

Pedig történelme során bőven volt része bajban, gondban. Fejlődésére mindvégig rányomta bélyegét Trieszt közelsége. Már Mária Terézia is – ígérete ellenére – Triesztnek juttatott anyagi támogatást a kikötő fejlesztéséhez Koper ellenében. Hovatartozása sokáig vitatéma volt Jugoszlávia és Olaszország között.

Koperben iparról a háború után még nem lehetett beszélni. A kikötő is csak éppen hogy létezett. Földműves- és halászvárosként tartották számon, amikor a szlovén köztársaság vezetői jelentős anyagi támogatással megkezdték a Tomos-gyár építését. Az üzem először csak csónakmotorokat, később bicikliket és motorkerékpárokat gyártott. Ma már a francia Citroën gyárral kooperálva a népszerű vászontetős kis Tomos gépkocsikat is itt gyártják. Kétezer-ötszáz embert foglalkoztatnak ebben a legújabb technikával felszerelt korszerű nagyüzemben.

A Tomos-gyár beindulása valóságos forradalom volt ezen a tájon. A földbirtokosrendszer hihetetlenül rövid idő alatt sorvadt el, s a föld nélküli, kiszolgáltatott parasztok, a gondokkal küszködő kisbirtokosok üzemi munkások lettek. Életformájukban, gondolkodásmódjukban évek alatt századokat kellett átugorniuk. A Tomos-gyár beindulását kis idő múlva a kikötő korszerűsítése-újjáépítése és területi fejlesztése követte. Koper ma – ahogy itt mondják – Szlovénia ablaka a világ felé.

A kikötő után az Iplos vegyi üzem felépítése következett, majd a mezőgazdaságban állami szektorokat hoztak létre elsősorban a borszőlő termesztésére. Koperben ma már nagyítóval kell keresni magánföldművelést. Csak a nagyon öreg emberek ragaszkodnak a saját földhöz, a fiatalok a nagyüzemek valamelyikében vállalnak munkát.

A városnak ma 20 000 lakosa van. A háború utáni években, az olasz nemzetiségű lakosság elvándorlása folytán alig 9000 ember maradt Koperben. Ma kilencszáz olasz család lakik a városban. Öt olasz nyelvű iskolájuk van – négy általános és egy középiskola.

Szlovéniában igen szigorúan betartják a nemzetiségek és nemzetek anyanyelvi használatára vonatkozó rendelkezéseket. Koperben bárhol jártunk is, az üzle-

tekben, a hivatalos szervek névtábláin, az utcasarkokon a táblák minden esetben kétnyelvűek voltak. Szlovénul és olaszul vásárolhattunk az üzletekben, kérhettünk gyógyszert a patikában, vagy felvilágosítást a rendőrtől. A bizonytalanság évei elmúltak. Az itt élő szlovének és olaszok ma egy célért küzdenek: a város gazdagodásáért, virágzásáért.

Városnéző sétánkat befejezve a hangulatos óvárosi téren egy olasz kisvendéglőben vártuk kísérőnket, a Masped megbízottját. Hamarosan meg is érkezett egy jó megjelenésű fiatal férfival, a kikötő igazgatóhelyettesével. Milán, mint kiderült, nem koperi születésű. Szerbia déli részéből származott, Belgrádban szerzett mérnöki diplomát és pályázattal nyerte el jelenlegi állását – helyesebben akkor még csak egy tervezőmérnöki állást. Az évek múltával érte el mostani beosztását. „Már el sem tudom hinni, hogy nem itt születtem, annyira megszerettem ezt a várost és ezt a munkahelyet. A gyerekeim, ha kérdik tőlük, milyen nemzetiségűek, azt válaszolják: koperiek." Milán felesége történelmet tanít a helyi gimnáziumban. A kikötő bejáratánál egy téglaházban tenyérnyi iroda az igazgatóhelyettes munkahelye. Ide kérette még két munkatársát, hogy kérdéseinkre részletes választ adjanak.

A kikötő nagyságrendben a harmadik Jugoszláviában. Fejlesztése három szakaszban történt. 1955-től 1962-ig még túlsúlyban volt a közúti áruszállítás. Ez megfelelt az akkori lehetőségeknek. 1962 után azonban megnőtt az érdeklődés Koper iránt. Egyre sürgetőbbé vált az önálló vasútvonal megépítése. A kikötő forgalma évi nyolcszázezer tonna volt, de vasúton ennek a sokszorosát is lebonyolíthatták volna. 1967 után elkészült a Korima–Koper vasútvonal. A kikötő közvetlen kapcsolatot teremtett az ország többi részével. A mai forgalom jobbára már vasúton bonyolódik le és elérte a kétmillió tonnát. A kikötő erősen fellendítette Szlovénia gazdaságát, mert a gyors áruszállítással nagy összegeket takarítanak meg, amelyeket a raktározás és a közúti szállítás felemésztene.

Az iroda falán óriási térkép függött, a jövő évtizedek fejlesztési terveivel. A tenger feltöltésének folyamatos munkájával az úgynevezett Rizanai völgyben új raktárépületsort terveztek. Ezekben a könnyen romló árukat, az ömlesztett és folyékony, valamint a faszállítmányokat raktározzák hosszabb időre. „Titkon abban reménykedünk, hogy egyszer még olyan raktározási és elosztó kapacitá-

sunk lesz, amely a kiegészítő szolgáltatásokkal együtt lényegében szabad vám- és kikötői zónát jelentene kereskedelmi partnereink számára" – mondja Milán. Ám ezek a tervek még nagyon távoliak, mivel ez nagyon sok pénzt kíván.

A koperiek a fejlesztés anyagi fedezetének biztosításában a Maspedet szerették volna érdekeltté tenni. „A magyar vállalattal nagyon jó a kapcsolatunk. Magyarország közismerten megbízható és korrekt partner. Már eddig is voltak közös beruházásaink, például egy hűtőház, amelyet 50 százalékban a magyar fél épített. Tárgyalunk egy foszfát-lerakóhely közös építéséről is, és előkészületben van egy silóépítés – ugyancsak magyar hozzájárulással. Szeretnénk megnyerni magyar partnereinket egy feldolgozó üzem építéséhez is."

Nem győztük jegyezni a sok elgondolást, tervet. Végül Milán kicsit zavartan elnevette magát: „Tudom, Magyarország nem Amerika, le kell szállnunk a fellegekből a földre."

Koperben azóta nem jártunk. De úgy hallottam, a közös beruházású raktárak egy része azóta már felépült. Magyarország ezzel biztosította helyét a koperi kikötőben. És ez nem kis dolog. Nem mindegy, hogy a gyorsan romló áruk, vagy a határidőre szállítandó gépek, autóbuszok, mezőgazdasági termékek napokig állnak a hajókban, esetleg a raktárakban átrakásra vagy továbbszállításra várva, vagy pedig előnyt élvezünk mindenkivel szemben és áruink gyorsan és kifogástalan minőségben jutnak el a külföldi vásárlóhoz.

Régen vége volt már a munkaidőnek, amikor búcsút vettünk a koperi kikötő vezetőitől. A csípős szélben a daruk akkor kezdték kirakni az árut egy magyar hajóról. A Masped képviselője elbúcsúzott tőlünk. Neki még ellenőrizni kellett a hibátlan kirakodást. Sötét este lesz már mire hazakerül. De ez a munkája, és a felelősség elsősorban az övé.

HOLDBÉLI TÁJON MODERN IPARTELEP

Az obrováci timföldgyár építésének gondjaival már Belgrádban megismerkedtünk. Nem múlt el hónap, hogy erről a nagy volumenű munkáról valamilyen formában ne kaptunk volna hírt. Ha gazdasági szakemberek jöttek Budapestről, feltétlenül ellátogattak Obrovácra. Ha nagy volt a sürgés-forgás belgrádi külkereskedelmi kirendeltségünkön, biztosra vehettük, hogy valamilyen anyag szállítása késik és az itt dolgozó külkereskedők azon iparkodnak, hogy az építők minél előbb megkapjanak mindent, amire szükségük van. Akik már jártak ott, mesélték, hogy milyen szűkösek a körülmények, nehéz a terep, gond az élelmezés és a családdal kint levő gyermekek iskoláztatása. 1977-ben végre mi is engedélyt kaptunk, hogy egy nagyobb országjáró körutunk során ellátogassunk Obrovácra.

A Velebit hegység kopár, kietlen tája fogadott. Kilométereken át csak követ és vöröses port lát az ember, sehol egy fa, egy kis zöld folt. A távolban, a hátunk mögött még egyszer megcsillan a tenger aztán egy útkanyarulatban eltűnik és már csak ez a „holdbéli táj" zár körül bennünket. A keskeny útszakaszon nagy ritkán egy-egy teherautó zúg el. Forgalom alig van. Még egyszer ellenőrizzük a térképet, jó helyen járunk-e. Olyan nagy a csend és a táj zárkózott szigorú magányossága, hogy szinte elképzelhetetlen számunkra, hogy nem is olyan messze, valahol itt, az emberek egy mammutüzemet építenek. Néhány kilométer után kitágul előttünk az út és egy lapos, hegyekkel körülvett fennsíkba torkollik. Faházak, fémvázak, tornyok, sár, kőtenger és emberek – fehér védősisakban, gumicsizmában, olajos-piszkos kezeslábasban. Megérkeztünk. Az irodából az Aluterv – Alumíniumipari Tervező Vállalat – képviselője, Pénzes Imre siet elénk. Megismertet a munkatársakkal, aztán fejünkbe nyomnak egy védősisakot és indulás az építkezésre.

Feltámad a szél. A fémvázak között húzódó, semmitől sem védett lépcsősoron, bizony nagyon nehéz feljutni a tetőre. „Ez még semmi – mondja kísérőnk –, a legrosszabb télen volt, amikor minden jeges, síkos volt. Órákig kellett törnizúzni a jeget a lépcsőkön, hogy felmehessünk a munkahelyekre. De a legrosz-

szabb mégis a szél, a számunkra ismeretlen, vad tengeri bóra, amelytől még az idevalósiak is tartanak. Sokszor kellett abbahagynunk a munkát, mert olyan erővel támadott, hogy nem vállalhattuk a felelősséget az emberek testi épségéért. Megtörtént, hogy az ülepítő szerelés alatt álló acélköpenyét úgy összecsavarta, mint a papírt."

A leendő timföldgyár központi épületének tetejéről többé-kevésbé már felismerhető, mi lesz a vasállványzatokból, betonfalakból. A ma „főútnak" nevezett közlekedősávtól balra, már szépen kibontakoznak az erőmű vasszerkezetének körvonalai, s nem messze tőle az ezüstösen villogó autoklávsorok, amelyeknek feladata a bauxit feltárása magas hőfokon. Odább az ülepítő és mosóberendezések – ebből kilenc épül majd. A bepárlók már készek és felépült mellettük a szűrőüzem acélszerkezete is. Kissé távolabb majdnem kész a kalcinálókemence 50 méteres teste, mögötte huszonnégy kikeverő tartály félig felhúzott falakkal. Ezekben a tartályokban egyenként kétezer köbméter anyagot lehet majd kikeverni.

A látnivalók végére értünk, visszatérünk a fabarakkokban berendezett irodába. A keskeny kis szobában hárman várnak bennünket. Florijan Belamarics az építkezésen dolgozó jugoszláv szakemberek vezetője, Répa Károly az itt dolgozó magyarok pártbizalmija és Száraz Péter, a szakszervezet titkára. Florijan Belamarics önvallomással kezdi:

„Gyermekkoromban sok furcsát hallottam a magyarokról. Azt beszélték a falunkban, hogy nem szeretnek dolgozni, csak uraskodni, meg szép szó helyett szívesebben parancsolgatnak és így tovább ... Nem tagadom, eszembe jutott mindez, amikor megtudtam, hogy az építkezésen magyar mérnökökkel, szakemberekkel kell majd együtt dolgoznunk. Féltem, hogy lesz majd, hiszen a mi brigádunk országszerte ismert. Jó néhány nagy beruházáson dolgoztunk már és mindig nagyon elégedettek voltak a munkánkkal.

Az első hónapokban gyanakodva figyeltem, igaz-e a gyermekkoromban hallott mendemonda. Bevallom, azokban a régi véleményekben bizony sok volt a rosszindulat, az előítélet. Az elmúlt évek alatt megértünk sok jót, sok rosszat is itt együtt. Voltak súlyos gondjaink és nagyon nehéz óráink. Soha, semmilyen körülmények között sem én, sem az embereim nem tapasztaltuk, hogy problémáinkat

ne értették volna meg a velünk dolgozó magyarok. Segítőkészségük, magatartásuk számomra és munkatársaim számára is kellemes meglepetés volt. Megalapozta a bizalmat közöttünk. Nincs titkunk egymás előtt és segítjük egymást, ha szükség van rá." Belamarics elnézést kér, de el kell köszönnie, mert várják az építkezésen: „Viszontlátásra az üzemavatón – búcsúzik – és remélem – teszi hozzá – sok közös munkánk lesz még."

Obrovácon ottjártunkkor a magyar szakmunkások egy része meglehetősen rossz körülmények között lakott. A rideg fennsíkon csak faházak felállítására volt lehetőség. A falécek között a tömítések ellenére is jócskán befújt a szél, emiatt nem lehetett felfűteni, s hiányzott az üzemi konyha is. A meleg ételt mindenki maga főzte, nagyüzemi étkeztetésre nem volt lehetőség.

Azok sem jártak jobban, akik a fennsík végén, a hegyoldal szélén levő falucskában kaptak lakást. Ez a kis hegyi falu sem árucikkekben, sem szórakozási lehetőségekben nem volt felkészülve ennyi ember ellátására. A hiányzó élelmiszert a mintegy 50 kilométerre fekvő Zadarból, a tengerparti kikötővároskából szállították Obrovácra, s bizony elég sokat kellett autóznia a kietlen síkságon át annak, aki meg akart nézni egy filmet.

Külön gondot okozott az iskoláskorú gyermekek oktatása. A horvát nyelv elsajátításához még a könnyen tanuló gyermekeknek is legalább egy, de inkább két év kellett. Ugyanakkor pótolni kellett a hazai tananyagot is, hiszen az évi vizsgákat minden gyermeknek idehaza is le kellett tenni. E problémák miatt sok álmatlan éjszakája volt a két társadalmi munkásnak, Répa Károlynak és Száraz Péternek. Gondjukban, bajukban az emberek elsősorban hozzájuk fordultak. Ők ketten segítettek is ahol tudtak, de az iskolarendszeren, a lakások minőségén ők sem változtathattak.

A nehéz szociális körülményeket Jovica Balics, a Zadarban székelő Jadral-Obrovác jugoszláv vállalat igazgatója is ismerte, de változtatni rajtuk ő sem tudott. Jovica Balicscsal egyébként igen érdekesen alakult a beszélgetés. Kezdetben kissé sértődötten említette, hogy előbb nála kellett volna tájékozódnunk és csak aztán kellett volna felkeresni az építkezést. Rossz hangulata azonban hamar elmúlt, és jókedvűen mesélte el, miként jutott az Aluterv az építési megbízáshoz.

„Bizonyára tudják, hogy Sibenik, ez az iparáról ismert, tengerparti város csak

néhány kilométerre van Zadartól. Nos, Sibenikben van egy alumíniumkohó, amelynek a fejlesztését már régóta terveztük, de ez csak abban az esetben lett volna megoldható, ha a timföld igen magas szállítási költségeit valahogy lefaragjuk. Tudtuk, hogy a Velebit hegység gazdag ásványi kincsekben. Obrovác meg egyenesen bauxitra épült. Ezt a gazdagságot azonban nem tudtuk kihasználni, mert nem volt hozzá anyagi erőnk.

Pályázatot tettünk közzé egy évi háromszázezer tonna timföldet gyártó üzem építésére. Négy vállalat jelentkezett: a francia Pechiney, a svájci Alusuisse, az olasz Montedison és a magyar Aluterv. Az ajánlatok közül a magyar vállalaté volt messze a legelőnyösebb. Így hát ezt választottuk. Az alapszerződés 45 millió dollár értékű volt. Ezt időközben módosítottuk, nagyobbítottunk és változtattunk a terveken, úgyhogy jelenleg a beruházási volumen az eredeti összeg két és félszerese.

Obrovác fővállalkozásként készül. Nemcsak a terveket készítették a magyar szakemberek, hanem a szükséges gépi berendezéseket is Magyarország szállítja. Kivétel az erőmű, amelyet húszmillió dollár értékben az NDK szállít és szerel fel. Az Aluterven kívül, mint szállító vállalattal, az Energounon Egyesüléssel is együttműködünk. Ez a négy gyárból, a Láng, az Április 4., a Magyar Hajó- és Daru- és a Ganz Villamossági Művekből álló együttes szállítja a timföldgyár teljes berendezését. A magyar tervezők, szakemberek munkájával nagyon elégedettek vagyunk."

A Jadral vállalat igazgatója nem említette azokat az anyagi nehézségeket, amelyek miatt a jugoszláv építővállalatok egy időre beszüntették szállításaikat. Ez nagy gondot jelentett a magyar vállalatoknak is, hiszen minden energiájukkal arra törekedtek, hogy betartsák az előírt határidőket. Cziráki Barnabás, az Aluterv obrováci megbízottja elmondta, hogy a magyar vállalatok ezekben a hetekben sem szüntették be a pontos szállítást.

„Mi maximálisan igyekszünk eleget tenni fővállalkozói kötelezettségeinknek. Felelünk az építés és a szerelés vezetéséért, a magyar és a külföldi gépek, berendezések szállításáért, szakszerű tárolásáért, ellenőrizzük a tervek szerinti megvalósítást és segítjük az üzembe helyezéseket. Akármilyen furcsa is, néha még veszekszünk is az itteni vezetőkkel – a magunk tisztességéért. A magyar szakemberek

vállalták a timföldgyár jövendő dolgozóinak betanítását is. Több hónapos elméleti oktatást tartottak a technikusoknak és mérnököknek, és vállalták egy magyarországi tanulmányút megszervezését is."

Késő délután vettünk búcsút az Obrovácon dolgozó magyar szakemberektől. „Jó maguknak, hazamennek" ... mondta mindegyikük a búcsúzáskor. Azóta már az ő szerződésük is lejárt. Lehet, hogy itthon, de az is lehet, hogy valahol a földgolyó másik részében építenek, szerelnek egy újabb gyárat, üzemet.

Obrovác már megkezdte hétköznapi munkáját. Termeli a timföldet a sibeniki alumíniumkohó számára. A magas hegyek között a zord, komor vidéken, amelyet az elmaradottság, a szegénység szimbólumaként kezeltek és ismertek Jugoszláviaszerte, ott maradt a magyar tervezők, szerelők és építőmunkások fantáziájának, tehetségének kézjegye.

EGY LAP A MAGYAR NEMZETISÉG SZOLGÁLATÁBAN

A Magyar Távirati Iroda külföldi tudósítói közül a Belgrádban dolgozó újságíró munkafeltételei bizonyos értelemben eltérnek a más országokban működőkétől. Az MTI tudósítói a különböző fővárosokban a híranyagot, az újságokat az adott ország nyelvén, esetleg valamilyen világnyelven kapják és annak alapján készítik el tudósításaikat. Belgrádban viszont az Újvidéken megjelenő *Magyar Szó*t a *Borbá*val, a *Politiká*val és más jugoszláv lapokkal együtt minden nagyobb újságos pavilonban árulják. A lap már korán reggel megjelenik, és a legfontosabb hírek, jelentések, hivatalos állásfoglalások éppúgy megtalálhatók benne, mint az ország más lapjaiban.

Az újvidéki rádió óránként mond magyar nyelvű híreket, sőt napjában háromszor: reggel, délben, este terjedelmes magyar nyelvű krónikát sugároz. A hírközlés bővítésére 1977-ben létrehoztak egy önálló tv-stúdiót, is, a TV-Novisadot, amely az esti órákban a szerb-horvát és más nemzetiségű adásokkal egyidőben magyar

nyelven is sugározza a tv-híradót. A Belgrádban dolgozó magyar újságíró tehát abban a szerencsés helyzetben van, hogy a jugoszláv és a nemzetközi eseményekről az ország lakosaival egyidőben – anyanyelvén értesül.

A jugoszláviai magyar nyelvű sajtó központja Újvidék, az önálló vajdasági tartomány fővárosa. Ez természetes, hiszen a jugoszláviai magyarok döntő többsége (hozzávetőleg félmillióan) ezen a vidéken él. A vajdasági lapoknál, illetve a rádiónál és a televíziónál dolgozó kollégákkal viszont Belgrádban is gyakran lehet találkozni. A két város közel van egymáshoz, a távolság alig több mint 70 kilométer.

Kiküldetésünk egész ideje alatt, de különösen az első hónapokban igen sok segítséget kaptunk a jugoszláviai magyar újságíróktól. Sok hasznos magyarázatot fűztek a külföldi számára számos esetben bonyolultnak ható kül- és belpolitikai lépések hátteréhez, okaihoz. Az MTI tudósítója Újvidéken mindig szívesen látott vendég, akit a sajtószervek képviselői – nemzetiségüktől függetlenül – hivatalosan vagy magánemberként örömmel fogadnak, és a „legkényesebb" kérdésekről is készségesen tájékoztatnak.

Ilyen volt kedves kollégánk, a *Dnevnik* című újvidéki szerb napilap főszerkesztője is. A hozzá hasonló gondolkodású, széles látókörű és egészséges hazafisággal bíró emberek teszik lehetővé, hogy a két ország kapcsolata gördülékeny és problémamentes legyen. Sok nehézséget, múltból ittmaradt beidegződést, nézetet, véleményt, maradi felfogást kell leküzdeniök újságírói munkájukban. Jó munkájuk bizonyítéka, hogy bármerre jár is a külföldi a Vajdaságban, nemzetiségi hovatartozás miatt nem tapasztal megkülönböztetést.

A tartomány vezetői, irányító szervei maradéktalanul végrehajtják az 1974-ben elfogadott alkotmány előírásait. Ez kimondja, hogy a helyi vezetésben, a közigazgatásban, az oktatásban és az élet egyéb területein a nemzetek és nemzetiségek számarányuknak megfelelő képviseletet, jogokat kapjanak. Azokban a helységekben, ahol két vagy több nemzetiség él, bevezették a több nyelv használatát az iskolákban és a hivatalokban. Az alkotmány adta jogokat szigorúan betartják és betartatják, megszegésüket büntetik. Különösen súlyosan ítélik el a nacionalizmus megnyilvánulásait, az uszító propagandát és a gyűlölet szítását más népek ellen. Az ilyen jellegű cselekmények elkövetőire évekig tartó börtönbüntetés vár.

Találkozóink a jugoszláviai magyar újságírókkal a legkellemesebb emlékeink

közé tartoznak. Tájékozottak voltak a művészeti élet legfrissebb eseményeiben, a napi politika aktuális kérdéseiben, jól ismerték a magyar nép gazdasági helyzetét, örömeinket, gondjainkat. Órákig tudtak vitatkozni a magyar történelem egyes szakaszairól, az irodalomról, filmművészetünk fejlődéséről vagy éppen stagnálásáról, a gyesről, iskolarendszerünkről, az üzletek ellátásáról. E sokszor igen szenvedélyes viták végső kicsengése mindig az igazi szeretet és a kötődés volt magyarságukhoz. A leghatározottabban visszautasítottak minden olyan feltevést, amely magyarságukat akár pillanatokra is megkérdőjelezte. De hasonló szenvedéllyel foglaltak állást hazájuk, Jugoszlávia mellett is.

A leghevesebb politikai vitákat mi is az itt élő magyarokkal és elsősorban a *Magyar Szó* újságíróival folytattuk. Az alapkérdésben, vagyis abban, hogy mindkét ország a szocializmust építi, mindig teljes volt az egyetértés. Az egyes külpolitikai kérdésekben való véleménykülönbségek azonban gyakran heves viták forrásává váltak. De ez sohasem vezetett a baráti kapcsolat megromlásához.

A *Magyar Szó* egyike a jugoszláv sajtó igen jól szerkesztett, kiváló munkatársakkal dolgozó napilapjainak. Munkatársai területük kiváló ismerői, szakemberei, többségük a magyaron és a szerb-horváton kívül még legalább egy idegen nyelvet beszél. Igen műveltek, és jól tájékozottak a világpolitika minden kérdésében. Felkészültségük, tehetségük és szakértelmük bizonyítéka a színvonalas, olvasmányos, érdekes lap. A *Magyar Szó* a felszabadulás óta rendszeresen megjelenő napilap. Átfogó képet nyújt az ország bel- és külpolitikájáról, riportokat, helyszíni tudósításokat közöl. Irodalmi mellékletének szerkesztése követésre méltó. Hetenként egyszer megjelenő mellékletében a *Kommunist*ban, a JKSZ hetilapjában közölt legjelentősebb írásokat jelentetik meg magyarul.

Magyar nemzetiségű lakosok azonban nemcsak a Vajdaságban élnek, hanem a szomszédos Horvátországban, a szépséges Szlovéniában és kis számban más köztársaságokban is. A Horvátországi Magyarok Szövetsége Eszéken működik. A magyarok többsége meglehetősen szétszórtan a környező falvakban él, így a szövetség vezetőinek – akik tényekedésükhöz a Horvát Szocialista Köztársaság illetékes szerveitől sok segítséget kapnak – megfeszített munkát kell végezniük ahhoz, hogy a magyar nyelv ápolását és a lakosság kulturális igényeinek kielégítését biztosítani tudják.

Egy beszélgetés során az eszéki szövetség vezetői elmondták, hogy a horvát köztársaság vezetőinek támogatásával Horvátországban megkülönböztetett figyelmet fordítanak arra, hogy maradéktalanul biztosítsák az ott élő valamennyi nemzetiség egyenlő jogait. „Nagyon jó kapcsolatot tartunk fenn – hangsúlyozták – a magyarországi kulturális intézményekkel és színházakkal, így gyakran látogatnak hozzánk kiváló együttesek és színtársulatok. Ebben fontos szerep jut Eszék és Pécs testvérvárosi kapcsolatának is."

A magyar határ közelében levő Lendvára a szlovéniai Mariborból érkeztünk. A *Népszabadság* számára készítettünk interjút a városi tanács fiatal, szimpatikus alelnökével, Niko Sebarttal. Szó esett a Szlovéniában élő nemzetiségek helyzetéről is, s azt indítványozta, győződjünk meg saját szemünkkel arról, amiről tájékoztatójában beszélt.

Ottjártunkkor Lendva lakosainak száma 3400 volt. Az azonos nevű járásban 27 000-en éltek, köztük 12 000 magyar. Kellemes meglepetés volt, hogy a járás területén minden olyan helységben, ahol magyarok is éltek (bármilyen csekély számban is) az útjelző táblán a falu nevét szlovénul és magyarul is feltüntették. A további kellemes meglepetések már Lendva városában értek. A tanácsházán, az üzletekben minden felirat, kiírás kétnyelvű volt. Gondoltuk, próbát teszünk: értik-e az utcán nyelvünket. Magyarul elhangzó kérdéseinkre mindenkitől magyarul kaptuk a választ. A mondatszerkesztésben néha kis idegen íz volt érezhető, de ez még jobban meghatott bennünket.

Ivanecz László, Lendva magyar nemzetiségű tanácselnöke világosított fel a titok nyitjáról. A járásban minden iskolában az első osztálytól az érettségiig a szlovén mellett minden tantárgyat magyarul is tanítanak. Így a szlovén származású gyerekek is megtanulnak magyarul írni, olvasni, beszélni, a magyarok pedig ugyanilyen módon sajátítják el a szlovén nyelvet.

E kétnyelvűség néha mulatságos helyzeteket teremt. Kenyérért álltunk a főutcán levő üzletben. A pultnál álló, szlovénül beszélő menyecskének egy öreg néni a legszebb magyar kiejtéssel sorolta fel vásárolnivalóit. A menyecske szlovénül kérdezett, a néni magyarul felelgetett, az áru gyarapodott, mi meg, mi tagadás, a csodálkozás mellett mosolyogtunk is, olyan kedves volt a jelenet.

A lendvai nemzetiségi politika külföldön is figyelmet keltett. Iskolarendszerü-

ket számos olyan országból érkezett pedagóguscsoport tanulmányozta, ahol szintén gondot jelent a nemzetiségek anyanyelvi kultúrájának fejlesztése, erősítése. Jártak már itt küldöttségek Dániából, Finnországból, Olaszországból, sőt, még a nemzetiségek egyenjogúságáról híres országból, Svájcból is.

Látogatásunk befejeztével magyar szóval búcsúztunk a járás vezetőitől. A tapasztaltak után, mi tagadás, természetesnek vettük, hogy Lendva szlovén nemzetiségű vezetői hibátlan magyarsággal kívántak nekünk jó utat és mielőbbi viszontlátást.

Tartalom

A HETVENES ÉVEK JUGOSZLÁVIÁJA

Ahol minden elkezdődött 7
Az első riportút 9
Egy miniszterelnök tragédiája 16
Külföldi tudósítókkal Belgrádban 20
Jó reggelt, Belgrád! 26
Építési idő: 11 hónap 28

BELGRÁD 33

A mocsáron épült város 35
Bolondos jókedv 38
A fák és a parkok városa 40
Házasságkötés Szerbiában 42
Belgrádtól a tengerig a hegyeken át 47

VIDÉKI UTAZÁSOK 53

A Fekete Hegyek országa 55
Egy darab édenkert 58
Turizmus a misztikumok földjén 62
Dél-Szerbia szíve 68
Skopjétől az élő tóig – Ohridig 74
A bosnyák gazdasági csoda – Doboj 80

GONDOK, ÉRDEKESSÉGEK 87

Támad a fekete himlő 89
Egy súlyos örökség 92

Aki túlélte a tízezer méteres zuhanást 95
Nem kell hold a versíráshoz 98
A „kékek" 101
A „szőnyegszobrász" 104
Rablóvár Szlovéniában 107
Az újjávarázsolt tó 110
Egy város, ahol senki sem ideges 113

MAGYAR–JUGOSZLÁV KAPCSOLATOK.
MAGYAROK JUGOSZLÁVIÁBAN 117

Brioni szigetén 119
A Petőfi brigád 124
Magyarok az Adrián 127
Holdbéli tájon modern ipartelep 131
Egy lap a magyar nemzetiség szolgálatában 135

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Athenaeum Nyomda, 79.2859 – Budapest 1980 – Íves magasnyomás
Felelős vezető Soproni Béla vezérigazgató

A kötetet szerkesztette Imre Éva
A borító, a kötésterv és a tipográfia Kun Gábor munkája
Az illusztrációkat Engel Tevan István készítette
Műszaki vezető Aranyi Imre
Terjedelme 10,1 (A/5) ív + 3 ív képmelléklet

27,– Ft

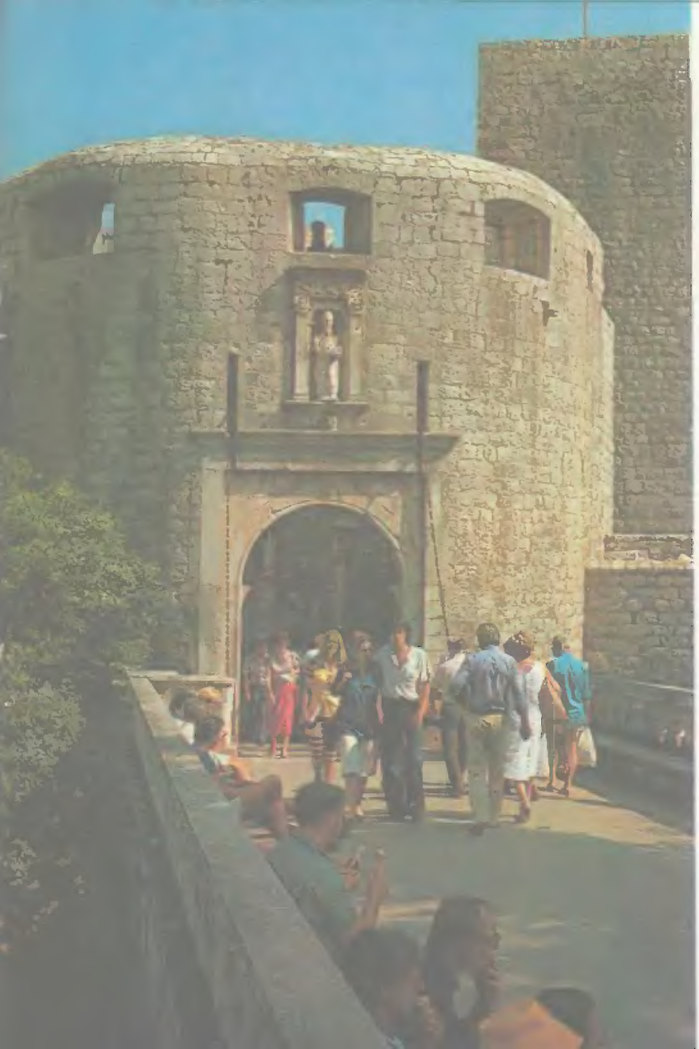

Hat évet töltött a szerzőpár Jugoszláviában, újságírói pályájuk talán legérdekesebb hat évét. Bejárták e soknemzetiségű ország tájait, hogy megismerjék lakóinak életét. Tapasztalataik egy részét nyújtják át e riportkönyvben. Nem törekedtek, mert nem törekedhettek teljességre, hiszen déli szomszédunk hétköznapjairól írni, az ország sajátos helyzeténél fogva, korántsem tartozik az egyszerű feladatok közé. Írásaik pillanatképek, gondokról, örömökről, emberi sorsokról, az országépítés nehéz munkájáról, eredményeiről szólnak a közvetlen élmény frisseségével, humorával. Olyan tájakkal, emberekkel, szokásokkal ismerkedhet meg az olvasó, amelyekkel nem, vagy csak véletlenül találkozik a rövid időre Jugoszláviába látogató turista. Könyvük segítségével mélyebb betekintést nyerhetünk e sokarcú ország mindennapi életébe, örömeibe, gondjaiba.